MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA KAHEKSAKÜMNE TEINE NUMBER : VEEBRUAR 2019

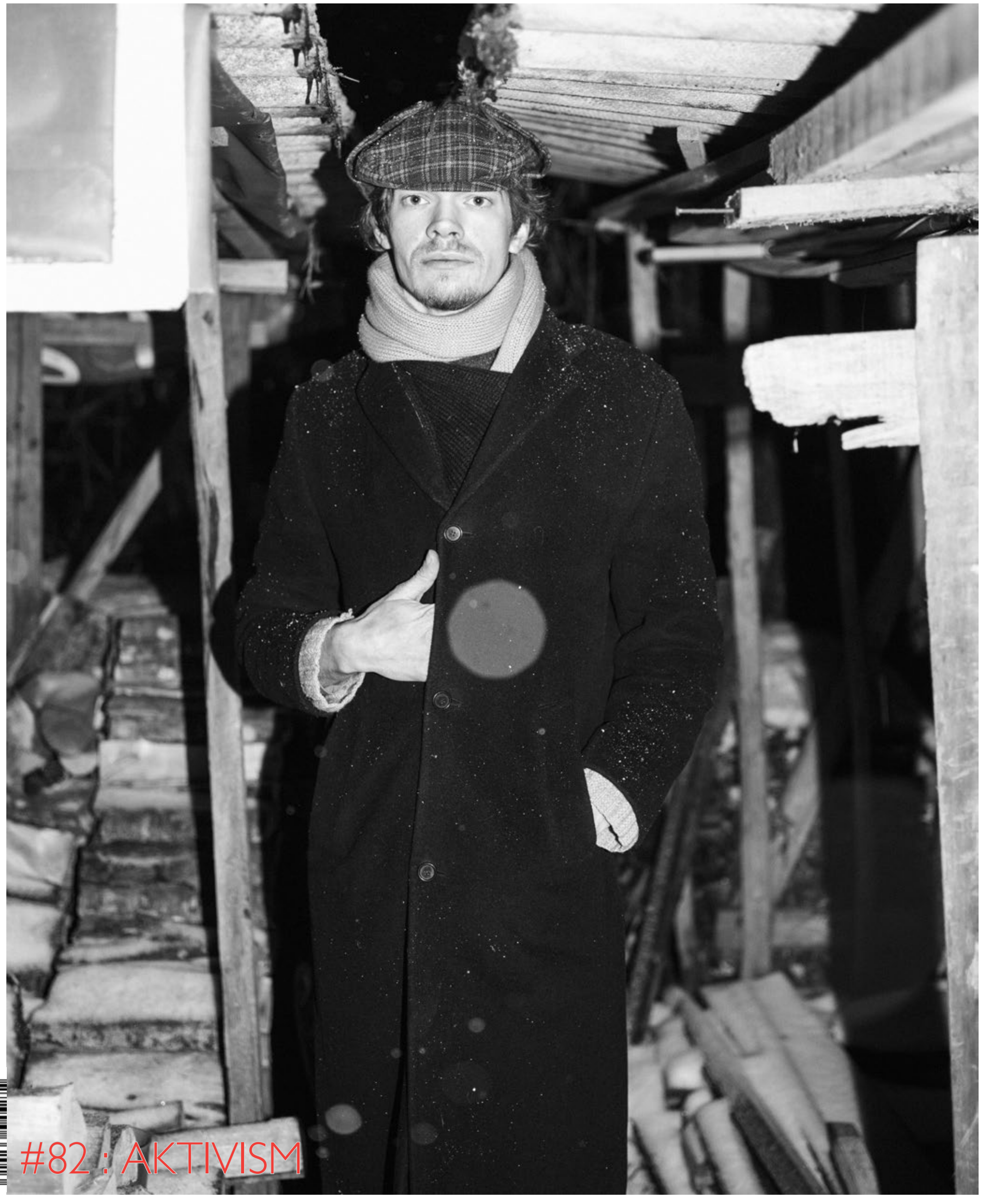

HIND 2€

9 772346 662013

#82 : AKTIVISM

JUHTKIRI

NEED TÜÜTUD AKTIVISTID

„See, mida õpetati varem ajakirjanikele, muutub tavainimeste jaoks vajaduseks," kirjutab psühholoog **Roman Timofejev** oma Novaatoris ilmunud infotarbimisest kõnelevas artiklis. Teabe analüüsimise suutlikkus ning kriitiline meelestatus allikate ja küberruumis varitsevate ohtude suhtes aitavad vältida kajakambritesse sattumist. Enam ei piisa vaid lugemisoskusest, kui loetu kontekst jääb mõistetamatuks. Selles lehenumbris kirjutab **Urve Eslas** amorfsest kihutuskõnest ning **Toomas Lott** räägib uskumuse polarisatsioonist. Mõlemad kirjeldavad Facebooki üha laialdasemast kasutamisest tulenevaid probleeme, mis võimendavad ühiskondlikke konflikte ning soodustavad kajakambrite teket. Ka Eesti pole neist nähtustest puutumata jäänud. Parema informeerituse ja kaasatuse asemel on jälpla *(jälpla ehk jälgimisplatvorm,* ***Indrek Ibruse*** *sõnasoovitus sotsiaalmeedia asemele* – H.T.) teinud meid rumalamaks ja üksteise suhtes kiuslikumaks – see omakorda õõnestab demokraatiat ja muudab meie ühiskonna ja riigi haavatavaks.

Uskumuse polarisatsiooni tõttu otsime me valdavalt vaid kinnitust oma olemasolevatele tõekspidamistele. Nii on harjumuspärase arvamuse ümberkujundamine iga inimese puhul vaevarikas protsess, aga kui varasemad tõekspidamised on kujunenud aegunud või suisa väära info põhjal, peaksid üleüldised avalikud hoiakud ühe või teise asja suhtes ajas teisenema. Siin tulevad mängu need tüütud aktivistid, kes on võtnud oma hingeasjaks ühe või teise muutuse eest võitlemise.

Lisaks jäigastunud hoiakutele viskab aktivistide tegevusele kaikaid kodaratesse ka nähtus, mida nimetatakse *psühholoogiliseks kaugenemiseks*. Seda täheldati näiteks siis, kui uuriti inimeste suhtumist kodututesse. Selgub, et kodutud kutsuvad alalise elukohaga kodanikes esile vastumeelsust, ebamugavust, kaastunnet ning mõnikord ka mõttetuse tunnet. Usun, et sarnane emotsioonide kompott tekib ka siis, kui puututakse kokku näiteks kliima soojenemisega (vastumeelsus ja eitamine: „minu käitumine nagunii midagi ei muuda" või „inimese tegevus ei mängi kliima soojenemise juures mingitki rolli"); tavapäratu sooidentiteediga inimestega (ebamugavus: „meesterahval ei ole kohane seelikut kanda"); karusloomakasvatuse või lihatööstuse telgitagustega (kaastunne: „kahju küll, aga elu on ju selline – loomi on aegade algusest saati inimeste tarbeks kasvatatud"); soolise või rassilise diskrimineerimisega (mõttetus: „see #MeToo on täiesti käest ära läinud – need naised tahavad lihtsalt tähelepanu saada") jne.

Nende jaoks, kes ei suuda info üleküllusest orienteeruda, on elu muutunud ühtäkki ebakindlaks ja pahatihti on süüdi hoopis see, kes tuleb oma jutuga seni lihtsalt ja selgelt toiminud maailma hägustama. Selmet süveneda ja püüda aru saada, millest tüütu aktivist räägib, hakatakse kaitserajatisi ehitama: keegi kühveldab enda ümber infoprügist kõrge valli ja ootab, et saabuks karmi käe ja selge sõnaga suur juht, kes maailma jälle lihtsaks muudab; keegi teine loob aga keerulisi ideoloogilisi konstruktsioone, millega põhjendada omaenese tõe prevaleerivat loomust, ja unistab salamahti selleks suureks juhiks saamisest. Ajapikku imbuvad mõned pakilisemad probleemid aga siiski ka kajakambritest läbi. Näiteks varasema paariastaatusega keskkonnakaitsjad – olgugi et osa neist on teadlased – pole enam nii laialdaselt stigmatiseeritud, kui nad olid varem, kuigi eespool mainitud põhjustel esineb ka nende sõnumitele ja tegevustele siiani kohati suurt vastuseisu. Mõneti on muutuste aeglane kulg ka loomulik ja vajalik, et ühiskond ei tormleks pidevalt revolutsioonide küüsis, aga teisalt on elu näidanud, et suuremad massid ärkavad oma soovmõtlemise unenäost üles pahatihti alles suure katastroofi tagajärjel.

Seda väärtuslikumana tuleks aga näha neid tüütuid aktiviste, kes ei oota probleemide eskaleerumist äärmuslikeks olukordadeks, vaid julgevad astuda oma teadmistele tuginevate seisukohtadega masside tõekspidamiste vastu ning tegutsevad järjepidevalt selle nimel, et osutada murekohtadele, teha teavitustööd, lükata ümber müüte, koguda kaasamõtlejaid ja allkirju, tulla tänavatele protestima, osutada vastupanu ärihuvisid esindavatele lobistidele, töötada välja tegevuskavu, arendada alternatiivset tehnoloogiat, võtta poliitikas vastu ettenägelikke otsuseid või aidata vahetult abivajajaid. Need inimesed on sõltumata ühiskondlikust positsioonist või ametist nõus ohverdama enda mugavustsooni, et pakkuda leevendust probleemidele või murekohtadele, mis ei kao kuhugi, samal ajal kui kõik ülejäänud üritavad vastutust oma õlgadelt maha pühkida või pead liiva alla peita. Isegi kui aktivist tunneb alatasa, et ta võitleb tuuleveskitega, on maailma ajaloos siiski üksjagu positiivseid näiteid, mis kinnitavad, et ajapikku uuristab voolav vesi endale tee ka läbi kaljude.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Foto: Renee Altrov

Esikaanel Martin Luiga. Foto: Renee Altrov

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja uudistetoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Kertu Viira	müügi- ja reklaamijuht	kertu@muurileht.ee

Makett/kujundus	Madis Katz
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Vahram Muradyan
Fotograafid	Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

SISUKORD

PÄEVAKAJA

ESSEE
Viha anatoomia – *Andres Maimik* [6–8]

ARVAMUS
Kummitatud valimised – *Joonatan Nõgisto* [9]

AKTIVISM

PERSOON
Intervjuu Martin Luigaga – *Henri Kõiv* [10–13]

SOTSIAALIA
Kodanikuühiskond tselluloosisõjas – *Kaspar Kruup* [14–16]
Suurtööstused aktiviste vaigistamas – *Silver Sillak* [17–18]
HIV-aktivismist – *Mariliis Mõttus* [22–23]
Brändid barrikaadidel – *Margus Tamm* [24–25]
Protest spordiareenil – *Johannes Vedru* [26–27]

MAAILM
Kus on Eesti kollased vestid? – *Laura Vilbiks* [19]

KÜBERILM
Ühiskondlike konfliktide algoritmistumisest – *Urve Eslas* [20–21]

KULTUUR
Polariseerumisest ja kajakambritest – *Toomas Lott* [28–30]
Eesti räpi Metsik Lääs aastal 2018 – *Mihkel Noot* [32–33]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [34–35]
Tõnis Vilu „Libavere" – *Mirjam Parve* [36]
Hasso Krulli „Euroopa" – *Paavo Matsin* [37]

SKEENE
Uus eesti biit: Grinks [34]
Uus eesti etenduskunst: Netti Nüganen [38]

Oliver Lomp

Oliver Lomp on ajakirjanik, loovjuht, filmitoimetaja, muusikakriitik ja kalamburist. Oliver töötab igapäevaselt viimasel kahel aastal Eesti parimaks reklaamiagentuuriks valitud ettevõttes Optimist. 2017. aastal ilmus tema esimene kalambuurikogumik „Täiesti Lomp". Tema kalambuure saab jälgida Twitteris: @OliverLomp1

Valimiseelsed kalambuurid

Õhulossinovski

**

Ei saa me läbu Lätita.

**

EKRE vaid, mõni mälestus kestab.

**

Lumehelmeke tasa, tasa
viskab akna sisse, tasa… tasa…

**

Vabaerakondlaste hommikusöök?
Herkelipuder

**

Eesti 200 meditatsiooniring:
„Ja nüüd avage kõik oma Tsahknad."

**

Feministid tagajalgadel: maailma populaarseim lauamäng kannab nime male.

**

Koerad avaldasid kahetsust, et ühiskont mureneb.

**

Vaese hindu unelm: „Vali, mis kast!"

**

Kõlakad: Donald Trumpi lemmikkauplus on WALLmart ja lemmikmeediaväljaanne MÜÜRIleht.

**

Jaapanis puhkes valitsusriis.

**

Ka Eesti Kristlikud Demokraadid püüdsid omal ajal ületada valimiskümnist.

**

Kaja Kallase autobiograafia võiks kanda pealkirja „Kajalood".

**

Zuzutunnistus

**

Keskeaerakond

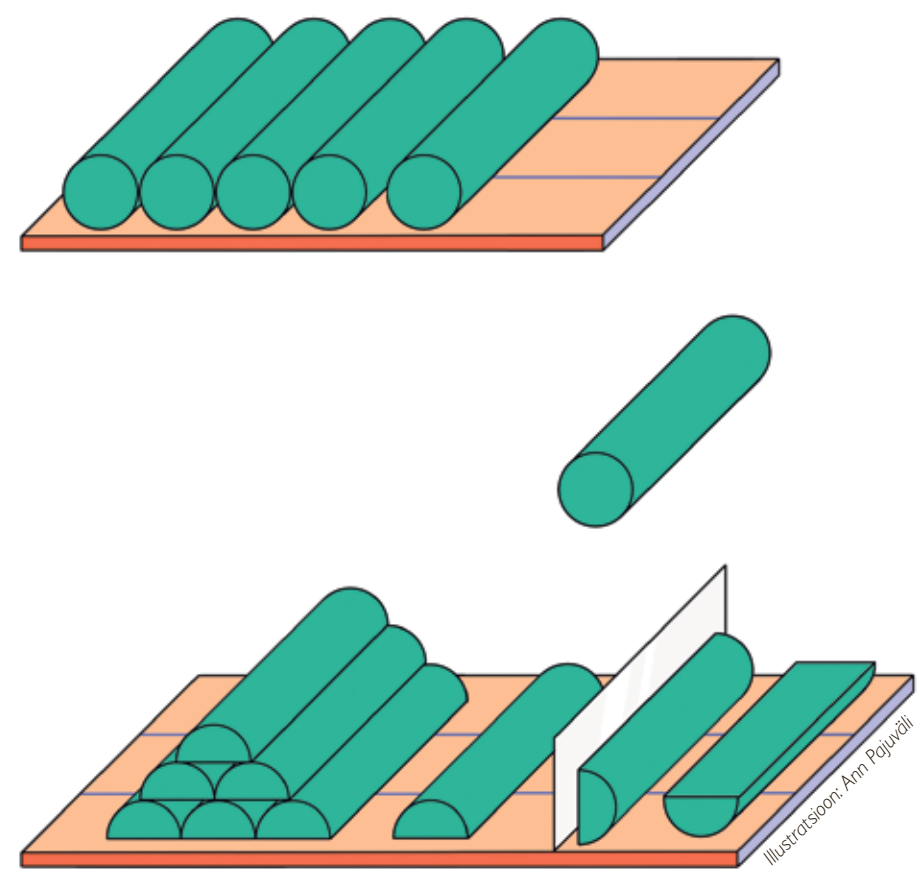

Illustratsioon: Ann Pajuväli

12.02 —
KL 10-21

SÄTI LAINELE:
IDAIDAIDA.EE

MÜÜRILEHE SÜNNIPÄEV IDA RAADIOS

MÜÜRILEHT

IDA

258 000 000 €

Nii suure kasumi viisid SEB ja Swedbank möödunud aastal Eestist kahepeale kokku välja. Ettevõtja Indrek Neivelt osutab, et see on rohkem kui 1% meie SKTst.

ELUHÄKK

Raskused uinumisel võivad olla seotud üleliigse sinise valgusega, mida kiirgavad erinevad ekraanid ja ka uuemad – olgugi et keskkonnasõbralikud – tehislikud valgusallikad. Sinakad lainepikkused ergutavad päevasel ajal tähelepanu, reageerimiskiirust ja tuju, aga õhtul hakkavad need häirima keha loomulikku ööpäevarütmi. Kaks kuni kolm tundi enne magamaminekut tasub ümbritseda end pigem hämara punase valgusega ja vältida igasuguseid ekraane.

PISIASI

Ainuüksi närimiskummidest moodustub igal aastal hinnanguliselt 100 000 tonni plastijäätmeid, millest suur osa jääb reostusena keskkonda, kuna nätsunärijad ei leia tihtilugu prügikasti üles. Tasub teada ka seda, et nätsu ei sobi visata biolagunevate jäätmete hulka, ja isu kaob ilmselt neil, kes võtavad vaevaks uurida selle koostisosi.

15 SEKUNDIT KUULSUST

Eesolevatel valimistel kahtlemata kõige vähem tõsiselt võetava erakonna tiitli saab Eestimaa Ühendatud Vasakpartei, millest keegi pole kuulnud midagi muud peale selle, et nad ei suutnud leppida kokku isegi oma valimisnimekirjades.

Eestimaa Ühendatud Vasakpartei logo

EESTI RAHVA PÕHIPÜHA

Kahetsusväärselt langeb eesti rahva põhipüha tänavu pühapäevale, mis on juba niigi vaba päev ning millele järgneb halastamatult sinine esmaspäev nii nende jaoks, kes on pidanud terve eelmise õhtu Estonia teatris kätlemisjärjekorras seisma, kui ka ülejäänud linnarahvale, keda Sinine Äratus on järjekordselt oma tõrvikurongkäiguga hirmutamas käinud. Põhipühal kogunevad pealinnas Tammsaare pargis ka kodanikud, kes lubavad anda valitsejatele „veel viimase võimaluse asju rahumeelselt lahendada". Õnneks on märkimisväärselt suurem hulk neid inimesi, kes sel päeval poliitikaga ei tegele ja plaanivad külastada vabariigi terviseks hoopis meie terviseradu.

UUS MUST DIGISEKSUAALID

Kersti Kaljulaid kui ettenägelik riigipea tõstatas möödunud aastal Maarjamaal kohatuna näiva teemana seksi robotitega, mis kogub mujal maailmas juba ammu populaarsust! Digiseksuaale köidavad nimelt robotid ja tehisintellekt, mitte teised lihast ja luust ning bioloogilise mõtlemisega inimesed. Võttes arvesse hiljutist statistikat, et näpime nutitelefone tunduvalt meelsamini kui oma kaaslasi, polegi siin suurt midagi imestada

SEAPÕIS

On 2021. aasta augustiöö ja oled just saunast välja astunud, et rüübata lonks külma õlut ja vaadata selgesse tähistaevasse. Oled oma ihualastuses loodusega üheks sulandumas, kui äkki liugleb üle taevalaotuse helendav Coca-Cola logo. See on Vene *start-up*-ettevõte Orbital Display, kes on saatnud Maa orbiidile reklaamitahvlid, et tarbijal ometi korporatsiooni ees tema püha kohus ei ununeks. Müürilehe selgeltnägijad on veendunud, et see ei jää leidlike ettevõtjate viimaseks *säravaks* ideeks ja küllap valmib varsti ka rakendus, mis inimeste unenägudesse reklaamipausid toob.

KUU TEGIJA: REKORDMUNA

Instagramis kuulsust kogunud pildiga sarnanev avalikuks kasutamiseks mõeldud foto pruunist munast valgel taustal

4. jaanuaril ilmus Instagrami pilt tavalisest pruunikast kanamunast koos üleskutsega teha sellest platvormi ajaloos enim meeldimisi kogunud postitus. Rekordi senine omanik oli üks Kylie Jenneri 18 miljoni meeldimisega pilt. Munal on 4. veebruari seisuga aga juba enam kui 52 miljonit *like*'i. Londoni loovagentuuri töötaja Chris Godfrey postitatud pilt oli küll reaktsioon fotoplatvormi nartsissismile, aga ilmselt ei oleks ta osanud ka ise oodata, et selline nulltasandi kujutis järgmiseks internetihitiks kujuneb. Eks omajagu rahustav on vaadata igapäevases sõnumitega laetud pildirahes tavalist kanamuna, mis ei taha ega nõua sinult midagi, mille taga pole ei sugu, rassi ega ideoloogiat. Lihtne bioloogiline vorm, mille kõik ära tunnevad ning mille ümar kuju tekitab sooja turvatunnet. 3. veebruari Super Bowli finaali aegu ilmus voogedastusplatvormile Hulu lühike animatsioon sama munaga, mis hakkab mõranema ja lõpuks puruneb. Tegemist on Ameerika vaimse tervise ühingu reklaamiga, mis kutsub üles sotsiaalmeediast tulenevate vaimsete häirete ja stressi puhul abi küsima.

REKLAAMIGURU

Suurkorporatsioonid kasutavad oma turunduses üha enam sotsiaalselt põletavaid teemasid. Nii tuli ka raseerimisgigant Gillette välja reklaamiga, mis adresseerib #MeToo kampaaniat ning mehelikkuse stereotüüpe. Reklaam kutsub mehi üles olema enda parim versioon, astuma vastu kiusamisele ja ahistamisele ning olema oma poegadele ja sõpradele heaks eeskujuks. Olulisele sotsiaalsele valupunktile reklaami vahendusel näpuga näitamine osutus paljude jaoks aga nii ebameeldivaks, et nördinud kunded alustasid boikoteerimiskampaaniat, et kaitsta niigi risttule all olevat õrna mehelikkuse kontseptsiooni.

Kaader reklaamist

58.543749, 24.580842

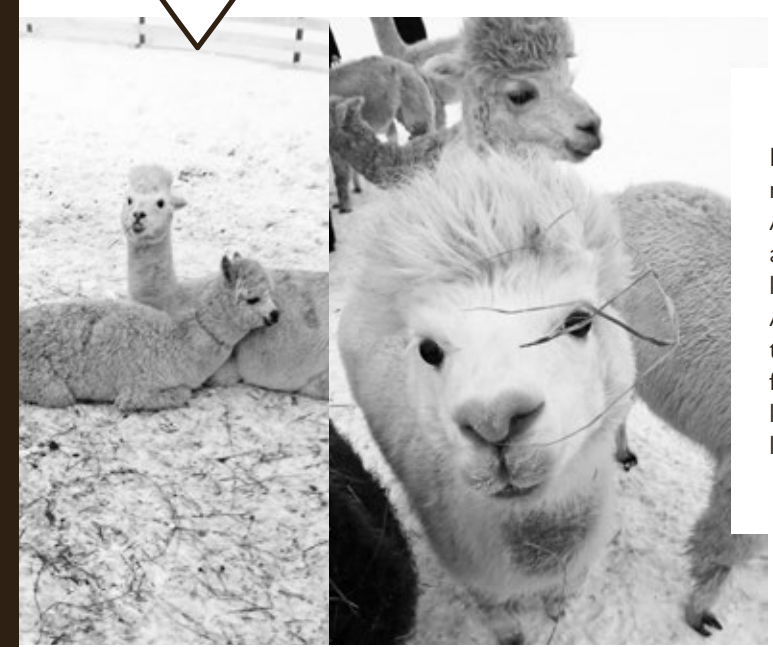

Kellele ei meeldiks pehmed, nunnud ja eksootilised loomad? Are vallas Niidu külas Pärnumaal asub Eesti suurim alpakafarm, kus saabki just nende Lõuna-Ameerikast pärit tegelastega tutvust teha. Kohtuda saab ka farmis pesitsevate Kameruni kääbuskitsede, Ouessanti minilammaste ja angoora küülikutega.

Fotod: Epp Salulaid

VIHA ANATOOMIA

„Listen, you fuckers, you screwheads. Here is a man who would not take it anymore. A man who stood up against the scum, the cunts, the dogs, the filth, the shit."
– Travis Bickle filmis „Taksojuht" (teksti autor Paul Schrader)

Kirjutas **Andres Maimik**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Põikasin sopasel novembriõhtul sisse legendaarsesse Energia kohvikusse kaubamaja kõrval, et võtta väike pirukas ja tummine kohv. Pruunitoonilises vana kooli interjööris valitses kaurismäkilik atmosfäär. Toolides istus paar härrasmeest, joped seljas ja vuntsid vahused. Nurgalauas toimus kahe eaka meesterahva vahel elav arutelu põletavatel poliitikateemadel. Mõtlesin, et pildistan üles paar kaadrit, järsku läheb tarvis mõne tulevase filmiprojekti visuaalse referentsina. Nurgalauamehed aga hoomasid mu toimetamist ja ägestusid. „Kaitsepolitsei agent, kindel see," sedastas üks vanahärra teisele. Lühike, aga raevukas keskustelu päädis pildi kustutamisega. Energia kohvik võib küll olla pealtnäha stiilipuhas soome film, aga ümberringi hõljub **Kaurismäki** kohta liiga palju negatiivset energiat.

Ei tea, kas see on vaid isiklik aimdus, aga õhus näib särisevat sedasorti vimmasust, umbusku ja polariseerumist nagu tosinkond aastat tagasi pronksiööjärgsel ajal. Mäletan, millise sügavkülmutava pilguga silmitses venelasest ettekandja meid pojaga aprillirahutustele järgnenud nädalal. Küllap oli ka meile toodud kohv rikastatud mõne kehalist päritolu substantsiga.

Anno 2019 pole poliitiliste ootuste taga kaugeltki lootus paremale homsele, paremale poliitikale, suuremale kaasatusele, vaid pigem ideoloogiline ja emotsionaalne vastandumine.

Sõnavabaduse sildi all ihaletakse ainutõe valitsemist, demokraatia asemel tugevat juhtimist, vähemuste rahumeelse kooseksisteerimise asemel enamuse ülemjõudu.

Andres Maimik on ühe kannikaga kinni filmikunstis, teisega elus eneses ja ta pole siiamaani aru saanud, kas tegemist on ühe ja sama või kahe erineva kehaosaga.

AVATUD VIHA JA SUMBUNUD VIMM

Praegused pingejooned jooksevad aga põhirahvust pidi. Ma ei saagi aru, mis toimub. Ilus maa ju ja toredad inimesed. Aga kodanikud kõnnivad ringi, turjad vimmast pinevil, sõrmenukid valged, silmad kurdude keskel kalgilt kollased. Nad tututavad oma autodes, nagu käes oleks viimnepäev, ja saadavad kaasmaalastele läbi tuuleklaasi hääletuid raevupuhanguid. Nad kirjutavad komme ja halavad raadiosaates. Neid ajab närvi praktiliselt kõik: noored ja pensionärid, naljaninad ja aatemehed, ateistid ja usklikud, puukallistajad ja ärimehed, filmid ja telesaated, rohelised ja roosad, kollased ja mustad. Perekondlikel kogunemistel tuleb tublisti pingutada, et riskantsed teemad püsiksid viisakuse niudevöö all, et alkoholi mõjul ei kukuks kired kahel otsal lõkendama. Vanalinna legendaarse baari ees lubatakse populaarsel kirjanikul nina üles lüüa. Rahvakogunemistel sakutavad vastaspooled üksteist kapuutsiäärisest porisele sillutisele, keegi vehib ringi võllapuuga. Veelgi porisemas sotsiaalmeedias koostatakse vastastest nimekirju. Mõiste „reetur", mis oli varem reserveeritud **Herman Simmi** taoliste tegelaste tarvis, on ilmunud poliitikute igapäevaleksikasse oma vastase paikapanemiseks. Pole tarvis vallata „ridade vahelt lugemise" kaunist kunsti, et aru saada, mis on reeturi palk. Kui norra terrorist **Anders Breivik** mõrvas 2014. aasta juulis Utøya saarel 70 last, oli ta veendunud oma teo vajalikkuses, sest tema nägemuses oli tegemist reeturitega. Kui juba „reetur" on ametlikku sõnavarasse integreeritud, tähendab see rohelise tule andmist ka tänavapoliitika emotsionaalsele mootorile – vihale.

Viha on mitut sorti. See saab olla romantiline, õilis, kunstiline, erootilinegi. On viha, mis paneb hormoonid möllama, tõstab lakke seksapiili. Kirglikele tülidele järgneb kirglik armustseen. Selleks et tulla ühte, peab ennast enne eraldama.

On viha, mis annab identiteedi, liidab teiste vihakandjatega ühise vaenlase vastu. Viha, mis tekitab rahvaliikumisi, lööklauseid, võitluslaule, tänavamoode.

Aga on ka kinni sumbunud viha, vimm, mis ilmub rusikaid rullides, vargsi, visinal, oodates võimalust paisu tagant välja pääseda. Nagu ansambel Propeller laulis, et „ütled kurat ja sirguvad õlad ja tuju on korraga hää". See viha töötab tühikäigul, ainult omaenese tõde kuulates. See on ühedimensiooniline viha, millega ei saa kommunikeeruda.

Kui sotside liidrid üritasid nende vastu meelt avaldavale rahvale oma seisukohti selgitada, jäeti nad mikrofonita. Üles ärritatud inimestel pole mingit soovi vastaspoolt ära kuulata, vaid ainult piksevardana kasutada. Ühine vastane annab kanali frustratsiooni kollektiivseks väljaelamiseks.

KARJUV INIMENE

Viha pole kaugeltki ainult spektri ühe osa monopol. Ühe röökiva suu vastas on samasugune röökiv suu, provokatsioon kutsub esile provokatsiooni, kuni asi läheb käest ära. Liikumise #MeToo kiiluvees purjetanud fundamentaalfeministid ei erine väljendusviisi poolest just palju EKRE hüsteerilistest vanameestest. **Milan Kundera** leiab, et polegi tähtis, kas inimene karjub Tšehhi vabaduse poolt või vastu, karjuv inimene on karjuv inimene. Näost punane, silmad punnis ja sooned laubal tursumas. Fanaatik on fanaatik, ükskõik kui õilsa asja eest ta ka ei seisaks.

Võib-olla mulle ainult tundub nii, aga *anno* 2019 pole poliitiliste ootuste taga kaugeltki lootus paremale homsele, paremale poliitikale, suuremale kaasatusele, vaid pigem ideoloogiline ja emotsionaalne vastandumine. Nii trumpistide punased nokatsid kui ka Prantsusmaal protestijate kollased vestid sümboliseerivad viha majandusliku ja poliitilise eliidi vastu, aga ka frustratsiooni traditsiooniliste ametite kadumise pärast, viha võõrapärase vastu, viha ostujõu languse vastu. Vahel ka lihtsalt umbusku riigi ja valitsemise vastu tervikuna. Või ärritavad konkreetsed persoonid, kes esindavad kõike põlgusväärset. „Mine ütle nüüd talle edasi, et temasuguse koht on seina ääres!" sisistas üks taksojuht, nähes **Jürgen Ligit** ühe mu tuttavaga vestlemas (mul ei jätkunud siiski söakust ministrihärrale lihtsa valija arvamust edastada, kõnelesin selle asemel suusatamisest).

Selge see, et vihaste hulkade eestkõnelejad ei kuuluta „vihkamist". Nad on enda meelest suure eetosega sõdalased, ideeinimesed, visionäärid, aga nad on ka viha oskuslikud õhutajad ja suunajad. Sest neid, kes tulevad järel, ei huvita enam keerukad ideed, vaid näpuga näidatav süüdlane kõikidele hädadele.

Paradoksaalne on aga see, et tänavatel „revolutsiooni" õhutavad inimesed elavad kvaliteetsemat elu kui ükskõik milline inimpõlv enne neid. Majandus liigub tõusuteed, haridus on kättesaadav, heaoluühiskond hoolitseb endiselt oma liikmete eest, ettevõtlus, vaba reisimine, eneseteostus on vähemalt teoorias igaühe inimõigused. Ent ometi pole tuha all miilavad söed kustunud.

Kollaste vestide mässul puuduvad 60ndate rahutute aegade romantilised noodid – siin ei nõuta niivõrd võrdsust, vabadust, vendlust, kuivõrd ostujõudu. Barrikaadidel pole miniseelikuid ega afrosoenguid, Kleopatra meiki ega vabaarmastust, vaid teetööliste koledad vestid. Ja mis on tulemus? Revolutsiooni kromosoomi on kätketud ideaalide kokkukukkumine. Tegelikult kuulub rahvale vaid üksainus hetk, siis on võimu bastionile heisatud oma võitluslipp. Kohe ilmuvad minema kihutatud tarikate asemele uued, sageli hullemad kui eelmised. Uus jõud pole võimule saanud selleks, et seda käest anda. Ja ülesköetud viha paneb juba järgmisi barrikaade ehitama. Kuni enam ei jaksa ja apaatia võtab maad.

JUHI LUMMUS

On puhtalt naiivne arvata, et rahulolematute ülim eesmärk on demokraatia ja vabadus. Mässujuhid räägivad rahva võimust ja sõnavabadusest seni, kuni pole ise pumba juures. Kui võim on taskus, muutuvad õilsad sõnavabaduse printsiibid, demokraatlikud institutsioonid ning võimu läbipaistvus kiiresti tühjaks retoorikaks ning kruvisid hakatakse vaikselt kinni keerama. Sest kõik see segab vaid võimu tõhusat teostamist. **Georges Bataille** on öelnud, et heterogeenses sootsiumis on massides pulbitsemas tung

homogeensuse järele. Sõnavabaduse sildi all ihaletakse ainutõe valitsemist, demokraatia asemel tugevat juhtimist, vähemuste rahumeelse kooseksisteerimise asemel enamuse ülemjõudu. Üks rahvas, üks riik, üks juht.

Autoritaarsusele on omased kolm tunnust. Esiteks populism. Autoritaarne juht peab panustama oma toetajate ootustele, ükskõik kui ebareaalsed või emotsioonipõhised need ka poleks. Ta peab, maksku, mis maksab, hoidma üleval tugeva juhi kuvandit, ratsutama palja ülakehaga või rääkima ülivõrdes enese võimsusest ja võimekusest juba enne tegudele asumist. Oma poolehoidjatest kõneldakse kui rahvast ja vastastest kui rahva huvide vastu tegutsejaist. Ehk autoritaarne juht kipub samastama ennast ja oma poliitikat terve rahva tahtega.

Teiseks, selleks et kinnistada „meie" identiteeti, hakkab autoritaarne juht demoniseerima oma vastaseid, aga ka lihtsalt teistsuguseid. Kõikidel hädadel peaks olema konkreetne patuoinas ja süü on tema jaoks kollektiivne. Ta teab, et ülesköetud viha on võimas silmamoondus, millega saab nihutada fookust tegelikelt probleemidelt. Teistsuguseid alavääristavat saunalavažargooni ja blatnoi-kõnepruuki seostatakse otsekohesuse ja mehisusega, poliitkorrektsusele vastuastumise sildi all normaliseeritakse vihast kantud väljendusviisi. Usinamad kukuvad koostama reeturite nimekirju.

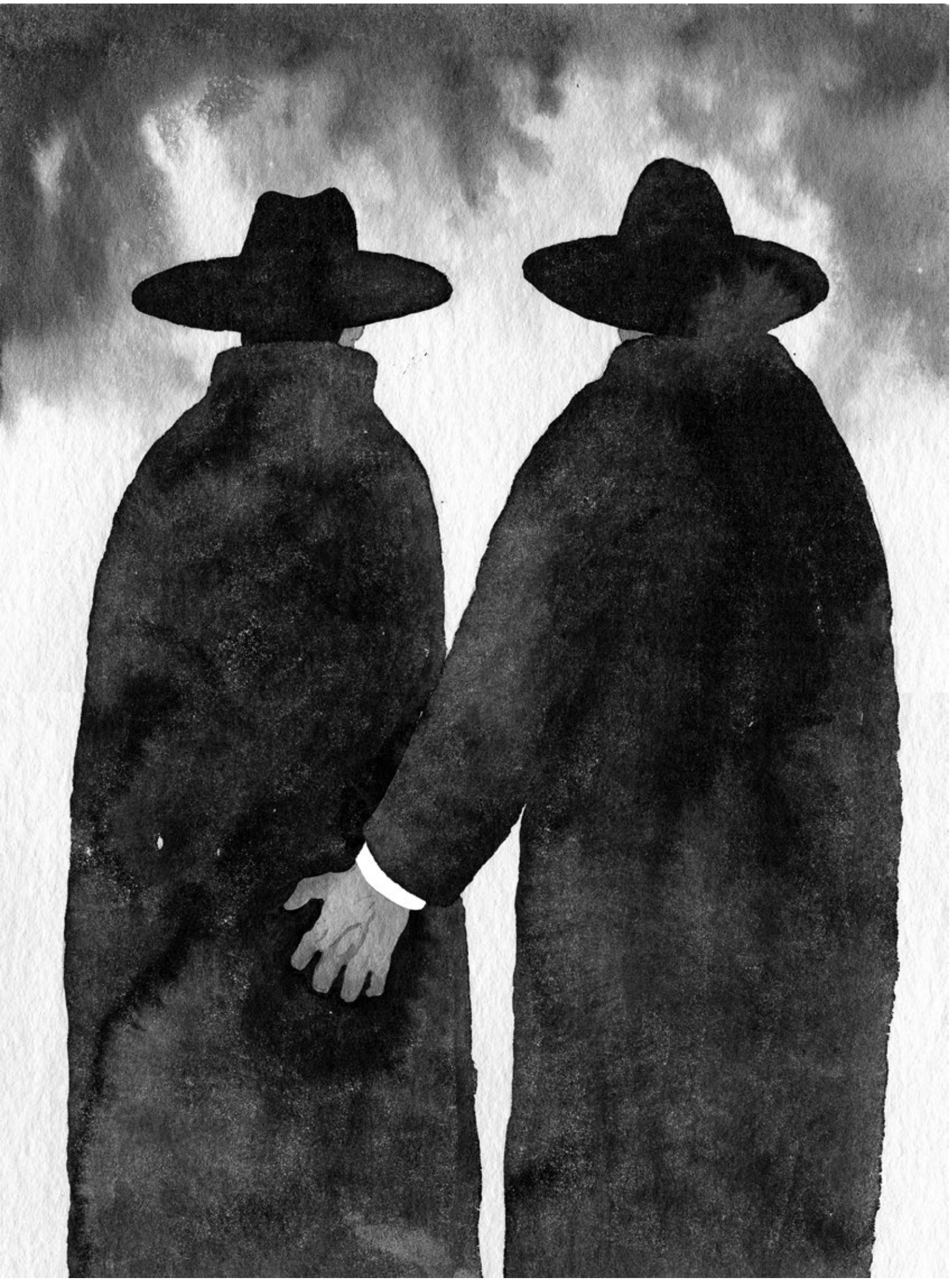

Kolmandaks hakkab autoritaarne võim murendama demokraatlikke institutsioone alates vabast ajakirjandusest kuni kohtuvõimuni. Ebamugavaid fakte ja vastuolulisi arvamusi esitav peavoolu ajakirjandus tundub stressis inimestele liiga segane, sel ajal kui lihtsaid tõdesid kuulutav ja selgetele vastandustele panustav rahvajuht ütleb asju välja „nii, nagu need on". Või veel hullem, paranoilise vastanduja jaoks on kogu ametlik meedia eliidi ja ärihuvide ripats, mille ainus funktsioon on tõde varjata. On palju räägitud, et infoallikate küllasus ja killustatus tekitab hoopis igapäevaste infokanalite ahenemist. Inimene otsib ainult omaenese veendumusi kinnitavat teavet ja lülitab nendega vastuollu mineva allika lihtsalt välja või kuulutab selle vastase propaganda tööriistaks. Needsamad kõlakojad koondavad sotsiaalset vimma, mida üksteise selgasid sügades muudkui üles köetakse, kuni tormatakse virtuaalseid mõisaid põletama, euroliitu maha lammutama. (Kuigi euroliidu abikäsi on igas remonditud rahvamajas, igas traktoris, igas kilomeetris remonditud tees, igas lihaveisekarjas, tundub paljudele sellest kasu lõikajaile, et Brüssel on meid peenrahaks vahetanud. Mis aga juhtub, kui populismilaine Eesti euroliidust välja paiskab? Kas eurovääртuste vihkajad oleksid reaalselt õnnelikud, kui lõppeksid kõik põllumajandus- ja regionaaltoetused? Kui kahaneva tööealiste hulgaga rahvastik jaksaks vaid katta maksudega pensione ja pidada üleval riigistruktuure? Kui piiri peale tekivad jälle passisabad ning tollis puistatakse kotte? Ja kuna tänapäeva maailmakorraldus ei salli vaakumeid, siis Euroopa mõjusfääri ärakukkumisega ilmub üks teine mõjusfäär, kuhu meid avasüli tagasi oodatakse. Sellest sfäärist uuesti välja pääseda on juba palju raskem.)

KOHANEMISRASKUSED JA OBSESSIOON

Paljusus, esinegu see siis heterogeensuse, multikultuursuse või liberaalsuse nime all, ajab lihtsa inimese stressi nagu lõputute valikutega hüpermarket. Lisaks umbusk teistsuguse ees, raskused kohanemisel ja ümberõppimisel. See ebakindlus on poliittehnoloogiliste nõksudega väga kergelt vihaks konverteeritav. Ja see viha, nagu öeldud, ei ootagi enam seletusi. Kui sa oled kurjategijaks (reeturiks) tembeldatud, võetaksegi iga su sammu kui kuritegu (reetmist), ükskõik kui palju sa ka ei selgitaks, et ka sina ei poolda massiimmigratsiooni või sotsiaalset ebavõrdsust. Ka endised iidolid hüljatakse, kui nad võimule pääsedes mahenevad, ning nende asemele tulevad veelgi vihasemad „rahvajuhid". Nii nagu on juhtunud Keskerakonnaga, kes on kaotanud EKREle kibestunuma poole oma elektoraadist.

Äärmuslikus vormis puudub vihal sügavus, puuduvad kihistused, puudub eluterve distants. Seal ei ole mängu, eneseirooniat, kunsti. Vihane inimene on ühevektoriline, kleepudes oma vihkamise objekti külge nagu kärbes junnile. Mäletan lugu ühest korralikust daamist, kes hospitaliseeriti psühhoosi tõttu, mis tabas teda lasteaiarühmaga kirikutornis ekskursioonil viibides. Nimelt hakanud ta üle torniääre ronima, kisendades samal ajal, et enne tapab ta ennast ära, kui hakkab lapsi ahistama. Pärast selgus, et naine oli kannatanud juba pikka aega obsessiivse sundmõtte all, et järsku on temas varjul pedofiilsed kalduvused. Mõne homovastase toimetusi jälgides jääb mulje, et ka nemad kannatavad omalaadse „geiobsessiooni" käes. Minu arusaamist mööda ei tegele normaalne heteroseksuaalne inimene igapäevaselt teiste seksuaalelus sobramisega, selleks peab tagant torkima ikka mingisugune sisemine ärevus ja vaev.

Polaarsused tõmbuvad kui magnetid – vastasest kujuneb sundmõte, millest vabaneda on sama raske kui kallima embusest. „Alternatiivmeedia" aktivistid tegelevad hommikust õhtuni „peavoolumeedia" paljastamisega, Facebooki tutvuskond kubiseb tegelastest, kes postitavad raugematu produktiivsusega moslemikriitilisi mõttearendusi. Tekib õigustatud küsimus, kas neil inimestel on elus üldse ka millekski muuks aega. Kas neil on üldse mingi elu väljaspool arvutiekraani? Järsku on see vihane aktivism seotud hoopiski hirmuga omaenese elu tühjuse ees.

jätkub >

< *eelneb*

ADRENALIININÄLG

Loomulikult ma usun, et inimesel on õigus kõigile oma tunnetele, ka kõige negatiivsematele. Elu meie ümber pole suur armastuse lilleaed, kus võtame kõik kätest kinni ja laseme ürgemal end väestada; kus kõiges on võimalik mõistlikult läbi rääkida ja ühist kandepinda otsida. Viha on ürgsem kui *ratio*. Viha on nagu iha (huvitav kõlaline sarnasus), mis toitub iseenese intensiivsusest. Viha on amfetamiin – ta kütab üles, lööb adrenaliini keema, ajab pupillid suureks ja pingestab keha rünnakuks. Viha laseb käärima läinud emotsioonidel välja purskuda. Viha puhastab. Viha annab energiat. Ta toob nukra inimese välja tolle tardumusest, lööb kaela maha sumbunud vimma eetripudelil, paneb tegutsema. Vihane inimene tajub eesmärki, ta on mobiliseerunud. Viha laseb natukenegi kompenseerida elu jooksul sinusse ladestunud ülekohust. Nii privaatses kui ka ühiskondlikus sfääris. Viha muudab sind subjektiks, sind pannakse tähele. Sest pea alati on vihaseimad need, kes on avalikkuse rambivalgusest väljas, kes on pühitud vaiba alla, surutud elu äärealadele või sootsiumist välja hääletatud. Viha annab neile võimaluse olla nähtav ja kuulatud ja kardetud. Kes karjub kõige kõvemini, seda kuuldakse. Ja mine tea, järsku hakatakse sinuga arvestama.

Paljusus, esinegu see siis heterogeensuse, multikultuursuse või liberaalsuse nime all, ajab lihtsa inimese stressi nagu lõputute valikutega hüpermarket.

Paljud pealtnäha sallimatud tüübid võivad olla kuldse südamega, abivalmid, lojaalsed, nii mõnedki on legendaarsed napsu- ja naljamehed.

Oht on aga selles, et viha toodab viha. Viha on ka selles mõttes amfetamiin, et ta tekitab sõltuvust. Sõltuvust adrenaliinist, mida vihaleja peab eksikombel võitluseks õige asja eest. Tegelikult on see psüühiline vajadus võimsa emotsiooni järele. Sest kohe, kui sa uut annust peale ei saa, oled veelgi sügavamas kohas. Vihane inimene on vampiir, tähelepanuvampiir. Ta on nagu jonnipsühhoosis laps, kes mingit kanni nõudes poes põrandale viskub ja oma vanemad piinlikkusest hulluks ajab. Veel jubedam, ta on purjus pulmakülaline, kes ühel hetkel kõigiga tüli norima asub. Kogu tähelepanu, mis peaks pruutpaarile kuuluma, koondub nüüd mäuraja ümber: teda rahustatakse, silitatakse, ähvardatakse, talle otsitakse pehmet aset maandumiseks. Aga juhtub see, et korrarikkuja saab talle osutatud tähelepanust vaid äksi juurde.

Sama tähelepanuvajadus kehtib ka sotsiaalse viha kohta. Üks manipulaator sai maailma võimsaima riigi etteotsa, sest ta oskas oma glamuurse vihakõnega olla kogu kampaania vältel meedia rambivalguses. Kütuse keskkonnamaksu vastu protestivale Prantsuse kollavestile antakse proportsionaalselt palju rohkem sõna kui tema vastaspoolele, kes selgitaks, miks meil kõigil on vaja järeltulevate põlvede nimel puhtamasse energiasse panustada. Meie Konservatiivse Rahvaerakonna **Helmed** pikeerivad ühelt ekraanilt teisele nagu Batman ja Robin, saades rohkem tähelepanu kui skandaalivabad poliitikud ühtekokku.

KONTRAPROTEST

Nüüdisaegne postmodernne ühiskond on ammu aru saanud, et protestilt tema väe võtmiseks tuleb absorbeerida ta enesesse, kuulutada kriitiline mõte demokraatia pärisosaks ja seda isegi subsideerida. Tänavatel lahvatanud stiihia tuleb ümber modifitseerida (pop)kultuuriliseks fenomeniks. Mässust saab elustiil, vastandumisest moevool. Nii juhtus hipidega, nii juhtus pungiga, isegi *skinhead*'id tegelevad praegu pigem oma riidebrändide turunduse kui sisserännanute kolkimisega. **Lars von Trier** analüüsis filmis „Idioodid" („Idioterne", 1998) vaimukalt protesti kui niisuguse võimalikkust läänelikus demokraatias. Ainult siis, kui lähed totaalselt üle kõikide eetiliste ja hea maitse piiride, lalised nagu debiilik ja tõmbled nagu idioot, suudad ehk kutsuda kõigega harjunud ja kõike sallivas kodanikus esile midagi šokilaadset. Kõik kommunikatiivsemad protestivormid on integreeritud juba ammu postmodernse ühiskonna kirjusse kuube.

Aga just see kõikelubavus tekitabki trotsi. Kuidas on nii, et ma saan kogu aeg ja ükskõik mille vastu protestida? Ma protestin protestimisvabaduse vastu. Ma protestin liberaalse põhimõtte „ela ise ja lase teistel kah elada" vastu. Ma ei taha, et kõik eksisteeriks mõnusalt üksteise kõrval, ma tahan vaenlast.

Kui toetuda taas Georges Bataille'le, jääb ühiskonna suletud ökonoomika tsirkulatsioonist üle teatavat jääkainet – musta energiat, mis otsib võimalust välja paiskuda. Kui seda ei saa väljastada kontrollitud kombel – rituaalidena –, lahvatab see lõpuks vägivallaks. Sport, eriti jalgpall, on üks väheseid konsensuslikke rituaale rahuajal kasvanud testosteroonist pulbitsevale mehepojale, kes tahab isiklikku sõda, isiklikke vaenlasi ja isiklikku kangelaslikkust. Identiteet kujuneb välja vastandumise kaudu. Saksa ja poola jalgpallihuligaanid lepivad kokku kohtumispaiga linna taga tühermaal, et lahendada üksteist kaigastega kolkides maailmasõjast lahti jäänud otsi.

ÕHTUMAA ALLAKÄIK JA HEA VANA ILM

Filosoof **Oswald Spengler** nimetas olukorda, kus vohavad individualism, keskendumine naudingutele ja kõikelubavale heaolule, „õhtumaa allakäiguks". Allakäik kulmineerub teatavasti tsivilisatsiooni lämbumisega omaenda lodevuse kätte. Vene antropoloog ja filosoof **Lev Gumiljov** pidas lääne rahvaid venelastega võrreldes samal põhjusel vähepassionaarseteks. Mitmesugused organiseeritud ja stiihilised liikumised *alt-right*'ist religioosse fundamentalismini idealiseerivad erinevaid ajaloolisi epohhe keskajast Metsiku Lääneni. Põhimõte on üks: tagasi peavad tulema ajad, kus mees oli mees ja naine oli naine ja igaüks tundis oma kohta suures maailmakorralduses. Lojaalsus jumalale, aukoodeksile või rahvusele on olulisem kui isiklik heaolu. Võitlus vastasega on iga indiviidi ja rahvuse püha kohus. Lodeva võrdsuse asemel valitsegu hierarhiad, isikuvabaduse asemel traditsioonid ja kõikelubavuse asemel universaalsed normid. Demokraatia asemel ihatakse näha tugevaid valitsejaid, kes määravad, kellel on rohkem õigus olla ja kellel vähem. 60ndate inimõiguste liikumist näeb konservatiivne kontrrevolutsionäär allakäigu algusena, inimvabaduste laienemise asemel nõutakse moraalset või lausa verepuhtust, aga ka traditsioonilisi soorolle, pereväärtusi. „Liberaalist" saab sõimusõna. Ka meie murumütsikestega vihased mehed sarnanevad kirglikus fundamentalismis kaunikestki oma põhivastasega – džihaadisõdalasega.

Probleem on aga selles, et tänapäeva keeruka lõimega post-post-ma-ei-tea-mis-maailmas ei toimi hästi selline **Julius Evola** populariseeritud lihtsakoeline eetos. Kas või seepärast, et suur osa neist, kes igatsevad taga müütilist viikingiaega või rüütliau, on pehmeihulised arvutikonutised, kelle ainuke kokkupuude sõjakunstiga on osalemine arvutimängu „Call of Duty" või „Warcraft" turniiril.

Aga asi võib minna tõsisemaks, kui mõni interneti kasvatatud kakand otsustab hakata tegutsema. Nagu asus tegutsema **Martin Scorsese** filmi „Taksojuht" („Taxi Driver", 1976) sotsiopaadist peategelane Travis Bickle, kelle nurjumised, üksindus ja vimm viisid reaalsustaju moondumiseni. Ka isehakanud templirüütel Anders Breivik plaanis anda oma massimõrvaga otsustava hoobi läänemaailma pehmele kõhualusele.

KUIDAS SELGITADA PILTE VIHKAVALE JÄNESELE

Kuna viha on kommunikeerimatu positsioon, siis vihasele inimesele on äärmiselt raske midagi selgeks teha. See muidugi ei tähenda, et proovima ei peaks. Kuidas tulla sellega igapäevaelus toime nii, et omaenese põhimõtteid mitte alla suruda?

Üks viis oleks ebasümmeetriline vastus. Mitte vastata vihasele tiraadile samaga, vaid pakkuda teist perspektiivi, selgitada oma nägemust ilma näägutuseta. Jätta vastaspoolele õigus tema tõele, unustada uks irvakile ka teistsuguse tunnetuse juurde. Tutvustada talle viisakalt paljusust, näidata erinevust ja tuua esile selle inimlikud sarnasused. Kui sa lased vihal enese üle võimust võtta, ükskõik kas langedes vihase inimesega sama tasandi mõttevahetusse või ise välja vihastudes, on tulemus ümmargune null. Hulk närvirakke hävib, kuid kumbki pool ei tee teisele selgeks mitte kui midagi.

Tegelikult on paljud vimmakandjad inimestena vägagi meeldivad. Üks setu härrasmees, kes propageerib, et meie riigikogus peaks mõni Breiviku-sugune korraldama korraliku kuulikümbluse, on aidanud mul mitu korda autoga seotud jamasid lahendada. Paljud pealtnäha sallimatud tüübid võivad olla kuldse südamega, abivalmid, lojaalsed, nii mõnedki on legendaarsed napsu- ja naljamehed. Mõned on lihtsalt veidike umbusklikuma loomuga, mõnikord vaimselt ja füüsiliselt ääremaastunud, mõnikord elus tallata saanud, mõnikord majanduslikes raskustes, mõnikord bürokraatiast hulluks aetud, mõnikord üksildased. Ma ei usu elu sees, et nad haaraksid heinahangu järele, kui neile mõni vahva neegripoiss vastu jalutaks.

Variant on ka tähelepanu hajutamine, mis töötab ühtviisi hästi nii jonnivate laste kui ka pahurate keskealiste peal. Sattusin kord suitsusauna lavale ühe härrasmehega, kes kippus oma „murjani"-jutuga naudingut rikkuma. Midagi tuli ette võtta. Kui tegelane leilihetkeks valangu peatas, võtsin kiiresti sõnajärje üle, kõneldes – nii palju kui oskasin – Lähis-Ida ajaloost, **Hammurapi** seaduskoodeksist ja Abbassiidide kalifaadist. Inimene kuulas, mumises uuesti, et „aga murjanid tulevad ju seia…", kuid ta häälel polnud enam jõudu taga.

On võimalus järgida **Michelle Obama** üleskutset „When they go low, we go high". Tunnustan **Indrek Tarandi** katset vastaspoole miiting oma eenduva isiksusega kaaperdada, aga see, kuidas asi välja kukkus, mõjus iseenese groteskse paroodiana. Kui sulle näidatakse võllast, milles peab rippuma su kael, siis siin lõpeb joonelt debatt. Sa saad väidelda ainult nendega, kellega sul on ühine protseduuriline platvorm. Sarja „Better Things" peategelasel oli komme öelda oma emale, kui too jälle manipuleerima hakkas: „Teeme nii, et selle faasi jätame vahele." „Palun minu kuuldes sellel teemal mitte kõneleda, omavahel rääkige, millest tahate," ütles üks kinnisvaraarendaja objektil ksenofoobset juttu viljelenud ehitusmeestele.

PS. Üks huvitav fenomen veel. Kui rääkida selle kodumaise ja globaalse vihalainega seostuvast demograafilisest segmendist, tuleb esimesena silme ette vanemapoolne heteroseksuaalne mees. Võiks mõelda, et tõelise mehe stereotüübi juurde kuulub see, et ta neelab stoilise rahuga alla kogu alanduse ja kibeduse ning läheb püstipäi edasi. Aga kus sa sellega – tegemist on ühe õrnema tüübiga üleüldse. Keskealiste hulgas on levinud komme mõnitada „lumehelbekesi", kelle all peetakse silmas ärahellitatud, tundlikke ja saamatuid noori, aga sotsiaalmeedias postitusi lugedes paistab praegu kõige suuremat hädakisa löövat hoopis pealt neljakümneste „kaerahelveste" põlvkond. Või kas see ainult tundub mulle nii?

KUMMITATUD VALIMISED

Eesti poliitika on jõudnud peatsete valimiste eel uude ajastusse, mida iseloomustab sütitavate tulevikuvisioonide pakkumise asemel kaduma läinud tulevikkude mälestamine. Globaliseeruva maailma pidevalt muutuvate tingimustega silmitsi seistes on meid tabanud krooniline peataolek.

Joonatan Nõgisto

Politoloog **Tõnis Saarts** kuulutas hiljuti ajalehes Sirp avaldatud artiklis uue ühiskondliku-poliitilise formatsiooni saabumist Eestisse[1]. Märke põhjapanevatest muutustest meie poliitilises tähendusruumis on muidugi esinenud juba pikemat aega, kuid esimest korda täheldasin teadlikult, et protsess on jõudnud sinnamaale, kus „uued" lõhed on poliitikas „vanadest" kesksemal kohal, kui kuulsin Toompeal toimunud rüselusest rändeleppevastasel meeleavaldusel. Julgen pakkuda, et ma ei olnud ainuke, kes tajus juhtunu järel ennast kuidagi „võõral" pinnasel – kusjuures, tagasivaates polnud olulised mitte tagasihoidlikud empiirilised faktid, vaid Eesti kontekstis võõrana tunduvale poliitilise vägivalla juhtumile järgnenud kollektiivne segadustunne ja tormijooks sündmustele kuidagi mõistetava ja poliitiliselt kasumliku tõlgenduse andmiseks.

Halvav nostalgia ei ole kaugeltki vaid kultuuriline nähtus – viimastel aastatel on see muutunud läbivaks jooneks ka Eesti poliitikas.

Peatsed valimised on esimesed, mis saavad teoks „uue korra" tingimustes. Rändeleppe ümber keerelnud poleemika oli nii mõnelegi erakonnale signaal, et nende all nihkuv pinnas toob kaasa vajaduse ennast ümber mõtestada ja leida teisenenud poliitilisel väljal uus positsioon. Erakondade valimiseelne reaktsioon toimunud arengutele on aga ise märk uue ühiskondliku-poliitilise formatsiooni üdini paradoksaalsest olemusest, mille kahetist tähendust üritan valimiste kontekstis ka avada. Saabunud korda iseloomustavad kõige laiemas vaates korraga nii krooniline peataolek globaliseeruva maailma pidevalt muutuvate tingimustega silmitsi seistes kui ka palju sügavam muutumatus ja paigalseis – saabuvaid valimisi kummitavad ära jäänud tulevikkude vaimud.

Lääne liberaalid tajuvad üle väga pika aja ennast kaitseseisundis, mis sunnib tegelema tuleviku mõtestamise asemel vanasti iseenesestmõistetavana tundunud väärtuste säilitamisega.

Varalahkunud kultuuriteoreetiku **Mark Fisheri** väitel iseloomustab 21. sajandi kultuuri peamiselt tendents mitte kasutada uusi tehnoloogilisi vahendeid enam värskete loominguliste vormide leiutamiseks, vaid möödunud ajastute kultuurilise pärandi nostalgiliseks ümbertöötluseks. Nüüdisaja kunst on Fisheri järgi „kummitatud"[2] – võimetu pakkuma uut nägemust tulevikust, olles vaevatud möödunud ajastute tuleviku ettekujutustest, mis jäidki postmodernsuse saabudes tulemata. Kultuuriline stagnatsioon on tihedalt seotud „kapitalistliku realismi" kui laiema ajaloolise nähtusega, mis kirjeldab ühiskondlikus teadvuses domineerivat tunnet, et kehtivale korrale puudub igasugune ettekujutatav alternatiiv[3]. Halvav nostalgia ei ole kaugeltki vaid kultuuriline nähtus – viimastel aastatel on see muutunud läbivaks jooneks ka Eesti poliitikas.

Joonatan Nõgisto on riigiteaduste ja filosoofia tudeng Tallinna Ülikoolis, Eesti Üliõpilaskondade Liidu asejuht ning vabakutseline muusik.

RETROFUTURISTLIK REFORMIERAKOND

Kui peaks leiduma erakond, mis kehastab valimistel kõige selgemini saabunud ajastule omast kummituslikkust, siis see on Reformierakond. Rändeleppest tingitud valitsuskriis, mis võis tunduda opositsioonis olevale erakonnale esmalt kui kink taevast, tõmbas lõppkokkuvõttes kõige järsemalt vaiba alt hoopis Reformierakonnalt endalt. Erakonna toetusreiting pöördus kriisi tagajärjel teatavasti langusesse, tõenäoliselt tingituna suutmatusest esile kerkinud väärtuspõhisel teemal selget positsiooni valida.

Just säärane otsustamatus avab Reformierakonnale aga uuel poliitmaastikul potentsiaalse niši, mida täita. Valikuvõimetuid või segaduses valijaid, kes tunnevad ennast uues maailmas võõrana, jagub küllaga – ei ole veel välistatud, et selliste valijate toel on võimalik valimised ka võita. Erakonna seekordne valimiskampaania tundub olevat (teadlikult või mitte) suunatud just antud ühiskonnagrupile, kuna peamise müügiartiklina esitatakse teatud retrofuturistlikku nostalgiat möödunud kümnendite järele.

Jõulude eel avaldatud valimisreklaam pealkirjaga „Parem tulevik!" (mis on ühtlasi erakonna peamine valimisloosung) suudab tuua Reformierakonna uue imago välja juba esimeste lausutud sõnadega: „On ju nii, et vanasti oli kõik nagu kuidagi parem?" Sõnumilt läbivalt nostalgiahõnguline valimisreklaam juba vihjab, et valimisloosung ei viitagi tegelikult tulevikule, mille värske mõtestamine käib erakonnale nüüdseks kindlasti üle jõu, vaid kaotsi läinud mineviku ettekujutustele sellest, milline tulevik välja hakkab nägema. Nendele valijatele, kes soovivad elada enda kujutustes taas läbi märksa lihtsamat aega koos Reformierakonna vankumatuna tunduva hegemoonia ja lootusega peatselt saabuvast läänelikust jõukusest, mõjub Reformierakonna valimiskampaania kindlasti efektiivselt. Ka **Andrus Ansip**, kes näib olevat justkui elav kummitus sellest kaduma läinud maailmast, paistis hiljuti üles näitavat nostalgiat aja suhtes, kus valimiste võitmiseks piisas „korras rahandusele" rõhumisest[4] – paljude jaoks oleks kindlasti tore, kui seda justkui kindlust pakkuvat pinnast saaks uuesti jalge all tunnetada, kas või mõtetes.

MAAILMALÕPU KUULUTAJAD

Reformierakonna ja Keskerakonna vastandamine ei mõju enam kaugeltki nii teravalt kui veel mõned aastad tagasi. Keskerakonna praegu tõenäolisena näiv valimisvõit, mis oleks tundunud Reformierakonna valijale **Savisaare** ajastul ilmselt kui saabuv maailmalõpp, ei kanna enam sama tähendust. Jääb veel näha, kas Reformierakond proovib vahetult enne valimisi Venemaalt tuleneva ohuga hirmutades ka seda nostalgilist mälestust taaselustada.

Uut ajastut ilmestavad hoopiski uued ettekuulutused peatselt uksele koputavast apokalüpsisest. (Poliitiline) maailmalõpp ei ole niivõrd empiiriline sündmus, mis kunagi juhtuda võib, vaid pigem teatud tähendust andev horisont – ähvardav kummitus, mis on korraga nii kohal kui ka alati veel teel, mistõttu see on ka kasulik poliitiline tööriist. Erinevalt varasemast on nüüdseks esile kerkinud kaks täiesti vastukäivat arusaama peamisest ohust, mis tundub Eesti eksistentsi ähvardavat. Esimene neist näeb keskse olemusliku ohuna globaliseeruva maailma liigset avatust; suveräänse Eesti riigi ja rahva peatset hääbumist rahvusvahelisel tasandil toimuvate sündmuste (eelkõige rahvastikurände) taustal. Teine näeb ohuna sisemiselt autoritaarset ja välismaailmale suletud riiki; Eesti väljajäämist läänelikust, liberaaldemokraatlikust maailmast.

Uutele hirmudele mängivad tulevastel valimistel kõige tugevamalt ilmselgelt EKRE ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond. Omavaheline vastandumine on saanud tähtsaks osaks mõlema erakonna imagost: teist poolt apokalüptilise jõuna kujutades näidatakse ennast kui päästvat lootuskiirt, mis võimaldab hoida ära lõppu – nii luuakse kuvand saabuvate valimiste pakilisest tähtsusest. Mõlema poole retoorika annab mõista, et „me otsustame siin, kas olla või mitte olla", nagu iseloomustas valimiste põhiküsimust **Mart Helme**[5].

Kumbki ettekujutus maailmalõpust õhkab aga teatud võõrandumist – tunnet, et olukord ei ole kuidagi enam kontrolli all. Sündmused lihtsalt juhtuvad ning meie valida on vaid see, kuidas nendele reageerida. EKRE maailmavaade on just selles tähenduses olemuselt reaktsiooniline, olles tingitud kohale jõudnud ilmutusest, et rahvusvaheline kord, millega Eesti on ennast iseseisvuse taastamise järel integreerinud, toimib omaette põhimõtetel, mis ei ühildu ilmtingimata rahvusriikluse kestmisega. Sotsiaaldemokraatidele (ja rahvusvahelisel tasandil Lääne liberaalidele laiemalt) on liberaaldemokraatliku maailmakorra kõikumalöömine mõjunud šokeerivalt. Ennast tajutakse üle väga pika aja kaitseseisundis, mis sunnib tegelema tuleviku mõtestamise asemel vanasti iseenesestmõistetavana tundunud väärtuste säilitamisega. Mitte keegi ei tunne ennast enam olukorra peremehena.

Nii EKRE kui ka SDE puhul on struktuursete põhjuste asemel poliitiliselt palju kergem ja otstarbekam keskenduda käega katsutavatele poliitilistele toimijatele, mida süüdistada – see loob aga illusiooni, et väikeste parandustega saab leida tormiliselt muutuvas maailmas püsivat stabiilsust. Avatusel/suletusel põhineva väärtuslõhe peamise poliitilise väljendusena jääb EKRE ja SDE vaheline vastandumine tõenäoliselt lähitulevikus üheks Eesti poliitika tähendusruumi määravaks elemendiks, sõltumata sellest, et kumbki erakond ei ole võimeline valimisi võitma.

KAKS NOSTALGIAT

Sotsioloog **Juhan Kivirähk** näeb Eestile kahte võimalikku tulevikku: kas olla „igav põhjamaa" või kuuluda „vastuolulisse Ida-Euroopasse"[6]. Tulevikuvisioonidena on mõlemad variandid masendavalt banaalsed. Need on kantud sügavast nostalgiast, üritades avastada minevikust midagi, mis tundub olevat kaotsi läinud, seda lootust leida lõpuks muutuste tormi eest kaitstud varjupaik, mida iseloomustab vastavalt kas sõbralik, efektiivselt hallatud heaoluriik või vankumatult iseseisev etniline rahvusriik. Ülemaailmse hiliskapitalismi toimeloogika, mis ei huvitu rahvuspiiridest ja mille suhe demokraatliku riigikorraldusega on vaid tinglik, ei luba lõppkokkuvõttes kummalgi nägemusel realiseeruda.

See ei tähenda, et on tähtsusetu, kumb nostalgiline visioon lähitulevikus domineerima jääb – sellel on kindlasti määrav roll nii kohaliku elu tingimuste kui ka meie rahvusvahelise positsiooni edasisel kujunemisel. Saabuvad valimised võivad olla selles kriitiline teelahe, kusjuures määravaks ei kujune mitte see, kas valimised võidab Reformierakond või Keskerakond, vaid see, millisesse positsiooni jääb EKRE. Juhul kui EKRE teeb võrreldes möödunud valimistega tugeva tulemuse, on see teistele erakondadele signaal, et rahvuskonservatiivne nostalgia on otsustava mõjuga poliitiline vahend. See tähendaks, et EKRE suudab määrata Eesti poliitilist kurssi tulevikus veelgi tugevamalt kui praegu, isegi juhul kui erakond jääb jätkuvalt opositsiooni.

Olenemata sellest, kumb nostalgiline nägemus valimistel edukaks osutub, on Eesti teatud mõttes läänemaailmale tõesti viimaks järele jõudnud. Tajume nüüdseks samuti, et oleme ajaloo lõpus, aga oodatud joovastuse asemel tunneme kollektiivselt vaid süvenevat ängi – tuleviku värskelt mõtestamise asemel suudame tegeleda ajaloo lõpus vaid kaduma läinud tulevikkude mälestamisega.

[1] *Saarts, T. 2018. Hüvasti, postkommunistlik Eesti! –Sirp, 14.12.*

[2] *Fisheri „kummituslikkus" põhineb prantsuse filosoofi Jacques Derrida „hauntoloogial", mis kasutab kummituse kujundit, et kirjeldada meie mineviku- ja tulevikukäsitluste paradoksaalset olemust kui midagi korraga olevat ja ka mitte olevat. Vt Derrida, J. 1994. Specters of Marx, the state of the debt, the Work of Mourning, & the New International.*

[3] *Fisher, M. 2014. Ghosts of My Life: Writings on Depression, Hauntology and Lost Futures.*

[4] *Ansip, A. 2018. Reformierakond ei ole opositsioonis piisavalt head tööd teinud. – Postimees, 20.12.*

[5] *Helme, M. 2019. Mart Helme uusaastapöördumine erakonna liikmete ja toetajate poole. –* ekre.ee, *02.01.*

[6] *Kivirähk, J. 2018. Eesti Tulevik – igav põhjamaa või vastuoluline Ida-Euroopa? – Postimees, 16.09.*

TEISTMOODI TEGUTSEDES KOHTAD PARATAMATULT VASTUSEISU

Kui emotsionaalne tohib olla kodanikuaktivist? Kuhu kadus rahva protestivaim pärast taasiseseisvumist? Kuidas selgitaks Hegel kollaste vestide ülestõusu? Ühiskondlikult turbulentsel ajal kodanikuaktivismi puhangute üle reflekteerides pole pääsu ka SAPTKist, hõberemmelgast ega parteikoosolekutest.

Intervjuu **Martin Luigaga**. Küsis **Henri Kõiv**, pildistas **Renee Altrov**

Hiljuti tunnustas Eesti Vabaühenduste Liit möödunud aasta tegijaid. Tähenduslik oli asjaolu, et mitmest rohujuuretasandi algatusest koosnenud tselluloositehasevastane võitlus ei leidnud äramärkimist üheski kategoorias. Metsandusteemadel laiemalt kõige häälekamaks survegrupiks kerkinud Eesti Metsa Abiks pole oma tegevuse eest kordagi nomineerituks osutunud, kuigi liikumise üht juhtfiguuri Martin Luigat võiks nimetada Eestis vabalt mittekonformistliku aktivismi väsimatuks tunglakandjaks. Tegemist pole mitte hea, vaid julge ning ennekõike nõudliku kodanikuga, kes protestis juba nooruses koos punkaritega politseivägivalla vastu, hiljem aitas organiseerida liikumise Aitab Valelikust Poliitikast meeleavaldusi, kujundas provokatiivse veebiväljaande Nihilist.fm ja vasakpoolse kultuurirühmituse ZA/UM maailmavaadet ning on viimased paar aastat kaitsnud Eesti looduskeskkonda ekspansiivsete ärihuvide eest. Kui tema senine tegevus on ühiskonna peavooluga pigem vastuollu läinud, siis nüüdseks on olukord selline, et Luiga veetav algatus suudab suuri rahvahulki kõnetada ja tegutsema panna. Opositsionäärist on saamas rahvamees. Tõsi, intervjuu mustandit lugedes leidis Luiga ema, et poeg räägib liiga keeruliselt. „Ma olen Müürilehe lugeja jaoks rahvamees küllalt," arvas Luiga ise.

Mina näen kodanikuaktiivsust rahva hea tervise märgina.

Me alustame selle intervjuuga ajal, mil tehakse igasuguseid aastakokkuvõtteid. Kodanikuaktivismi vaatenurgast võiks öelda, et tegu oli igati tähelepanuväärse aastaga. Kuidas sa ise aastat 2018 kodaniku ja aktivistina iseloomustaksid?
2018. aasta oli kodanikuaktivismi vallas kindlasti tähelepanuväärne. Lisaks tselluloosivabrikuvastasele koondumisele on olnud üsna edukad ju ka erinevad loomade eestkoste organisatsioonide kampaaniad, ilutulestikurakettide piiramine ja paljud teised algatused. Tekkinud on ka mitmeid kohaliku tasandi kodanikuliikumisi. Näib, et kasvanud on inimeste huvi neid mõjutavate poliitiliste või ametkondlike protseduuride vastu ning tekkinud usk võimalustesse rohujuuretasandil poliitilisi protsesse mõjutada, osati kindlasti ka edukate kodanikualgatuste eeskujul. Uus põlvkond on hakanud kaela kandma ning paljud inimesed on saanud maailmas ringi vaadata ning mujal toimuvatest protsessidest õppida. Nii looduskasutuse kui ka rahvuskehandi kaitseaktsioonide puhul on selgelt märgata nende rahvusvahelist mõõdet, samaaegsust mujal maailmas toimuvate protsessidega. Kohalikke partikulaarseid võitlusi nähakse osana globaalsetest võitlustest ning kindlasti võib rääkida ka üha paremast koostööst nii kohalike kui ka üle kogu maailma tegutsevate kodanikuliikumiste vahel. Mingid probleemid, mis on olnud meiega juba pikka aega, kõnetavad viimaks kriitilist hulka inimesi, kes on otsustanud identifitseerida end nende probleemide lahendamise kaudu, ennast antud küsimustes harida ning jõudumööda ka olukorra paranemisse panustada.

Nii looduskasutuse kui ka rahvuskehandi kaitseaktsioonide puhul on selgelt märgata nende rahvusvahelist mõõdet, samaaegsust mujal maailmas toimuvate protsessidega.

Kaua on levinud arusaam, et eestlane on üsna vagur ja sõnakuulelik – ta ei söanda tänavatele oma meelsust näitama tulla. Viimasel paaril aastal oleme näinud aga vastupidist: kaitstud on nii ajaloolist puud, lendoravat kui ka oma rahvuskehandit. Kas need aastad tähistavad sinu arvates mingit mõttelist nihet eestlaste protestikultuuris?
Kui meenutada taasiseseisvumisperioodi, siis ei ole protestimine eestlastele ju sugugi võõras. Kogu algset rahvuslikku ärkamisaega 19. sajandist 20. sajandi algupooleni saab vaadata ühe suure kodanikuaktsioonina – kõigi laulupidude, karskusseltside ja rahvaluule ning vanavara kogumisega. **Hruštšovi** sula ajal loodi Eesti Looduskaitse Selts, mis ei korraldanud küll proteste, kuid oli ikkagi väga massiline kodanikuühiskonna ilming. Paari aastaga saadi kokku mitukümmend tuhat liiget, kusjuures see oli nendes oludes üks esimesi mitteriiklikke ühendusi. Ma õieti ei teagi, miks kodanikuühiskonnas on meie eluajal selline seisak olnud. Mingil määral võib see tuleneda ehk uude ühiskonda sisenemise šokist. Traumat süvendab see, et ühiskondlikest protsessidest, millest loodeti üht, tuli paljude jaoks hoopis midagi muud. Mingil määral võib seisaku põhjust näha ka individualismi ideoloogia levikus ning sellega kaasnenud uutes võimalustes. 90ndatel oli üsna palju vabadust, aga vähe oli turvalisust. Vabaduse suhteline vähenemine ehk võimu koondumine ja stabiliseerumine toimus aeglaselt. Paljudele võis ühtlasi tunduda, et see on hind, mida tuleb suurema turvalisuse eest maksta. Aga võib-olla võtabki uue olukorraga kohanemine lihtsalt rohkem aega.

Üldiselt ütleks, et niivõrd kui selles viimased mõnisada aastat kehtinud, inimkonna jaoks üsna uues formatsioonis midagi loomulikuks nimetada saab, on meie rahva olukord praegu loomulikum kui vähem aktiivsetel perioodidel. Mina näen kodanikuaktiivsust rahva hea tervise märgina. Ma arvan, et seegi pole juhuslik, et just taasiseseisvumiseelsel ajajärgul, mis oli ühtlasi väga võimas rahvaliikumiste arengu- ja tegutsemisperiood, nii palju lapsi sündis.

Mainisid kodanikuaktivismi järjest globaalsemat mõõdet. Kodanikualgatuste ülemaailmse koostöö võimekus ja tase varieeruvad. SA Perekonna ja Traditsiooni Kaitseks on näiteks suure rahvusvahelise liikumise Tradition, Family and Property (TFP) Eesti rakuke ning on saanud teistelt TFP liikmetelt nii materiaalset kui ka praktilist tuge organisatsiooni käitamiseks, sõnumite formuleerimiseks ja kampaaniate loomiseks. Selline koostöö on olnud vägagi edukas, sest SAPTK on kujundanud tuntaval määral avalikkuse hoiakuid ning poliitilisi otsuseid. Mida võiksid keskkonnaaktivistid traditsiooniliste pereväärtuste kaitsjatelt selles vallas õppida?
SAPTKi üldise edu puhul tuleb muidugi ka täheldada, et nad funktsioneerivad mingi piirini ühe kohaliku erakonna kodanikutiivana. Rahvusvahelisele looduskaitseringkonnale ei saa otse süüks panna, et neil on vähem raha kui katoliiklikel traditsionalistidel, kelle tegevus on paljudes maades tihedalt poliitilise võimuga põimunud. Neil on konkreetne poliitiline projekt, mille nimi on „konservatiivne vasturevolutsioon" ning mis mõistab muu hulgas hukka viimase neljasaja aasta suurimad ühiskondlikud läbimurded ja näeb ette kehtivast olemuslikult erinevat poliitilist süsteemi. Nad on ka katoliku kirikus eneses midagi mässajate taolist, vastandudes mitte ainult praegusele vasakpopulistlikule **paavstile Franciscusele**, vaid ka suhteliselt konservatiivsele **Johannes Paulus II-le** – nende tegevus on ju samuti poliitiline, s.t pigem polariseeriv kui teavitav ja veenev. Tõsi, konservatiivne liberalismikriitika sisaldab palju vajalikke osutusi ning meie ühiskonnale tuleks sellega dialoogis olemine kasuks. Ma ei ole kindel, et TFP-võrgustiku taktikad viivad sellise dialoogini või on taolise kriitika parimaks avalduseks, pigem tundub, et nad soovivad oma poliitiliste vastaste üle domineerida. Dialoogi pole küll soovinud ka vastaspool.

Aga traditsionalistidelt oleks kindlasti õppida seda, et nende ettevõtmine on mingis mõttes selgelt kultuurilise, identitaarse iseloomuga, samas kui keskkonnaorganisatsioonid on tihtipeale väga infospetsii-

filised ja selles mõttes „kuivad". Selle on tinginud muidugi osaliselt asjaolu, et vastasrind on neid juba aastakümneid emotsionaalsuses süüdistanud. Naljakal kombel kutsutakse traditsionaliste hoopis vähem emotsionaalseteks.

Tundub, et Eesti Metsa Abiks sellest süüdistusest tagasi ei kohku. Pigem olete isegi püüdnud teadlikult sellele ootusele vastata ning toonud emotsioonid tagasi kodanike ja riigivõimu vahelisse dialoogi, kui meenutada näiteks Indrek Vainu tegutsemist minister Mäggiga kohtudes. Kas emotsioon peaks olema kodanikuliikumiste jaoks väärtus, mida tuleks rohkem võimendada ja oma tegevuses ära kasutada? Kuidas teha seda nii, et see samal ajal kogu liikumist avalikkuse silmis ei diskrediteeriks ja lõpuks kontrolli alt ei väljuks?

Eesti Metsa Abiks ei kohku emotsionaalsuses süüdistamisest tagasi, sest see oleks nii või teisiti kasutu – ole kui kuiv ja argumenteeritud tahes, kui saavutatakse vähimgi ühiskondlik kõlapind, on järgijate hulgas paratamatult inimesi, kes kasutavad hüüumärke või julgeid lihtsustusi, kellele on alati hea tendentslikult viidata.

Emotsioon kui selline on poliitiliste protsesside lahutamatu osa – jungiaanliku isiksusetüpoloogia järgi langetab enamik inimesi otsuseid tunde põhjal –, valimisreklaamide keelamine mõjutaks valimistulemusi ilmselt sootuks rohkem kui valimisprogrammide keelamine. Kõik Eesti lähiajaloo suuremad poliitilised vastandused – parem-vasak majanduses, seksuaalne luba või keeld, avatus või suletus, teise maailmasõja õige käsitlus – on ju saanud põhiosa oma jõust emotsioonidest või kujutluspiltidest, mitte tulu-kulu analüüsidest. Mõtet, millega ei kaasneks emotsiooni, ei ole ülepea võimalik mõelda. Ka raha saamine või sellest ilmajäämine on tugevalt emotsionaalselt laetud teema.

Samuti ei saa öelda, et emotsioon oleks poliitilistele protsessidele või inimese elule üldiselt ainuüksi häiriv või segav tegur. Uuringud on näidanud, et autismispektri häirega isikud, kelle loogika on üle keskmise arenenud ning tundeelu seevastu vähem, langetavad keskmiste näitajatega inimesest vähem edukaid otsuseid. Emotsioon on kiire, poolautomaatne funktsioon, mis signaliseerib meile olukorra kohta seda, mida me juba teadsime. Analüüs võtab aega. Kumbki neist võib viia ekslikele järeldustele. Analüüsis võivad olla vead, lähteandmed võivad olla ülesande jaoks ebapiisavad või ka ebaõiged, probleem ise võib olla valesti püstitatud.

Emotsioon on ühiskondliku tegevuse paratamatu kaasnähe ning sellesse tuleb suhtuda vastutustundlikult. Tähelepanu äratamine on juba iseenesest emotsiooni äratamine, täiendav võimendus asjale kasu ei too ning peletab pigem mõõdukama seltskonna eemale. Inimestele meeldib tihtilugu oma emotsioone välja elada, kuna see toob kergendust, aga tegelikult ei ole neil vaja kergendust, vaid muutust. Seega oleks targem, kui suudaksime oma emotsioone ohjata.

Ma viin jutu korraks veidi isiklikumale tasandile. Kui sa metsandusteemadega tegelema hakkasid, oli see parajalt ootamatu, sest sinu varasem ühiskondlik panus sellisest keskkonnahuvist aimu ei andnud, tegid pigem üldisemat vasakpoolset võimukriitikat. Ometi tundub see praegu tagasi vaadates ainuõige valikuna, sest keskkond valmistab mitmete suurprojektide tõttu kodanikele järjest rohkem muret. Kas see huvi tekkis sul samuti globaalseid trende jälgides või tajud sa seda mingil viisil oma varasemate tegevuste mõttelise jätkuna?

EMAga võrreldes tuleks minu varasemat tegevust mõista pigem õpi- ja eksperimenteerimisaastatena ehk need on olulisemad minu enesearengu kui ühiskondliku terviku seisukohast. Või kui ma olen osalenud milleski, mis on tähtis ühiskonna seisukohalt, pole minu isiklik panus eriti määrav olnud. Erinevatesse probleemidesse süvenemine ja sisseelamine ning nendel teemadel avalikkuse kõnetamine või selle

järgneb >

< eelneb

lähedal olemine on aga arendanud minu arusaama ühiskonnast viisidel, mida ma teisiti vaevalt et korrata oskaksin. Ehk nagu ilmas üldse, nii on ka minu senine tegevus seostatud, ehkki see võib tunduda hektiline. Keskkonnapoliitika on ju lõppeks samuti seotud ühisvara küsimusega.

Säästlikumat ning kasinamat elu olin ma iseenesest varemgi propageerinud, peamiselt küll inimpsühholoogia vajadustest lähtudes. Keskkonnateemasid ma suuremat ei puudutanud, kuna nende probleemide tõsidus ei olnud konkreetselt Eestis minuni jõudnud – nagu ilmselt ka paljude teiste inimesteni. Metsaasjadest informeeris mind **Linda-Mari** (*Väli* – toim.). Iseenesest ei ole heterodoksse majanduspoliitika ja ühtlasema võimujaotuse ning keskkonnahoiu vahel vastuolu. **Žižek** on nimetanud säästlikku looduskasutust sotsiaalse ebavõrdsuse, intellektuaalse omandi ja inimese geneetilise muundamise kõrval üheks selle sajandi neljast põhiprobleemist. Seda, et progressiivset kliimapoliitikat ei saa teha vaeste arvelt, tõestasid äärmise ilmekusega hiljutised kollaste vestide protestid Prantsusmaal. Ka Eesti kontekstis on nimelt metsa puhul tähendusrikas kokkulangevus, et viimane märkimisväärne raiemahtude alanemine nullindate alguses langes kokku keskmise elatustaseme hüppelise tõusuga.

Muu hulgas sai nende õpiaastate käigus süvenetud ka kohalikku poliitilisse struktuuri ning küsimusse, kuidas ja miks täpselt on nii, et meil on süsteem, millega justkui lepitakse, kuid mille osad jätavad inimesi kas külmaks või mõjuvad otseselt eemaletõukavatena. Sai oldud poliitiku kaassõitja ning käidud parteikoosolekutel – soovitan sellist kogemust kõigile ning võin öelda, et kui süveneda, siis see, kuidas me oleme otsustanud oma asju korraldada, on parasjagu absurdne ning kodanikuliikumine ja poliitiline partei on pea et diametraalselt vastandliku loogikaga organisatsioonid.

Mida sa selle all silmas pead?

Parteis on mingi piiratud kogus võimu, mille saamise või säilitamise nimel võideldakse, sealjuures ka n-ö „omadega". Eesmärgid või poliitika, mida aetakse, muutuvad tihtilugu võimuvõitluse kõrval teisejärguliseks või siis võideldakse mingi muu poliitika eest kui see, mida on valijatele lubatud. Erakond kui selline ei esinda väga efektiivselt ühishuvi. Kodanikuühenduse puhul tuleneb võim tööst ja enamasti valitseb n-ö tööjõupuudus, mitte „tööpuudus" nagu poliitikas. Seega on kodanikuühenduses mentaliteet sõdurlikum, igaüks, kes tööd teeb, on väärtuslik ja kõik on nõrgemad, kui keegi töötegijatest lahkub. See avaldab survet konsensusele.

Erakondade vahel ja sees valitseb kindlasti konkurents. Kas kolmas sektor on sellest aga puutumata? Ma pean siin silmas tselluloositehase ja eriti hõberemmelga kaasuste puhul tekkinud teatavat iroonilist ja tõrjuvat hoiakut mitme Eesti vabakonna liidri seas, et aktivistid kasutavad meetodeid, mis diskrediteerivad vabakonna autoriteeti; et meil juba eksisteerib professionaliseerunud kodanikuühiskond, kes teab, millises formaadis ja kuidas ühiskonnaelu ümberkorralduste üle vaidlusi pidada.

Siin ma arvan, et kriitikud just nimelt ei mõtle majanduslikult või tehniliselt. Väga hea, kui professionaliseerunud vabakond suudab enda jaoks olulisi teemasid oma meetoditega edendada. Metsa puhul oli rahvaliikumise teke nimelt vajalik põhjusel, et professionaliseerunud vabakond ja spetsialistid ei suutnud oma eesmärke hoolimata kestvast ning eeskujulikust tööst vajalikul määral ellu viia, mistõttu muutus tarvilikuks teistsugune lähenemine. Kusjuures looduskaitseringkonnad on meisse igati soosivalt suhtunud, peavad meie tegevust vajalikuks ning oleme teinud nüüdseks koostööd vist juba pea paarikümne organisatsiooniga, sealhulgas ka mitmete metsaühistutega, s.t ka metsaomanike hulgas on arvestatav opositsioon suuromanike intensiivsele suunale. Kohati nimetatakse meid koguni praegu mõjukaimaks looduskaitseorganisatsiooniks, kuigi tegelikult on meie töö ju suuresti ainult paljude teiste inimeste tööd koondav ning vahendav.

Ma arvan, et need kriitikud on tsentristliku kodanikuühiskonna esindajad, kes leidsid, et nüüd on hea aeg riigile takka kiita, vahest edenevad sellest jälle mingid omad asjad paremini. Otse konkurentsiks ma seda ei peaks, ma ei kujuta ette, mis ressursile me konkureeriks. Teatud osale inimestest lihtsalt ei meeldi uued asjad. Mõnele ei meeldi uued majad või see, kui mingit tehast ehitatakse, teistele ei meeldi, kui ühiskonnas midagi uutmoodi tegema hakatakse.

Kas see ressurss, mille nimel kodanikuühendused omavahel – ja kodanikuühiskond laiemalt teiste ühiskonna pooltega – konkureerib, pole mitte tähelepanu? Siit tuleb ka minu fiksatsioon seoses hõberemmelgaga. On üks puu, millest meedia kõneleb nädalaid ja nädalaid. Seda oli lihtne dramatiseerida, sest puu asus pealinnas, see oli konkreetsem kui mets või Emajõe vee kvaliteet,

Kõik Eesti lähiajaloo suuremad poliitilised vastandused – parem-vasak majanduses, seksuaalne luba või keeld, avatus või suletus, teise maailmasõja õige käsitlus – on ju saanud põhiosa oma jõust emotsioonidest või kujutluspiltidest, mitte tulu-kulu analüüsidest.

selle ümber tekkis kiiresti inimlik mõõde, mida oli võimalik nii naeruvääristada kui ka ülendada, ning lõpuks saabus ka oodatud vägivaldne kulminatsioon. Selliste meediasensatsioonide orkestreerimine tekitab alati küsimuse, kuivõrd see sisuliseks debatiks teiseneb ja kuivõrd juhivad seda debatti aktivistid, kui palju vere lõhna haistev meedia ja kuivõrd see on üldse kokkuvõttes määrav, kui oluline on oma teemaga lihtsalt pildil olla. Kui palju harmoneerus meedia narratiiv metsanduspoliitika küsimustes laiemalt teie liikumise propageeritavaga? Kui palju sisuline debatt üldse meediale korda läks?

Hõberemmelga puhul jooksis meedia üsna lati alt läbi. Väga paljud reaalsed ebakohad antud ehitusprojekti ning sündmuse juures laiemalt jäid kas üldse avamata või edasi arendamata. Samas oleks professionaalsemad aktivistid võinud proovida suunata debatti remmelga all kuidagi laiemalt linnaplaneerimise ebakohtade juurde. Metsa puhul on meedia jällegi oma harilikku taset ületanud, vähemalt on üldised murekohad ja lahkarvamused lahti räägitud. Tselluloositehase kajastus oli samas selgelt rohkem kallutatud kui metsanduse puhul üldiselt. Süvenemist, analüüsi ja muud sellist võiks muidugi enam olla. Praegused meediaformaadid seda ei soosi.

Aga kui sa nii küsid, siis minu hinnangul puudus pajualustel arusaam ning aimdus meediastrateegiast. Nad n-ö lähtusid pea täielikult meedia heasoovlikkusest. Ja mina neid hukka mõista ei suuda. Julged ja rumalad inimesed tunduvad argadest ja tarkadest palju haruldasemad ning on ilmselt kokkuvõttes maailmale palju vähem kurja teinud.

Põhimõtteliselt osutab pajujuhtum ühele teisele tendentsile. Nimelt sellele, et meil on suhteliselt suur segment rahvast, kes ei ole suuteline edastama oma muresid ja eelistusi ühiskonnale vähegi „salongikõlbulikus" vormis ning see on toonud ning toob edaspidigi kahju kogu ühiskonnale tervikuna.

Selliseid inimesi, kes ei saa väga täpselt aru, kuidas ühiskond toimib, jääb meiega ilmselt alati nagu ka neid, kes ei suuda enda turvalisuse eest niimoodi hoolt kanda kui teised. Ülejäänutel on moraalne kohustus nende eest kosta. Demokraatlikus ühiskonnas peaks hea halduse tava laienema kõigile, inimene peaks olema „oma venna ametnik", ja see sisaldab ka tõlgenduskohustust. Ka **Hasso Krull** on osutanud, et selline sõnavabadus, kus inimene ebaortodokssemate sõnavõttude eest verbaalselt maa sisse tambitakse, ei ole päris õige sõnavabadus. Tegelikult on see sõnasõda, kui niimoodi vaatama hakata.

Ma olen nõus, et meil on tekkinud peavoolupoliitika suhtes rahulolematu ühiskonnasegment, kes samas ei oska või ei soovi professionaalse kodanikuühiskonna kaasamisaktsioonides osaleda. Võibolla ka seepärast, et need tunduvad liiga keerulised ja aeganõudvad. Nii korraldavad professionaalid rahvakogusid ning arvamusfestivale, samas kui üks seltskond osaleks meelsamini meeleavaldustel ja rongkäikudel. Tõnis Saarts kirjutas hiljuti, et selliste inimeste jaoks on peamine alternatiiv paremäärmuslikud populistlikud erakonnad, mis kuulutavad lihtsate sõnadega tõde[1]. Võib-olla nende tõrjutud lihtsameelsete suhtes ei olegi võimalik teisiti moraalset tõlgenduskohustust täita, sest maailm on muutunud liiga keeruliseks.

Ma ei ütleks, et maailm on viimase kümne aastaga, mil moodsad parempopulistlikud parteid on tsentrile arvestatavaks konkurendiks saanud, keerulisemaks muutunud. Pigem on maailm läinud lihtsamaks. On selge, et uus majanduskriis tuleb ning tavalisel inimesel ei ole oodata sellest midagi paremat kui eelmisest. Selle suhtes väljendavad parempopulistid selgelt mingit reaalse põhjaga ideed või emotsiooni, millest tsenter vaikida eelistab: asjad on üldiselt halvasti ja olukorra parandamiseks tuleks väljuda tavapärasest peenhäälestuse faasist. Meie kodused parempopulistid küll peenhäälestusest sisuliselt ei eemaldu, vaid koguni uhkustavad sellega, et nende programm ei erine suurt teiste omadest. Konkreetselt Poola parempopulistlik valitsus on viinud sotsiaalses plaanis siiski ellu nii mõnedki õnnestunud sotsiaalpoliitilised reformid, mida tsenter neoliberalismi tingimustes võimatuks pidas. Ehk parempopulism kerkis esile, kuna meie poliitiline süsteem ei suuda kriiside lahendamisel juhtpositsiooni haarata, vaid jääb pigem administreerija ebapiisavasse rolli.

Nii rahvuslik kui ka maskuliinne identiteet on kriisis, palju on neid, kes ei tunneta ennast kodaniku ega kellenagi, kes on riigile või ühiskonnale tähtis – on ju palju rahvast läinud mujale ka seetõttu, et „seal koheldakse inimesena", ja kui ei koheldagi, siis võõral maal on ehk kergem halba kohtlemist taluda. Juba **Hegel** osutas, et kui inimene end ühiskonna ees põhjuseta diskrimineerituna tunneb, siis ei ole tal põhjust sellele ühiskonnale lojaalne olla ja selle reeglitest kinni pidada. Seetõttu on nii ühiskonna sidususe kui ka julgeoleku seisukohast mõtet keskenduda sügavalt sellele, et kõik tunneksid, et neid enam-vähem hinnatakse või väärtustatakse, nii indiviidi kui ka grupi liikmena.

Viha homode ja pagulaste vastu on samuti suuresti ilmajäetuse tunde sümptom – ilmajäetud ei mõista, miks tsenter hoolib neist konkreetsetest gruppidest, aga mitte teistest, nagu invaliidid või vaesed maaelanikud. Kuna ta ei suuda tsentris reaalset hoolivust oodata, näeb ta selles vandenõu. Vanemates vastalistes ringkondades on üsna levinud Euroopa Liidu ja Nõukogude Liidu homoloogilisena nägemine: mõlemad survestavad oma spetsiifilist ideoloogilist kultuuri omaks võtma, mõlemad himustavad meie maavarasid ning ihkavad siia rahva tahtest hoolimata võõramaalasi asustada. Liidu keskus ega kohalikud ametnikud ja poliitikud ei ole teinud midagi suurt, et seda kujutlust purustada.

Mina kahtlustan, et parempopulism ei tõlgenda ilmajäetute taotlusi praegusel kujul samuti rahuldavalt, tähendab, ma ei usu, et nad valitseksid väga palju paremini. Erinevate patuoinaste karistamine jätab rahva lõhestatuks ega leevenda tegelikult kehva haldus- ja majandusolukorda. Allajäänuid saaks kõnetada ka muudel viisidel, ning neid ei saa vaadata tsentritruudest inimestest rumalamatena, neil on lihtsalt teistsugustest elukogemustest tulenevad eristuvad väärtuskomplektid.

Kui parempopulistid ei kõneta ilmajäetuid ammendavalt, siis kuidas sulle tundub, kas tsenter ja vasakpoolsed jõud on loobumas reaktsioonina lõpuks peenhäälestuse paradigmast? Praegu on ju käes moment, kus neoliberaalset hegemooniat on võimalik ka vasakult poolt rünnata, ometi kõnetab see parempopulistidega võrreldes ilmajäetuid vähem. Kohati tundub, et vasak sektor on ise niivõrd identiteedipoliitika partikulaarsetest võitlustest haaratud, et sootuks ära on unustatud oma klassipõhised juured ning puudub ettekujutus ilmajäetute tegelikest probleemidest.

Ma ei tea, kas ma ütleks, et identiteedipoliitika, nagu meie seda mõistame, on ülepea vasaku sektori pärusmaa. Tähendab, igasugune poliitika on identiteedipoliitika. **Donald Trump** apelleerib ka ilmselgelt mingile kindlale rühmale, ning ka solvumise või rünnaku all oleku retoorika on neil hästi omandatud. Vasakpoolsed konstrueeriksid meelsasti identiteedi, mille alus on inimese majanduslik või õiguslik positsioon, kuna nad näevad seda primaarsena. Siin võib panna tähele, et kui **Bernie Sanders** kõneles töölistele, siis **Clintoni** tiib võttis seda nimelt kui „valgetele meessoost töölistele" keskendumist ehk tsentri vaatenurgast on lubamatu konstrueerida laia majanduslikku identitaarset kategooriat. Ning sellega väljendavad nad üsna ilmselt oma rahastajate huve. Ei ole ka sugugi teadmata juhused, kus poliitik on läinud tõesti üsna heas usus ebavõrdsuse vastu võitlema, kuid isegi kui ta võimule sai, takistati teda sel teel mõjusalt. Ma arvan, et võib ka öelda, et selliste probleemide lahendamine nõuab poliitikult tublisti keskmist ületavat võimekust. Parempopulistidel on vasakpopulistide ees seegi eelis, et nemad kõnetavad identiteeti, mida on konstrueeritud aastakümneid – nad on harjumuspärasele ühiskondlikule diskursusele lähemal. Samas leidub kultuuris küllaga ka egalitaarseid markereid ning üldine süsteemikriitika on viimase kümne aasta jooksul väga jõudsalt levinud.

Kummati tundub just keskkonnateema selline, kus erineva sotsiaalse ja majandusliku taustaga ühiskonnasegmentide vahel on suudetud luua mingi mõtteline ühisosa. Vähemalt eksisteerivad mingid kummalised sillad, näiteks Maria Kaljuste juhitud MTÜ Tark ja Terve Eesti, mille poliitiline maailmapilt tugineb „kapitalismijärgsele ökosotsiaalsele majandussüsteemile (elamine ja ettevõtlus kooskõlas loodusega)".

Keskkonnateema on, jah, suuresti tehniline, kus erinevate ideoloogiate kandjad saavad vabalt keskustella ja erinevused ei tulegi suuremat jutuks, kusjuures ühiseid punkte on ohtralt, kui vaid üritada neid leida. Nii on inimeste puhul. Organisatsioonid, mis neid inimesi esindavad, võivad teist jalga käia – EKRE järgib oma üldises poliitikas piiritaguste aatekaaslaste loodusvaenulikku suunda, kui vaadata nende hoiakuid põlevkivi, fosforiidi ja karusloomakasvanduste suhtes. Metsandusvaldkonnas on nad teinud pigem pragmaatilise, retoorilist laadi erandi. Nende programm on metsa puhul võrdlemisi sisutühi, looduslikke pühapaikasid pole erinevalt mitmest teisest erakonnast mainitud.

Julged ja rumalad inimesed tunduvad argadest ja tarkadest palju haruldasemad ning on ilmselt kokkuvõttes maailmale palju vähem kurja teinud.

Mida peaks tegema, et viimaste aastate aktivismipuhang ei jääks ühekordseks nähtuseks ja protestikultuur oma erinevates ilmingutes muutuks Eestis aktsepteeritud normaalsuseks? Kas selleks piisas tselluloosisõja võitmisest või eeldab see midagi enamat, sh kodanikualgatustelt endilt?

Mina arvan, et inimesed ei tohi ära väsida – mis tähendab ka seda, et nad ei tohi ennast läbi põletada –, tuleb sõlmida uusi kontakte ja edasi tegutseda. Võib ka loota, et peale kasvab uus, veelgi südikam põlvkond. 16-aastase rootsi tüdruku **Greta Thunbergi** algatatud „koolistreik kliima eest" pole veel Eestisse jõudnud, aga see võib vabalt juhtuda. Praeguseks on see kestnud juba kuid, haarab sadu linnu ja kümneid tuhandeid õpilasi ning toimub alatihti ka vanemate ning koolide juhtkondade heakskiidul. Demograafilised prognoosid on näidanud, et 2020. aasta paiku peaksid toimuma tõsised sotsiaalsed mullistused. Vaevalt meiegi neist kõrvale jääme. Ei kliima ega ka majandus end ilmselt kõrvalise abita korda ei tee.

Tselluloosisõja puhul ma kusjuures nii kindel ei oleks, et va vabrik veel tagasi ei taha tulla. Nii arendajate endi sõnad kui ka rahvusvaheline kogemus viitavad sellele, et tööstus on jonnakas. Kui paar aastakest pole kippu ega kõppu kuulda olnud, alles siis julgen mina ta maha tõmmata. Aga olen näinud ka optimistlikumaid avaldusi.

Kui inimene end ühiskonna ees põhjuseta diskrimineerituna tunneb, siis ei ole tal põhjust sellele ühiskonnale lojaalne olla ja selle reeglitest kinni pidada.

[1] *Saarts, T. 2018. Esindusdemokraatia 21. sajandil – hääbumine või teisenemine? – Vikerkaar, nr 12, lk 71–91.*

KODANIKUÜHISKOND TSELLULOOSISÕJAS

Rahvarohke inimketiga tipnenud vastuseisust Emajõe äärde tselluloositehase rajamisele on saanud uus maamärk Eesti kodanikuaktivismi ajaloos. Pikka aega parketikõlbmatuse hirmus ennast ise taltsana hoidnud vabakond julges näidata argumendi asemel viimaks ka küüsi ja hambaid. See oli ühtaegu ootamatu ja edukas.

Kaspar Kruup

Kas sina tead, millal toimus taasiseseisvunud Eesti suurim meeleavaldus? On kummastav, et möödunud aasta 19. mail Tartus tselluloositehase vastu korraldatud Emajõe keti märgilisus meie ühiskondlikus teadvuses rohkem ei kirgastunud. Kitsamas vaates oli tegu murdepunktiga võitluses Est-Fori tselluloositehase vastu. Laiemalt näib tselluloosisõja edulugu ka Eesti kodanikuühiskonna jaoks tervikuna potentsiaalselt pöördeline. Edasine ei ole ammendav kronoloogia ega lõplik analüüs, aga kuskilt otsast tuleb alustada. Käsitlen tselluloosisõja tähendust ja võimalikku mõju vabakonnale ajaloolises, temaatilises ja strateegilises dimensioonis.

Foto: Aldo Luud / Õhtuleht

EESKUJUD TUHMUVAST MINEVIKUST

Eesti protestikultuuril on kuulsusrikas minevik. Laulva revolutsiooni kolm emotsionaalset ja massilist teravikku – fosforiidisõda, öölaulupeod ning Balti kett – on isegi globaalselt silmapaistvad näited mittevägivaldsetest protestitaktikatest. Kujutle, milliseid oskuseid ja võrgustikke tuli kasutada, et enne internetti ja nutitelefoni ning okupatsioonivõimu silme all kümneid ja sadu tuhandeid osalejaid kaasavaid aktsioone korraldada. See oli meeleavalduste meistriklass.

Laulev revolutsioon oli aga võitlus võõra vastu ning pole midagi ühendavamat kui ühine vastane. Polariseeriva välisvaenlase puudumine on kindlasti üks põhjustest, miks need praktikad iseseisvuse taastamise järel kaduma hakkasid. Nüüdseks tundub, et kultuurimälus on öölaulupeod ning Balti kett muutunud edukatest taktikatest millekski mütoloogiliseks, pühaks ning singulaarseks, mille praktilised aspektid ajapikku ununevad. Samamoodi on vähenenud ka protestimeelsus, mis sisepoliitilistes küsimustes eriti tugevalt ei avaldu. Kodanikuühiskond on läinud võimuga suhestumisel enamasti vähima riski teed, et paati mitte liialt kõigutada. See võib olla mitmes mõttes tervitatav ning sellest tingitud stabiilsus on paljude inimeste teadliku töö vili. Seetõttu on aga kolmekümne aasta taguse ajaga võrreldes vähenenud kodanikuliikumiste võimekus inimesi tulemuslikes meeleavaldustes osalema mobiliseerida.

Mujal maailmas torkavad protestimeelsusega silma üliõpilased. Eestis räägitakse lõkketule ümber sellest, kuidas Tartus kogunes paar tuhat noort ning kõigutas busse – aasta oli siis 1997. Hilisemad meeleavaldused on küll mõnel juhul mõju avaldanud, kuid osaluselt väiksemaks jäänud. ACTA suutis külmal ajal mõned tuhanded inimesed tänavale tuua, kuid selleks oli vaja kombinatsiooni välisvastasest ning äärmiselt inspireerivast meemist „fooliummüts + seemned", millega peaminister **Ansip** pool meeleavaldust ise ära sisustas. Nimetatud aktsioonid ei ületanud osaluselt Emajõe ketti. SAPTKi jt vastuseis kooseluseadusele on olnud ulatuslik, kuid selle näite puhul ei saa unustada, et rahvusvahelise võrgustiku osana oli neil ligipääs kapitalile ning juba läbiproovitud *playbook*'ile. Sellegipoolest peaks fundamentalistlikku katoliiklikku agendat edendava sihtasutuse edu ligikaudu 4500 katoliiklasega Eestis vabakonda mõtlema panema.

Siinkohal ei tohiks jätta märkimata ka pronksiöö mõju. Kui paljudes Euroopa riikides ei ole purustatud aknad ja noorte kokkupõrked politseiga meeleavalduste käigus pretsedenditud või eriliselt šokeerivad, siis Eesti meedia ja valitsuse reaktsioonis sai pronksiööst miski, mis sarnaneb riigireetmisega, sest riigile lojaalne kodanik avaldab oma arvamust viisakalt ega lähe tänavale laamendama. Aprillirahutused ei olnud kindlasti eestlaste konfliktipelglikkuse ürgallikas, kuid usutavasti ei ole vastuoluline väita, et neil oli külmutav mõju protestimeelsusele, mis võiks muidu viia võimsate meeleavaldusteni.

Selles kontekstis saavad 31 aastat pärast fosforiidisõda ning 29 aastat pärast Balti ketti toimunud tselluloosisõda ja Emajõe kett omamoodi kodanikuühiskonna ärkamise sümboliteks. Tegemist oli ulatusliku, eduka ja rohujuuretasandil sündinud protestiliikumisega, mille moodustas vaba koalitsioon indiviide, kellest osa tegutses Tartu apelli töörühmas, teised oma seltsides ja organisatsioonides, kolmandad iseseisvalt. Võttes arvesse Est-Fori tegevuse koordineeritust, rahastatust ja äärmist visadust, oli vastutegevuse edu jahmatav. Eriplaneeringu kinnitamise järel ei olnud palju lootust, et vastasseis võiks tartlaste kasuks laheneda. Kuid ometi ei andnud inimesed alla. Kui Facebooki gruppides esimest korda Emajõe keti idee tõstatus, oli raske uskuda, et inimkett võiks lühikese aja ja väheste ressursside juures efektselt teoks tehtav olla. Järgmisel hetkel moodustasid 4500+ inimest nelja Tartu silda ühendava inimketi (kokku osales väidetavalt 8000 inimest); järgnesid väiksemad inimketid Tabiveres ja mujal. Laialdase üks- ja vastumeele demonstratsiooni peale tärkas lootus – võib-olla on võit tõesti võimalik. Emajõe kett ning tselluloosisõda sütitasid protestivaimu ulatuses, mida pole enam piinlik mineviku liikumistega võrrelda.

„PUUKALLISTAJATE" LEGITIMEERIMINE

Ei ole sugugi väheoluline, et tselluloositehas tõi inimesed tänavale just *keskkonna* kaitseks. Meenutagem võrdluseks vähem kui aasta varem toimunud hõberemmelga kaasust. Vaenulikkus, julmus ning kahjurõõm politsei sekkumise üle, mida avalikkus „puukallistajate" suhtes väljendas, oli võigas. Aktsiooni mastaap, läbimõeldus ja taotlus olid muidugi teistsugused, kuid fookuses olid siiski keskkonnaga seotud väärtused. Vaatamata mikitamaalisele enesekuvandile ei lenda keskkonnateemad PÕXITist metsapoliitikani Eestis veel eriti hästi. Kuigi liikumisi on mitmeid, ei ole need enamasti suurt avalikku toetust leidnud. See on fosforiidisõja pühapaiste taustal eriti irooniline.

Selles mõttes suutsid Est-Fori oponendid teha midagi uskumatut: kallutada märkimisväärset osa ühiskonnast keskkonnaküsimuste suhtes soosivale ning aktiivsele positsioonile. Olulist rolli mängis kindlasti ka ajastus. Kliimamuutustega seotud hoiatused lähevad aina teravamaks (eelmisel aastal jõudis see ka presidendi jõulukaardile); Avalikult Rail Balticust on juba mõnda aega keskkonnateemasid üldsuse ees vaiksel tulel hoidnud; Eesti Metsa Abiks jm organisatsioonid on metsapoliitika puude vilust lagedale toonud. Need ja teised taustategurid (sh lähenevad valimised ning Tartu staatus ülikoolilinnana) lõid tingimused, tänu millele sai tselluloositehasest säde, mis süütas tulekahju rohkem kui ühes metsatukas.

Keskkonnapoliitika mängib kliimamuutuste valguses tulevikus järjest suuremat rolli. Sinna on põimitud liiga palju väärtuskonflikte, praktilisi probleeme ning eksistentsiaalset õudu, mistõttu sellel pole võimalik kauaks perifeeriasse jääda. Tõsi, erakondade programmide põhjal ei ole see oja veel poliitilise peavooluga liitunud, kuid iga vesi jõuab ükskord jõkke. Vähegi tervemõistusliku ühiskondliku diskussiooni kujunemiseks on vajalik, et neil äärmiselt valulikel teemadel seisukohti võtvaid liikumisi ei saaks automaatselt „naiivsete hipidena" marginaliseerida, kuigi seda on püütud usinalt teha. Emajõe keti meediakajastus oli meeleavalduse suurust ja sümboolsust arvesse võttes selgelt pisendav.

Tselluloosisõda oli hädavajalik korrektuur selleks, et „puukallistaja" jmt meemidele tõsiseltvõetavat konkurentsi pakkuda. Kuna elukeskkonda puudutavad riskid (hais ja Emajõe reostamine) olid paljude tartlaste jaoks isiklikud ja vastuvõetamatud ning reaktsioonid nende

Kaspar Kruup on eksperdiletant ning TÜ ühiskonnateaduste instituudi magistrant.

pahameelele samas patroniseerivad või naeruvääristavad („tartlased ei tea, kust raha tuleb"), leidis hulk inimesi end paratamatult keskkonnakaitsja positsioonilt. Sütiku rolli mängisid siin ka Tartu apell ning kohaliku omavalitsuse sekkumine; Est-Forile tekitasid ebamugavust mitmete teadlaste sõnavõtud. Aktiveerunud inimhulk oli nii suur, mitmekesine ning samas geograafiliselt koondunud, et neid ei saanud enam niisama lihtsalt eirata. Üle jäi vaid pahameel vastupanuks fokuseerida ning teoks sai Emajõe kett. Kuigi sarnaselt fosforiidisõjaga mängis ka siin olulist rolli iseotsustamise tahe, siis praegu tundub, et see aitas siiski kaasa ka keskkonnapoliitiliste protestide legitimeerimisele. Kodanikuühendused, mis soovivad antud valdkonnas muutust saavutada, peaksid seda hetke kindlasti ära kasutama ning töötama selle nimel, et see ei jääks vaid hetkeks.

Foto: Aldo Luud / Õhtuleht

UUED MÄNGUREEGLID KODANIKUAKTIVISTIDELE

Tselluloosisõja üks olulisimaid tagajärgi võiks olla kodanikuliikumiste strateegilises mõtlemises levinud vigade parandamine ning konfliktipelguse vähendamine.

Strateegia seisneb piiratud ressursside teadlikus kasutamises, et ebakindlat tulevikku eesmärgipäraselt muuta. Midagi eesmärgipäraselt tehes on meil alati ettekujutus sellest, kuidas maailm töötab. Nimetame seda ettekujutust doktriiniks. Doktriin piiritleb arusaama kogu tegevusest: eesmärgid, vahendite kirjeldus, reeglid ehk lubatud ja lubamatute käikude määratlus jne. Doktriin on abstraktne kirjeldustasand, mille sisu võib olla suuresti mitteteadlik, kuid mõningaid aspekte teadvustamata on lihtne hävida. Üks tähtsaimaid on arusaam sellest, kellega konkureeritakse ning kellega tehakse koostööd. Kui poolte eesmärgid on teineteist välistavad, nimetatakse seda strateegiateoorias nullsummamänguks. Kui on võimalik leida võit-võit-lahendus, nimetatakse seda mitte-nullsummamänguks. On kriitiliselt oluline, et tegutseja mõistaks, mis mängu ja kellega ta mängib.

Mäletan paneeli 2017. aasta Arvamusfestivalil, kus ühe MTÜ esindaja reflekteeris riigikogule suunatud kampaania läbikukkumise üle. „Me tegime kõik õigesti," ütles ta, kuid ometi ei läinud hääletus nii, nagu sooviti. Mis on „õige"? Minu meelest on paljude kodanikuliikumiste vastus sellele küsimusele doktriini tasemel ekslik. Seda illustreerib valevastandus, et oma eesmärkide saavutamiseks on kaks viisi: viisakas koostöö või hirmus räuskamine. Liiga sageli peetakse konflikti olemuslikult räigeks ja halvaks. Kuna suure meeleavalduse organiseerimine ei ole viisakas läbirääkimine, on see pigem nagu räuskamine. Tselluloosisõda kui massiivne ja edukas protestiliikumine toob nähtavale selle mõtteviisi piiratuse.

Esiteks seisneb viga nullsummamängude vastandamises mitte-nullsummamängudele, kus üks on hea ja teine halb. Mängud on erinevad ning edukas organisatsioon suudab mängida mõlemat tüüpi mänge, kui ei jäeta muud võimalust. Konflikt ei kätke endas ainult rünnakut, vaid ka kaitset. Teiseks kitsendab see valikut erinevate käikude vahel, justkui koosolekute ja kivide akendesse loopimise vahele ei jääks ühtegi muud aktsepteeritavat survemeetodit. Konflikt ei pea olema vägivaldne, kuid Eestis ei kasutata paljusid mõjusaid mittevägivaldse protesti meetodeid üldse. See viga tekitab tunde, et kõiki mänge on võimalik mängida samade võtetega kui mitte-nullsummamängu. Universaalselt õigeid käike pole aga olemas.

Klassikalises nullsummamängus üritab kodanikuliikumine veenda mõnd otsustajat, et too tegutseks liikumise huvides. Kui leidub mõni kolmas pool – erakond, metsandusettevõte, karusloomakaupmees –, kes soovib selle liikumise eesmärgi saavutamist takistada, tekib konkurents. Mõnikord on võimalik konkurents koostööks pöörata, leides kompromissi või konsensust võimaldavaid ühiseid huvisid. Oluline on aga aduda, millal see võimalik on ja millal mitte. Kui teine pool kavatseb iga hinna eest oma eesmärgi saavutada, siis tuleb vastasseisu murdmiseks otsustajale survet avaldada. Nii püüavad mõlemad pooled „vale" otsuse võimalikult ebameeldivaks teha, ähvardades häälte, toetajate, lepingute, raha vms kaotusega.

Kodanikuühiskond on läinud võimuga suhestumisel enamasti vähima riski teed, et paati mitte liialt kõigutada.

Surve tekitamiseks on mõned meetodid teistest sobivamad. Strateegia-legendi **Saul Alinsky** järgi[1] valitseb konfliktides rahva ning riigi või erasektori vahel fundamentaalne asümmeetria. Kodanikuliikumistel on vähem raha ja võimu kui suurettevõtetel või riigil. Rikkad ettevõtted saavad lubada endale kõrgetasemelist PRi ja majanduslikke survemeetodeid. Kolmanda sektori organisatsioonid ei suuda sellistes kategooriates konkureerida. Peamine ressurss, mida kodanikud eduks konverteerivad, on inimeste aeg. Selle efektiivseks kasutamiseks on vaja organiseerida suurte gruppide tegevust. Valevastandus erinevate mängude vahel tähendab seda, et efektiivsete survevõtete, näiteks ulatuslike meeleavalduste kasutamine on pigem taunitud. Võimuesindajate mõjutamisel on eelistatud käigud kohtumised, koosolekud, läbirääkimised ja ärakuulamised. Meenutage, kuidas Est-For kauples töökohtade ja maksuraha lubadustega, pookides selle külge võlusõna „miljard" – see on tõeline surve. Vastukaaluks tuli valitsusele tegudega teada anda, et mõnisada töökohta ning potentsiaalne maksuraha ei ole väärt seda valu, mida saab poliitikutele eesseisvatel valimistel põhjustada.

Alinsky on sõnastanud kodanikuliikumistele nullsummamängu reeglid. Nimetan neist mõned, et illustreerida, kuidas tselluloosisõda piiratud doktriini õiges suunas laiendas. *Ära välju kunagi oma inimeste oskuste piirest* – kasuta võtteid, mis on nii lihtsad, et kõik saavad päriselt panustada, nt inimkett. *Hea taktika on inimeste jaoks lõbus* – inimkett annab põhjust õues ilusat ilma nautida, midagi uut ja meeldejäävat teha, kontserti kuulata. *Vali sihtmärk, isikusta, polariseeri* – defineeri probleemina eriplaneering, suru see probleem valitsuse ning **Janek Mäggi** õlgadele, tekita neis ebamugavustunne, et eriplaneeringuga jätkamine oleks võimalikult halb valik. Kõige olulisem: *hoia survet peal.* Surve peab olema tegelik, kellegi kogetav. Vahend ise ei ole eesmärk – eesmärk on eesmärk. Ära lõpeta pärast üht aktsiooni – survet tuleb hoida nii kaua, kui see on vajalik. Artiklite avaldamine ei peatunud. Tartu apell kogus Emajõe ketil allkirju eriplaneeringu vastu. Eesti Metsa Abiks tallus Mäggi varvastel. Kohe kui tselluloositehasega seoses mõni uus asukoht välja käidi, korraldati seal uus väike inimkett, et saata sõnum: me ei kaota valvsust enne võitu.

Kodanikuühiskond peab oma tegevuses pidevalt koostöö ja konfliktide vahel liikuma, mängu olemust hindama ning vastavaid käike valima. Oma doktriini ja tegevusvabadust piirates vähendab liikumine märgatavalt mingit tüüpi eesmärkide saavutamise lootust. Tegevuse peamiseks tulemiks saavad kompromissidest või üksikutest võit-võit-lahendustest tingitud väikesed võidud, mis ei ole aga kõikidel juhtudel rahuldavad, näiteks siis, kui küsimuse all on kellegi elukeskkonna aastakümneteks ohtu seadmine. Est-For püüdis oma PRiga näidata, et tselluloositehas on kõigile hea ja kõigiga arvestav, pakkudes vaieldamatut ja üleüldist võitu. Tartlaste reaktsioon oli aga ootamatult terav, olles kannustatud lisaks keskkonnamuredele muljest, et eriplaneeringu protsess, sellega seoses salatsemine ja uuringute teemal sõnade väänamine viitavad heatahtlikkuse puhul blufile. See reaktsioon surus tselluloositehase küsimuse eksplitsiitselt nullsummamängu raamidesse ning lubas kujundada uue ettekujutuse sellest, millised käigud on sellistes oludes aktsepteeritavad.

Emajõe keti meediakajastus oli meeleavalduse suurust ja sümboolsust arvesse võttes selgelt pisendav.

VABAKOND TÕRJUB KONFLIKTE HÄBIGA

Survevõtteid katab Eestis häbiloor. Sellel häbistamisel on tõenäoliselt palju põhjuseid, kuid vestlustest kerkib esimesena esile alati üks: hirm kellegi (enamasti võimukandja) viha ees. Eesti ühiskond on väike. Kui astud valele ametnikule varba peale, on sinu

jätkub >

< eelneb

organisatsioon tema pensionile minekuni *non grata*. Seega ole viisakas, pane lips ette, kirjuta meilis „lugupeetud" ning ütle „teie". Ära tõsta häält, ära mine emotsionaalseks, ära vihasta välja vale inimest. Läbiv eeldus on, et inimeste väljavihastamisel ei saa midagi. Vältimatu konflikti kontekstis on see mõtteviga. Kas eksisteerib eesmärke, mis on piisavalt olulised, et nende nimel kellegi vihaga riskida? Tartlased tajusid tselluloositehase puhul ohte, mis võiksid muuta nende elu mitmeks aastakümneks. Kellegi viha on 100 000 inimese elukvaliteedi suhtes mõõdetuna madal hind. Meedias võis kohata mitmeid püüdlusi tselluloositehase vastaseid häbistada. Silmatorkavaimad olid nt **Taavi Eilati** soperdav kriitika Emajõe keti aadressil[2] ning Ekspressi ja minister Mäggi rünnak EMA liikme **Indrek Vainu** vastu[3]. Mõlemad juhtumid illustreerivad, kuidas mittevägivaldsete survemeetodite kasutajaid püütakse näidata kohutava ja ohtlikuna, et jõustada häbiga vana doktriini: olemas on ainult viisakas läbirääkimine või hirmus räuskamine.

Häbistav foon taastoodab end ka vabakonnas. Illustratiivne on **Alari Rammo** artikkel[4], milles on esitatud narratiiv, kus arutleva demokraatia printsiipe austavad kodanikuühendused on mõistuse saared, mis hoiavad õilsalt ja iseteadlikult eemale konfliktsetest, hüsteerilistest ja ebaefektiivsetest tegevustest ning viivad ühiskonda edasi sihikindla arutlemisega. See kinnistab piiratud doktriini. Võime unistada maailmast, kus kõik vastasseisud on vaid näilised ning kus põhjalik ja ratsionaalne arutelu lõpuks kõigile sobiva lahenduse toob. Kolmanda sektori organisatsioonid võivad selles lootuses kindlasti toimida, kuid nad ei tohiks kaotada valvsust. Kõik mängud ei toimu samadel alustel ning soe enesetunne ametniku või poliitiku südames pärast sõbralikku kohtumist ei pruugi olla tingimata kõige edasiviivam emotsioon. Ideede ja väärtuste konkurentsis ei saa võita alati ainult argument, kuivõrd debatt väärtuste üle on lõpuks ikka emotsionaalne. Surve avaldamine võib olla mõnel juhul vajalik ka selleks, et nullsummamäng hiljem mitte-nullsummamänguks pöörata. Mõnikord saab tõsiseltvõetavaid läbirääkimisi pidada alles siis, kui teine pool on kogenud survet ning mõistnud, et liikumisel on tõsi taga, s.t neid ei saa riskivabalt eirata.

Oma agenda müümine poliitikutele, argumenteeriv lobitöö ning sellega kaasnevad väikesed võidud ei ole vähetähtsad. Kui vastandlikud eesmärgid ei välista koostööd, on need meetodid head ja õiged. Kuid väikeste võitude lubadus ei paku erilist lepitust olukordades, kus poolte huvid on kardinaalselt vastandlikud. Miks investeerida inimeste aega ja energiat kohtumistesse ja koosolekutesse, kui on teada, et teise poole jaoks on olemas ainult võit ja kaotus ning et sinu argumente kavatsetakse võidu nimel ignoreerida. Est-Fori puhul oli hämamisele vaatamata selge, et tehas kas tuleb Tartumaale või ei tule üldse, ning eriplaneeringu lõpetamise järel pandigi pillid kotti. Kohtumised ja koosolekud peavad samuti oma koha

Foto: Aldo Luud / Õhtuleht

leidma, kuid primaarseks muutudes piiravad need liikumise võimalust kasutada suurejooneliselt ja mõjusalt oma esmast ressurssi – inimeste aega. Pigem sunnivad need eelistama lähenemist, mis pole lõbus ega motiveeriv, mis kaasab vaid väikese grupi aega ja asjatundlikkust – täpselt vastupidi sellele, mida oleks vaja nullsummamängus.

Konflikt ei pea olema vägivaldne, kuid Eestis ei kasutata paljusid mõjusaid mittevägivaldse protesti meetodeid üldse.

Eesti kolmas sektor on end parketikõlbmatuse hirmus mingis mõttes ise orjastanud, oma küünised maha viilinud. See teeb mõne eesmärgi saavutamise ebatõenäoliseks. Pidev ratsionaalsusele, emotsioonitusele ja koostööle rõhumine muudab liikumise haavatavaks, kui eesmärk nad kellegagi konflikti viib. Kui aktivisti doktriin välistab eos mingid võtted, siis on võimalik ta alati üle mängida. Vassi, blufi ja kanguta, palju tahad, me ei avalda kunagi meelt ega põhjusta kunagi liiga valusat survet. Kui su konkurent teab, et sa jääd alati viisakaks, siis saab seda sinu vastu ära kasutada – ükskõik kui rappa asjad ka ei lähe, nad teavad, et sa ei astu kunagi „üle piiri", isegi mitte enda kaitsmiseks. Tselluloosisõda demonstreeris, mis on võimalik siis, kui piisavalt palju inimesi näeb, et „piir" on illusoorne, ning on valmis panustama elukeskkonna saatuse nimel oma aega lakkamatu surve avaldamiseks.

KONFLIKTIVÕIMETU ÜHISKONNA OHUD

Doktriini muutmise kujul on vaieldamatult tegu sotsiaalsete normide muutmisega, mis nõuab tugevat moraalset kompassi. Siin esitatud mõttelaadi suhtes võib seega kohata adekvaatseid vastuargumente. Protestimeelsuse suurenemine ning meeleavalduste normaliseerimine võib ühiskonda destabiliseerida. Radikaalsed liikumised, mis oleks muidu häbistamisega maha kantud, võivad leida nii kiirema tee legitiimsuseni. See seab vabakonna kuratlikku kammitsasse: võidelda olulise eest tähendab destabiliseerida süsteemi ja suurendada äärmuslike jõudude võimulepääsemise riski.

Leian samas, et konfliktivõimetu ühiskond on samuti täbaras seisus. Kui protestist loobumisega ühiskonna stagnatsiooni panustada, leiab tekkiv rahulolematus oma väljundi samasuguse poliitilise tulemiga. Nõrk protestikultuur tähendab seda, et me ei õpi vajaduse korral survet avaldama; et meie institutsioonid ei õpi protesti kui paratamatusega tervislikult suhestuma. Dialoogi ja koostöö eelistamine ei päästa meid olukordadest, kus leiame end möödapääsmatust nullsummamängust, mida ei ole võimalik koosolekutega lahendada. Kui reaktsioon koostöö katkemisele on omakorda hüsteeriline, ei võida ühiskond ka sellest. Doktriini eksplitsiitne laiendamine ning maailmas läbiproovitud mittevägivaldsete survemeetoditega rikastamine ei pea olema libe tee, kui me näeme selles võimalust õppida, kuidas ühiskonnana konflikte pidada. Nii omandame vajalikud oskused, kuidas eristada, millal on see aktsepteeritav ja millal mitte. Mittevägivaldset konflikti ei tohi ajada segamini vägivaldsega – meeleavaldusel ei tohiks keegi peksa saada.

Kellegi viha on 100 000 inimese elukvaliteedi suhtes mõõdetuna madal hind.

Tselluloosisõda ja Emajõe kett võiks jääda meelde sümbolina, inspireerida keskkonnapoliitilisi liikumisi ning kannustada kodanikuliikumisi oma doktriine uuendama, nullsummamänge paremini ära tundma ning vajaduse korral koondama ressursse pideva ja laialdase surve avaldamiseks.

[1] *Alinsky, S. 1972. Rules for Radicals: A Practical Primer for Realistic Radicals.*

[2] *Eilat, T. 2018. Taavi Eilat Emajõe ketist: inimeste tahe olla tselluloositehase vastu oli nii ühendav, et mul hakkas hirmus. Tohib öelda vaid üht. Kui ütled teist, oled eksinud. – Eesti Päevaleht, 23.05.*

[3] *Moora, E. 2018. „Käpiknukk" Janek Mäggi elu kohutavaim koosolek: metsakaitsja šokeeris nii ministrit kui kogenud riigiametnikke. – Eesti Ekspress, 31.10.*

[4] *Rammo, A. 2017. Alari Rammo: vabakond ei peaks näitama musklit, vaid argumenti. – ERR, 08.08.*

KUUS VIISI AKTIVISTIDE VAIGISTAMISEKS SUURTÖÖS-TUSTE NÄITEL

Palmiõli tootmise pärast murelikud Greenpeace'i aktivistid avaldamas meelt Indoneesia keskkonnaministeeriumi ees. Foto: Bay Ismoyo / AFP

Tunne oma oponenti. Ettevõtjad on olnud ajaloos meistrid looma strateegiaid meedia, seadusandja ning aktiivsete kodanike manipuleerimiseks. Selleks et neile kohaselt reageerida, tuleb need esmalt ära tunda.

Silver Sillak

Eelmise aasta lõpus oli riigikogus riiklikult olulise küsimusena arutlusel keskkonnaaktivistide algatatud pöördumine PÕXITi ehk põlevkivienergeetikast väljumise strateegia loomise kohta. Taas jäi sõnavõttudest kõlama tõdemus, et tegu on hoomamatult kompleksse probleemiga, millele „tegelikult lahendusi ei ole", mistõttu seda teemat on veeretatud riigikogus juba aastaid nagu kuuma kartulit[1]. Enne sääraste järelduste tegemist tasuks siiski uurida, kas see on sündinud adekvaatse olukorrakirjelduse pinnalt või hoopis kuvandist, mida tööstus soovib meid uskuma panna. Nimelt pakub pilguheit tööstusajalukku arvukalt näiteid strateegiatest, millega suurtööstused on järjekindlalt tegelikkust moonutanud ja seeläbi enda tekitatud probleemide lahendamisest pääsenud.

PROBLEEMI POLE OLEMAS

Lihtsaim, ehkki mitte kuigi jätkusuutlik viis probleemist pääsemiseks on loomulikult eirata selle olemasolu. Näiteks ilmutas eelmise sajandi algul USA transpordisektoris monopoli staatust nautinud raudteetööstus pea kriminaalset hoolimatust liiklussurmasid ennetavate elementaarsete turvanõuete täitmise vastu rongides[2]. Sellal kui raudteemagnaadid investeerisid kogu raha uutesse luksusrongidesse, mille pilet oli taskukohane vaid väga väiksele osale ühiskonnast, hakkasid liiklusohutuse pärast muretsenud tavareisijad „jalgadega hääletama", eelistades kiiresti arenevat bussitransporti. 1930ndate lõpuks oligi raudteetööstus loovutanud oma turupositsiooni reisijate vajaduste ja soovide eiramisest tingituna bussidele ja autodele.

Sagedamini toimub probleemi eitamine aga mitte ülbe avaliku ignoreerimise, vaid salakavala mahavaikimise kaudu. Näiteks lahvatas 1970ndatel USA autotööstuses skandaal uue Ford Pinto mudeli ümber, kui tulid ilmsiks sajad juhtumid, kus autoga õnnetusse sattunud inimesed olid sellesse sisse põlenud. Väidetavalt oli Ford teadlik põlenguid põhjustanud veast auto kütusepaagi disainis, kuid otsustas majanduslikel kaalutlustel oma kliente vigastest mudelitest mitte teavitada.[3]

TEADUSTÖÖ SABOTEERIMINE

Kui on näha, et probleemi ei õnnestu maha vaikida, hakatakse tavaliselt tegelema selle sihiliku ümberlükkamisega ehk – tänapäevast väljendit kasutades – „alternatiivsete faktide" konstrueerimisega. 1950ndatel avastasid USA teadlased, et suitsetamine põhjustab suure tõenäosusega kopsuvähki. Selle peale mõtlesid tubakatööstuse esindajad välja enneolematu skeemi, millega seoses otsiti ülikoolidest üles teadlased, kes olid suitsetamise ja kopsuvähi seoste suhtes skeptilised, ning neile pakuti suuri rahasummasid uurimistöö jätkamiseks[4]. „Teadustöö" koordineerimiseks loodud Tobacco Industry Research Committee asutamisel deklareeriti kusjuures muret rahva tervise pärast kui tööstuse aluspõhimõtet ning absoluutset pühendumist teadusliku tõe väljaselgitamisele, mis lõi tööstusest positiivse kuvandi, kuigi kogu projekti tegelik eesmärk oli külvata tarbijates segadust ja diskrediteerida teaduse väärtust.

See, et tööstus teadustööd saboteerib, on üllatavalt levinud nähtus ning seda kohtab väga erinevates sektorites, alustades energeetikast ja transpordist ning lõpetades toidu- ja alkoholitööstusega (põhjaliku ülevaate andis teemast keemiatööstuse näitel hiljutine artiklisari Sirbis[5]). Seejuures on tööstus sageli suurepäraselt kursis teadustööga, mida hiljem sihipäraselt ümber lükkama asutakse. Hiljuti avastati näiteks, et USA suurima naftaettevõtte ExxonMobili palgatud teadlased olid jõudnud juba 1977. aastal veendumusele, et kliimamuutus on tingitud fossiilkütuste põletamisest ning tööstuse tegevuse jätkamine sama tehnoloogiaga kujutab eksistentsiaalset ohtu inimkonna püsimajäämisele[6]. Sellest hoolimata õnnestus ExxonMobilil seda teadmist kümmekond aastat maha vaikida, kuni see 1980ndate lõpus laiema üldsuse tähelepanu pälvima hakkas. Probleemi avalikuks tulemisele vastas ettevõte kümnete miljonite dollarite suunamisega lobitöösse ja kampaaniatesse, et kliimateaduse väiteid ühiskonnas kahtluse alla seada.

ÜHISRINDE LOOMINE

Tööstuse huvikaitse puhul on läbiv joon ettevõtete koondumine koalitsiooniks – seda nii juba olemasolevate esindusorganisatsioonide kui ka just selleks otstarbeks loodud ühenduste kaudu. Küllap on paljudel meeles Eesti põlevkivi- ja keemiatööstureid ühendava Eesti Keemiatööstuse Liidu mõne aasta tagune kampaania, mille järgi seisneb kogu meie „õnn ja iseseisvus" põlevkivis ning valitsuse plaan tõsta keskkonnatasusid ähvardab viia „sotsiaalse katastroofini"[7]. Seejuures ei pruugi põletavamate probleemide korral loodud ühisrinne piirduda sugugi ühe tööstusharuga. Näiteks hõlmas USAs 1980ndate lõpus loodud Global Climate Coalition nafta-, transpordi-, energia- ja terasetööstureid, keda kannustas ühine eesmärk diskrediteerida kliimateadust ja lükata edasi globaalse kliimapoliitika rakendamist.

PROBLEEM ON HOOPIS MILLESKI MUUS

Kuna „alternatiivsete faktide" konstrueerimine võib olla väga kulukas ja aeganõudev tegevus, on sageli hoopis efektiivsem probleemi fookuse nihutamine, mille käigus veeretatakse selle lahendamise vastutus kellegi teise õlgadele. Niimoodi tegid näiteks USA autotööstusturid, kes seisid eelmise sajandi algul silmitsi liiklussurmade kasvu probleemiga. Selmet uurida võimalusi, kuidas lisada sõiduauto disaini tänapäeval iseenesestmõistetavaks saanud õhkpadjad ja turvavööd, keskendus autotööstuse loodud Safety First Committee kõigele muule peale selle, viidates probleemi allikatena puudulikule juhtimiskoolitusele, vähesele liikluskontrollile ja ebaturvalistele teedele[8]. Sarnast argumentatsiooniloogikat kasutas eelmise sajandi keskpaigas ka Briti kivisöetööstus. Kuhjuvad probleemid kivisöe põletamisest tingitud õhusaastega kulmineerusid 1952. aasta detsembris, kui viis päeva Londoni linna katnud paks sudu põhjustas tuhandete inimeste surma ja kümnete tuhandete haigestumise. Kriitikarahe alla sattunud kivisöemagnaadid väitsid seepeale, et probleem pole mitte kivisöe tööstuslikus kasutamises, vaid kodumajapidamistes, kus seda põletatakse ebamodernsetes ja vananenud kütteseadmetes[9].

Mõlema näite puhul võimaldas probleemi uuel kujul ümbermääratlemine tuletada sellele hoopis teistsugused lahendused kui need, mida nõudsid murelikud kodanikud. Nii pani ka Briti kivisöetööstus ette propageerida tarbijate harimist ning kütteseadmete väljavahetamist kodumajapidamistes – need olid lahendused, mis pisendasid suurkorporatsioonide vastutust ning rõhusid selle asemel tarbijakäitumise muutmisele. Markantseid näiteid sellest strateegiast leiab ka tänapäeval igalt poolt, mõelgem kas või USA relvatootjatele, kelle sõnul ei ole massitulistamistes süüdi mitte relvade lihtne kättesaadavus, vaid nende sattumine valedesse kätesse[10]. Suurtööstuse huvides toimiva ideoloogia normaliseerumine on viinud olukorrani, kus isegi niivõrd komplekssed probleemid nagu globaalne kliimamuutus näivad olevat leevendatavad individuaalsete tarbimisotsustega, olgu selleks siis säästupirnide soetamine või autosõidust loobumine, samal ajal kui põlevkivitööstus rajab uusi kaevandusi[11].

Suurtööstuse huvides toimiva ideoloogia normaliseerumine on viinud olukorrani, kus isegi niivõrd komplekssed probleemid nagu globaalne kliimamuutus näivad olevat leevendatavad individuaalsete tarbimisotsustega.

LAHENDUST EI OLE OLEMAS

Kui probleemi ei õnnestu enam eitada ega ümber defineerida, jääb üle väita, et tegu on põhimõtteliselt lahendamatu olukorraga ning just seetõttu tuleb jätkata vanaviisi. Näiteks ei kujuta taastuvenergia Eestis põlevkivile tõsiseltvõetavat alternatiivi, kuna lood metsast ja tuulest kui kogu energeetika alustalast kuuluvad

Silver Sillak on lumehelbeke, kes peab saama tulevikus hakkama tööstusühiskonna põhjustatud kliimamuutuste tagajärgedega. Just seetõttu pakub talle huvi, kuidas toimuvad muutused ühiskondlikes ja tehnoloogilistes süsteemides alates energeetikast kuni kooliharidusenі.

jätkub >

Protestijad on okupeerinud heitgaasinäite võltsinud autotootja Volkswageni Wolfsburgi tehase sissepääsu. Foto: John MacDougall / AFP

< eelneb

põlevkivitöösturite sõnul „muinasjutu valdkonda"[12]. Sellised seisukohavõtud põhinevad harilikult parasjagu toimiva turusituatsiooni kirjeldamisel, arvestamata seda, et uus ja arenemisjärgus tehnoloogia vajab esimest korda turule jõudmiseks sageli stimuleerivat toetust ja kaitset kehtivate tururegulatsioonide eest, mis on tugevalt kaldu olemasolevate suurtööstuste poole.

Ometi võivad sobivate stiimulite korral toimuda pöörded turusituatsioonis märkimisväärselt kähku. 1980ndate lõpus hakkasid levima hoiatused seoses osoonikihi hõrenemise ohuga, mida hakati seostama külmutusseadmetes kasutatud tehnoloogiaga, mis paiskas õhku suures koguses freooni. Sellal kui maailma suurimad külmikutootjad juhtisid tähelepanu alternatiivse tehnoloogia puudumisele, haaras probleemi lahendamisel juhtohjad hoopis globaalne keskkonnaorganisatsioon Greenpeace. Külmikutootjate väited toimivate alternatiivide puudumisest lükati ümber kõigest paari aastaga, kusjuures nüüd on nime Greenfreeze kandev keskkonnasõbralik tehnoloogia kasutusel enamikus maailma külmkappides[13].

TEHNOLOOGIA KAUDU MANIPULEERIMINE

Salakavalaim avalikkusega manipuleerimine ei toimu aga retoorika, vaid tehnoloogia tasandil. Teadmatusest või sihilikust manipuleerimiskavatsusest tingituna võetakse sageli kasutusele pealtnäha innovaatilisi lahendusi, mis tegelikult ei lahenda probleemi või hoopis süvendavad seda. Paari aasta eest Volkswagenist alguse saanud skandaali tagajärjel avastati näiteks, et mitmed tuntud autotootjad üle maailma olid seadistanud oma sõidukitele tarkvara, mis võltsis heitgaasinäitusid ametlike mõõtmiste ajal tegelikest kuni 40 korda väiksemaks, et need vastaksid sätestatud keskkonnanormidele[14]. Seejuures tekib paratamatult küsimus, kas autotootjad oleksid saanud sellele järgnenud krahhi vältida, kui nad oleksid suunanud kogu selle aja ja raha tegelike probleemide lahendamisse.

Ometi võib just taolistel skandaalidel olla tööstusinnovatsiooni stimuleeriv mõju. Näiteks juhtisid Hollandi loomakaitsjad juba alates 1970ndatest tähelepanu sigade äärmiselt kehvadele elutingimustele seafarmides, kus tiineid emiseid hoiti keti otsas vähem kui ühe ruutmeetri suurusel alal, kuid loomakaitsjate surve kiuste suutsid seakasvatajad vältida aastakümneid sigade elutingimuste parandamist. Olukord muutus järsult pärast 1997. aasta ägedat seagripipuhangut, mis levis loomade kehvade elutingimuste tõttu sigalates plahvatuslikult ning mille tagajärjel suunati tapmisele sadu tuhandeid sigu. Teleklipid loomade massilisest hukkamisest tekitasid tohutu pahameeletormi Hollandi avalikkuses ning paari kuu jooksul võeti valitsuses vastu uued regulatsioonid, mille kohaselt pidi kogu sektor minema kümne aasta jooksul üle uuele aedikusüsteemile, kus sigu hoitakse grupis ja neil on ruumi vabalt ringi liikuda[15].

KODANIKUÜHISKONNA VÕIMALUSED

Mida on aktivistidel õppida suurtööstuse käitumismustritest? Pea kakssada aastat tagasi ütles Preisimaa kindral **Carl von Clausewitz**: „Sõda pole midagi muud kui poliitika jätkamine teiste vahenditega."[16] Tänapäeval peame nentima, et ka teaduse ja tehnoloogia rakendamine oma huvikaitsevankri ette kujutab endast poliitika tegemist teiste vahenditega[17]. Eesti keskkonnaorganisatsioonid on olnud küll võrdlemisi edukad poliitilise dialoogi tõstatamises ja avaliku arvamusruumi kujundamises, kuid tõelise muutuse saavutamine nõuab ka tehnoloogia ja muude materiaalsete vahendite mobiliseerimist muutuse teenistusse. Osoonikihi hõrenemine õnnestus peatada just seetõttu, et Greenpeace ei piirdunud pelgalt probleemile tähelepanu juhtimise ja vastaste argumentatsiooni teel veenmisega, vaid astus sammu kaugemale. Nimelt suutsid Dortmundi kohalikud aktivistid leida ja viia omavahel kokku alternatiivset tehnoloogiat arendanud teadlased ja pankroti äärel oleva väikse külmikutootja, kes oli nõus tehnoloogiat katsetama. Tootearenduseks vajalik raha koguti muu hulgas Greenpeace'i rohkete liikmete ja toetajate esitatud eeltellimuste kaudu. Külmikute müügiedu järel tehti Greenfreeze'i patent aga vabalt kättesaadavaks ning tehnoloogia võtsid kasutusele kõik maailma suurimad külmikutootjad.

Uus ja arenemisjärgus tehnoloogia vajab esimest korda turule jõudmiseks sageli stimuleerivat toetust ja kaitset kehtivate tururegulatsioonide eest, mis on tugevalt kaldu olemasolevate suurtööstuste poole

Salakavalaim avalikkusega manipuleerimine ei toimu aga retoorika, vaid tehnoloogia tasandil.

Muutuste materiaalse poole mõjutamisel on Greenpeace'i peamine taktika ka vahetu tegutsemine ühiskonnale ja loodusele tekitatava kahju ärahoidmiseks. Organisatsiooni jaoks oli lõppenud aasta vast olulisim töövõit see, et vihmametsade hävitamise eest vastutav palmiõlitootja Wilmar lubas lõpuks kaardistada oma tarnijad ning loobuda koostööst nendega, kes hangivad toormaterjali ebaseadusliku metsaraie teel. Läbimurre saavutati pikaajalise süsteemse kampaaniaga, mis hõlmas muu hulgas tegevusi paljudes eri riikides nii maal kui ka merel[18]. Meeldejäävaimad näited kampaaniaaktsioonidest olid Wilmari õlitehase „okupeerimine" Indoneesias, palmiõli transportivate tankerite jälitamine avamerel ja nende randumise takistamine Rotterdami sadamas ning Wilmari palmiõli sisaldavate Oreo küpsiste tootja Mondelēzi peakorteri ees korraldatud protestiaktsioon, mis hõlmas orangutanikostüümis meest, mootorsaagi, puukände ja metsaraie helisid. Millal võib oodata sarnaseid aktsioone Eestis?

Tänapäeval peame nentima, et ka teaduse ja tehnoloogia rakendamine oma huvikaitsevankri ette kujutab endast poliitika tegemist teiste vahenditega.

[1] *XIII Riigikogu stenogramm, VIII istungjärk, 23.10.2018.*
[2] *Roberts, J. C. D. 2017. Discursive destabilisation of socio-technical regimes: Negative storylines and the discursive vulnerability of historical American railroads. – Energy Research & Social Science, nr 31, lk 86–99.*
[3] *Geels, F. W.; Penna, C. C. 2015. Societal problems and industry reorientation: Elaborating the Dialectic Issue Life-Cycle (DILC) model and a case study of car safety in the USA (1900–1995). – Research Policy, nr 44 (1), lk 67–82.*
[4] *Brandt, A. M. 2012. Inventing conflicts of interest: a history of tobacco industry tactics. – American Journal of Public Health, nr 102 (1), lk 63–71.*
[5] *Niinemets, Ü. 2018. Monsanto dokumendid I. – Sirp, 23.11.*
[6] *Hall, S. 2015. Exxon Knew about Climate Change almost 40 years ago. – Scientific American, 26.10.*
[7] *Koovit, K. 2014. Agressiivse kampaania autorid räägivad, miks nad ähvardasid valitsust katastroofiga. – Ärileht, 15.11.*
[8] *Geels, F. W.; Penna, C. C. 2015. Societal problems and industry reorientation: Elaborating the Dialectic Issue Life.-Cycle (DILC) model and a case study of car safety in the USA (1900–1995). – Research Policy, nr 44 (1), lk 67–82.*
[9] *Turnheim, B.; Geels, F. W. 2012. Regime destabilisation as the flipside of energy transitions: Lessons from the history of the British coal industry (1913–1997). – Energy Policy, nr 50, lk 35–49.*
[10] *Henigan, D. A. 2016. „Guns Don't Kill People, People Kill People": And Other Myths about Guns and Gun Control.*
[11] *Lukacs, M. 2017. Neoliberalism has conned us into fighting climate change as individuals. – The Guardian, 17.07.*
[12] *Meybaum, H. 2014. Keemiatööstusturi: lood metsast ja tuulest kui energeetika alustalast on muinasjutt. – Ärileht, 20.07.*
[13] *Carbajal, P. T. 2013. Happy birthday, Greenfreeze! – greenpeace.org, 25.03.*
[14] *Leggett, T. 2018. How VW tried to cover up the emissions scandal. – BBC, 05.05.*
[15] *Elzen, B.; Geels, F. W.; Leeuwis, C.; Van Mierlo, B. 2011. Normative contestation in transitions 'in the making': Animal welfare concerns and system innovation in pig husbandry. – Research Policy, nr 40 (2), lk 263–275.*
[16] *Clausewitz, K. 1993. On War.*
[17] *Latour, B. 1988. The Pasteurization of France.*
[18] *Rahmawati, A. 2018. A breakthrough: we're now one step closer to ending deforestation for palm oil. – greenpeace.org, 18.12.*

RSRI VEERG: KUS ON MEIE KOLLASED VESTID?

Laura Vilbiks

RSR
RAHVUSVAHELISTE SUHETE RING

RSRi veerus kirjutavad Tartu Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Ringi liikmed olulistest teemadest rahvusvahelisel tasandil. Seekord visatakse õhku küsimus, kas Prantsusmaalt alguse saanud kollaste vestide liikumine peaks olema ka teiste riikide protestijatele innustuseks või on õigluse nõudjatel ka moraalne kohustus jääda kehtiva õiguse raamidesse.

Tol novembrikuu esmaspäeval, mil Toompea-esine kähmlus Eestis meediakära tekitas, koristati Pariisi tänavatel kollaste vestide püstitatud barrikaade. Algul kütuseaktsiiside tõusu vastu peetud meeleavaldustest kasvas välja üldine elukalliduse ja **Emmanuel Macroni** poliitika suhtes kriitiline rahvaliikumine, mida nähakse prantslaste suurima protestilainena pärast 1995. aasta üldstreike, mil seisti vastu **Alain Juppé** reformidele. Proteste peetakse 1968. aasta rahutuste järel ka kõige vägivaldsemateks[1] – kuigi Prantsusmaa on tuntud oma streigilembuse poolest, ei ole sajad põletatud autod ja vigastatud tavapärane nähtus.

Prantsusmaa arenenud protestikultuur on kaotanud feodaalkorra, toonud vabariigi, paremad töötingimused ja võrdsemad õigused ning olnud eeskujuks liikumistele üle Euroopa. Eestlase jaoks ennenägematud meeleavaldused ja streikide tõttu seisvad rongiliinid on sealse igapäevaelu osa, omamoodi vastumürk tsentraliseeritud võimule, mis iseloomustab Viiendat Vabariiki. Praegusest Macroni poliitikast õhkub **Charles de Gaulle'i** aegset kõva kätt, kuid erinevalt de Gaulle'ist ei paista autoritaarsus toovat Macronile *l'esprit de la nation*'i tiitlit, vaid see ainult suurendab võõrandumist rahvast. „Rahvas" ei ole seejuures aga homogeenne mass, sest selle hulka mahub keskkonnamaksude teemal palju erinevaid arvamusi: kui suurlinnade kõrgemast keskklassist elanikud marsivad ülemaailmsete kliimamuutuste vastu, siis maapiirkondade inimesed nõuavad kütusehindade langust. See, kuidas lahendada ühel ajal nii globaalseid keskkondlikke kui ka regionaalseid sotsiaalmajanduslikke probleeme, on mitme suurriigi presidentuurile põletav küsimus. USAs on olukord muidugi selle võrra lihtsam, et presidendi jaoks esimest probleemi ei eksisteeri.

ÕIGUS *VS.* ÕIGLUS

Vaadates ülemaailmset (veel kestvat) konarlikku teekonda inimõiguste saavutamiseni, näeme, et ühiskondlike muutuste jaoks on lisaks ametlikele kanalitele vaja poliitilise arvamuse avaldamise viise, kus saaksid osaleda ka poliitikaprotsessi institutsionaliseerunud vormidest kõrvale jäänud inimesed. Sotsiaalsed liikumised vajavad poliitiliste muutuste saavutamiseks nii „head" kui ka „halba" politseinikku: esimesteks on huvigruppide poliitkorrektsed lobistid ja viimasteks valjuhäälsed tänavarongkäigud. Sealjuures on aga vaieldav vägivalla kasutamise tulemuslikkus, sest riigi võimalused selles vallas on pea alati ulatuslikumad ning riigi jõumonopol võib kokkuvõttes hoopis tugevneda. Nii juhtus ka kollaste vestidega, kelle kollektiivne jõud rauges, kui suurenenud politseiüksused neid väikesteks gruppideks lahutasid.

Võimalik, et oleme meile omase postkommunistliku unisusega hoopis positiivne näide ühiskonnast, kus usaldatakse oma institutsioone ega kalduta muutuste nõudmisel ekstreemsustesse.

Vägivalda kasutavatele protestidele on hulganisti vägivallatuid alternatiive, mida kohtame siinmail enamasti traditsioonilise plakatitega seismise ja kõnede pidamise kujul, kuid **Gene Sharpi** jaotus loetleb rahumeelseid võimalusi pea kahesaja ringis petitsioonidest kuni geriljateatrini[2]. Taolised meeleavaldused võidavad suurema tõenäosusega rahva poolehoiu ning rahumeelsete protestijate peal jõu kasutamine võib võimudele hoopis tagasilöögi anda.[3]

Lisaks tekib küsimus ka vägivallatu protesti legaalsuse kohta: kas seaduse vastuolu seoses õigluse ja indiviidi vabadustega õigustab seaduse mittejärgimist? Õigluskküsimusi süvitsi lahanud poliitikafilosoof **John Rawls** leiab, et kodanikuallumatus, mis jääb sõjaka protesti ja seadusliku protesti vahele, väljendab küll sõnakuulmatust seaduse suhtes, kuid teeb seda siiski seaduslikule raamistikule truuks jäädes. Seadus on küll rikutud, „kuid oma ustavust seadusele väljendatakse tegevuse vägivallatu olemusega ja sooviga aktsepteerida oma käitumise õiguslikke tagajärgi"[4]. Sarnaselt juhtis **Gandhist** inspireeritud **Martin Luther King** oma kodanikuallumatuse kampaaniaid, kutsudes mustanahalisi üles mitte rassiliselt segregeeritud bussides sõitma. King kandis seejuures ära talle määratud karistused bussifirmade tegevuse häirimise eest, jäädes lõpuks siiski kohtuasja võitjaks – ühendades õiguse õiglusega.

PROTEST KUI MUUTUV NÄHTUS

Tänapäeva protest on eelkõige meediafenomen. Kahekümnenda sajandi massimeedia tulekuga tekkis aktivistide ja meedia vahel vastastikune sõltuvus: esimesed vajasid oma agenda levitamiseks platvormi, teised aga silmatorkavaid kaadreid.[5] Tänavatele tulek sai sümboliks, mille tegelik olulisus ei peitu meelt avaldavates inimestes, vaid hiljem virtuaalruumis toimuvas. Lõplik suhtumine üritusse on meedia kujundada, neil on võim sümboleid võimendada või kõrvale jätta. Nii jääb novembrikuine ränderaamistikuvastane meeleavaldus tähistama sotsiaaldemokraatide ja EKRE toetajate konflikti ning enam pole oluline tegelikult juhtunu, vaid narratiiv, mida pooled selle najal kujundavad.

Meeleavaldus kui meediasündmus viib plakatitel kujutatu ka popkultuuri, kus algsed kontrakultuuri sümbolid võivad omandada hoopis uusi ja vastandlikke tähendusi. Protest kui noorusliku mässu kehastus on saanud USAs koos liikumisega Black Lives Matter niivõrd populaarseks, et isegi Pepsi reklaamis pakkus tõsielustaar **Kendall Jenner** karastusjooki meeleavaldust turvavale politseinikule. Algsest kapitalismikaugest mässumeelsusest on saanud märkamatult hoopis tarbimisele suunatud turunduselement.

Positiivne näide kontrakultuuri sümbolite kasutamisest on nüüdisaegne kunst, mille poliitilisus on loomulik ja justkui ootuspärane. Mida rohkem kunsti mõiste laieneb, seda enam saame nimetada ka tänavaprotesti kunstiliseks etteasteks, isegi kui algne taotlus oli midagi muud. Küll aga tuleb vahel küsida, kust jookseb piir kunsti ja avalikku ruumi mittesobiva vahel ning millises kontekstis midagi eksponeerima peaks. **Mart Helme** sõnul oli ränderaamistikuvastasel meeleavaldusel eksponeeritud „reeturite võllapuul" rippuv köögimikser loominguline pahameele väljendamine ja rahvakunst.

EESTI KIDUR PROTESTIMAASTIK

Eestis registreeriti eelmisel aastal umbes 600 avalikku koosolekut, neist 450 Tallinnas ja Harjumaal, millest enamik oli seotud erakondlike vaadete tutvustamisega (siinkohal teeb Keskerakond teistele erakondadele pika puuga ära) või inimeste küsitlemisega. Tegelikke poliitilistel eesmärkidel korraldatud meeleavaldusi oli igal kuul vaid käputäis. Ilmneb, et enim tulevad poliitilise sõnumiga Eestis tänavale loomaõiguslased, korraldades meeleavaldusi karusloomafarmide või muude loomi ekspluateerivate asutuste vastu või jagades sellekohast infomaterjali. Regulaarselt figureerivad avalikus ruumis veel keskkonnakaitsjad, kelle peamine fookus oli eelmisel aastal tselluloositehas, ning oma koha tänavatel on leidnud ka paremkonservatiivid, kes nõudsid näiteks rahvaalgatuse õigust või abielu mõiste defineerimist põhiseaduses. Muude poliitiliste jõudude puudumisest võiks justkui järeldada, et poliitilise peavoolu sõnumid rahuldavad neid piisavalt. Vahest ei vajagi meie malbed meeleavaldused tulemuste saavutamiseks prantslaslikke meetmeid. Võimalik, et oleme meile omase postkommunistliku unisusega hoopis positiivne näide ühiskonnast, kus usaldatakse oma institutsioone ega kalduta muutuste nõudmisel ekstreemsustesse.

Foto: Pascal Lachenaud / AFP

Kuid siiski, vaadates tühje tänavaid, ei tohiks unustada, et eestlane on saanud e-rahvaks ning kujundlikke barrikaade ehitatakse nüüdsest internetiavarustes: Facebookis protestimiseks pole vaja külma ilma trotsida, lendavate tänavakivide ja veekahurite asemel on meil sapised netikommentaarid. Pole võimalik ette näha, kas see toob tulevikus veelgi enam kibestumist ja polariseerumist või ennetab see hoopis suuremaid tänavakonflikte, aga üks on kindel: konflikt on demokraatia alus.

Laura Vilbiks on humanitaarse vereringega poliitikahuviline, kelle aktivismipisik ei lase tal paigal püsida. Praegu õpib ta Tartu Ülikoolis riigiteadusi. Lisaks tegutseb Laura Riigiteaduste Seltsis, Loomuses ning Rahvusvaheliste Suhete Ringis.

[1] *Fansten, E.; Le Devin, W.; Halissat, I. 2018. Paris: émeutes inédites depuis 68. – Libération, 02.12.*
[2] *198 Methods of Nonviolent Action. – Albert Einstein Institution.*
[3] *Chenoweth, E.; Stephan, M. J. 2008. Why civil resistance works: The strategic logic of nonviolent conflict. – International Security, nr 33 (1), lk 7–44.*
[4] *Rawls, J. 1971. A Theory of Justice.*
[5] *Fahlenbrach, K.; Klimke, M.; Scharloth, J. 2016. Protest Cultures: a Companion.*

VALGUSKAABLIST TULVAV AMORFNE KIHUTUSKÕNE

Me ujume nagu vaalalised info-ookeanis, läbides pikki vahemaid, et süüa digitaalset planktonit. Mis juhtub aga siis, kui meie keskkonda satub suur hulk sünteetilist prügi, mida me ei suuda enam filtreerida ja seedida?

Urve Eslas

Ameerika Ühendriikide vahevalimiste eel korraldas Black Elevation, kirjade järgi USAs tegutsev rassismi vastu võitlev organisatsioon, erinevates linnades 30 meeleavaldust, mille koordineerimine, reklaamimine ja organisaatorite värbamine – palgaga tuhatkond dollarit kuus – toimus Facebookis, kus Black Elevationil oli üle saja tuhande jälgija. Grupi leht oli üks neist, mille Facebook läinud aastal maha võttis, leides, et organisatsioon ei ole see, milleks end nimetatakse, ja selle juured ei ole Ühendriikide pinnases.

Faktitruudus ei ole ühismeedia tugev külg ja Facebooki katsed – iseküsimus on see, kui tõsised need on olnud – probleemi lahendada ei ole vilja kandnud.

2016. aasta 21. mail toimus Houstonis Travis Streetil islami keskuse ees presidendikampaaniaga samal ajal korraga kaks meeleavaldust. Mõlemat korraldati ja koordineeriti Facebooki kaudu: esimese – „Peatage Texase islamiseerumine" – taga oli USA islamivastane grupp ja teist – „Päästke islami teadmised" – vedas rühmitus Ameerika Ühendatud Moslemid. 2017. aasta lõpus selgus, et kumbki neist gruppidest ei olnud sündinud Ameerikas, vaid nende loomine, koordineerimine ja rahastamine toimus läbi Venemaa. Kahe protesti reklaamimine Facebookis läks maksma 200 dollarit, kahju Houstoni kogukonnale on aga raske mõõta.

ÜHISMEEDIA PÕIMUVAD ASPEKTID

Need on vaid kaks juhtumit paljudest, mis on tõstatanud uusi küsimusi selle kohta, kuidas tehnoloogilised muutused mõjutavad kodanikualgatusi, üht vaba maailma ilmingut. Kuidas teha vahet, kas liikumine on sündinud soovist lahendada probleeme või on selle siht neid võimendada? Kuidas saada teada, kas liikumine väljendab kogukonna huve, mitte väljaspoolse toimija halba tahet? Kas see võib hakata ohustama demokraatiat? Kitsamalt, kas ühismeedia a) pelgalt peegeldab ühiskonnas toimuvat, b) soodustab kodanikuaktivismi, c) võimendab ühiskondlikke suundumusi oma ülesehituse tõttu või d) on platvorm protsesside mõjutamiseks väljastpoolt kogukonda või isegi riiki?

Need on küsimused, millele mõttekojad ja ülikoolid USAs ja Euroopas pärast Suurbritannia Brexiti küsitlust, Ameerika Ühendriikide 2016. aasta presidendivalimisi ja Prantsusmaa kollaste vestide meeleavaldusi vastust otsivad. Chatham House'i demokraatia ja tehnoloogia komisjon plaanib tulla veel tänavu välja raportiga, mille eesmärk on visandada visioon tulevasteks aastateks. Sel teemal on kirjutatud mõned head raamatud – **David Patrikarakose** „War in 140 Characters" ja **P. W. Singeri** ja **Emerson T. Brookingi** „LikeWar" –, kuid probleemi keerukus lubab eeldada, et neile tuleb lisa.

Küsimus on komplitseeritud, sest oma roll on siin (vähemalt) seitsmel põimuval aspektil: korralduslik-motiveeriv, faktiline, tehnoloogiline, emotsionaalne, äriline, riiklik ja sekkumuslik. Hiljutiste kollaste vestide meeleavalduste puhul võis täheldada kõiki seitset.

Nimetatutest viimane ehk sekkumuslik aspekt, mida kirjeldavad loo alguses toodud kaks näidet, on vast kõige keerulisem ja seisab alates USA 2016. aasta presidendivalimistest elevandina nurgas. Seega on mõistlik see esimesena ette võtta, teelt ära saada, et pärast teisi, sisulisemaid aspekte lahata. Protestide tagamaade ja võimenduse uurimine on tundlik teema, mille puhul on kerge teha järeldusi ka napi teabe põhjal. Kogemus näib siiski ütlevat, et konflikte rahvuste, rasside, klasside ja usugruppide vahel on raske tekitada seal, kus ei ole pingeid; lahkhelisid saab õhutada kohtades, kus atmosfäär on juba ärev. Venemaaga seotud ligi 600 Twitteri kontole, mis toetasid kollaste vestide proteste, ei saa vast ette heita konflikti tekitamist, vaid pigem selle võimendamist. Samuti ei ole ilmselt alust arvata, et nende kontode omanikel on põhjust kollaste vestide ideoloogiat soosida, vaid pigem võib neil olla midagi **Macroni** või laiemalt Prantsusmaa ja ehk üldse kogu Euroopa suundumuste vastu.

Ühismeediast alguse saanud meeleavaldusi on aga huvitav lahata ka siis, kui väljaspoolne sekkumine kõrvale jätta. Mainitud aspektidest on meeleavalduste organiseerijate jaoks vast olulisim esimene ehk korralduslik-motiveeriv ja seda on ka enim käsitletud. Selle aspekti tõttu oli ka Moldovas (2009), Iraanis (2009), Lähis-Idas ja Põhja-Aafrikas (2011), Venemaal (2011 ja 2012), Sloveenias (2012–2013), Bulgaarias ja Türgis (2013) ning Ukrainas (2013–2014) toimunu puhul ühismeedia võimalustele lähenemine pigem entusiastlik. Sellele omistati kodanikuliikumiste korraldamisel ja koordineerimisel ning inimeste motiveerimisel tähtis funktsioon. Võtmeküsimused „kus, millal, kuidas ja miks" said lahendatud väiksema raha- ja ajakuluga; riskidega (teabe edastamine politsei liikumise või arstiabi vajaduse kohta) oli võimalik paremini toime tulla; meediakajastust oli lihtsam korraldada. Lisaks said teised sarnaste küsimustega kimpus olevad kogukonnad toimuvast hõlpsalt ülevaate ja tänulikult võeti üle meeleavalduste meetodeid ja taktikaid.

Tagantjärele saab öelda, et toonane ühismeedias sündinud liikumistega kaasnenud optimismilaine, mis puudutas ühismeedia suutlikkust demokraatiat edendada, oli pisut ülehinnatud. Tõdemuseni jõuti siis, kui ilmnes, et lisaks organisatoorsele tahule on ühismeedial ka tehnoloogiline külg, mis ei jäta lisamata enda mõju: ühismeedia algoritmid, mis määravad, missugune informatsioon ja kui suures mahus inimeseni jõuab, mängivad meeleavalduste võimendamisel oma osa.

ALGORITMIDE KEERIS

Kui tulla tagasi kollaste vestide juurde, siis ei ole vist kahtlust, et selle kõige taga on eelkõige pinged ühiskonnas, aga kuna liikumine sai alguse ühismeedias, on see ühismeedia tulem – meelsuse võimendamine ja protestide kajastamine toimus suuresti seal. Oluline on aga ka see, et kollased vestid võlgnevad võimenduse eest tänu ka ühismeedia algoritmidele.

Facebooki hiljutine algoritmimuutus (milles võib osaliselt näha reaktsiooni kriitikale, et Facebookist on saanud meediaorganisatsioonide tasuta tööriist, mida saavad kasutada ka need, kelle edastatav teave on kohati kaheldava väärtusega) soosib nüüd meediaorganisatsioonide postituste asemel isiklikke, eelistab suuremat kogukonda kaasavaid postitusi vähem populaarsetele. See annab kodanikualgatustele olulise ja ehk isegi uudse võimenduse. Viimane mõjutab omakorda gruppide postituste populaarsust: eeldatakse, et kui grupi postitused ületavad paarisaja tuhande reageeringu (jagamised, reaktsioonid, kommentaarid) piiri, muudab Facebooki algoritm sealt edasi miljoni inimeseni jõudmise juba tunduvalt kergemaks. Kollastel vestidel on Facebookis mitmeid gruppe ja kuna suur osa gruppide postitustest vastab mainitud tingimustele, jõuavad need ühismeedias gruppide liikmete arvust laiema kasutajaskonnani. Teisisõnu, selleks ei pea olema ühegi grupi liige, et näha teavet grupi tegevuse kohta. Piisab, kui keegi tutvusringkonnast mõnele grupi postitusele reageerib.

See tendents iseenesest ei olekski halb (sama algoritmimuutus on aidanud võimendada ka vähemate õigustega kogukondade sõnumeid), kui sellega ei kaasneks teisi ühismeediale iseloomulikke komponente: teabe küsitav väärtus, emotsionaalsuse võimendamine ja radikaliseerumise soodustamine. Kui uurida, mis on põhjustanud arusaama, et ühismeedia roll seoses vabaduse ja sõnaõigusega on pigem negatiivne, siis enamasti peetakse silmas just neid aspekte.

Esimene neist on kõige lihtsam. Kollaste vestidega seotud postitused ei ole olnud just ülemäära faktitruud – aktiivselt levitatud arusaamale, justkui Macron kavatseks müüa maha Prantsusmaa iseseisvuse, on raske alust leida. Kollaste vestide liikumise ühe lehe administraator, kelle kohustus oli arutelu modereerida ja seda enam-vähem lubatavuse piires hoida, mainis Euronewsile, et see ülesanne muutus praktiliselt teostamatuks. Otsusest, et vägivalda õhutavad sõnumid kustutatakse ja kontrollitakse teiste tõepärasust, sai võimatu missioon, sest väärteabe hulk kasvas haldamatuks.

EMOTSIONAALNE JA RATSIONAALNE

Faktitruudus ei ole ühismeedia tugev külg ja Facebooki katsed – iseküsimus on see, kui tõsised need on olnud – probleemi lahendada ei ole vilja kandnud. Koostöö ajakirjanike ja organisatsioonidega, kes aitavad fakte kontrollida, näib taanduvat kuluefektiivsusele. Vastutuse ja kulutatava raha suhe ei ole alati võrdeline. Jaanuaris toimunud DLD konverentsil andis Facebook teada viiest sammust, mis on plaanis sellega seoses astuda, kuid rahvusvahelise avalikkuse reaktsioon on olnud pigem kahtlev. Facebook on ka varem korduvalt oma süüd tunnistanud, endale vastutuse võtnud ja lahendusi lubanud, kuid need – kui jätta kõrvale mõni konkreetne tegevus, nagu kontode sulgemine – on olnud pigem maineparanduslikud teod.

Teine, ühismeedia radikaliseerumist soodustav aspekt on pisut keerulisem ja vajab pikemat selgitust. Facebooki eesmärk ei ole edendada demokraatiat, vaid hoida inimesi võimalikult kaua platvormil. Kuna emotsioonid köidavad enam kui argumendid, on ühismeedias eelistatud pigem emotsionaalsed avaldused – mainitud algoritmimuutus tõstab esile postitusi, millega suhestutakse rohkem, ehk neid, millega on seotud emotsionaalne reaktsioon. Paraku on Facebooki algoritmid jõudnud sama järelduseni nagu ajakirjanikud aastate eest: negatiivsed emotsioonid on kaasahaaravamad kui positiivsed. Viha ja hirmuga kaasneb rohkem reaktsioone kui rõõmu ja rahuloluga. Tuleb välja, et üks vä-

Foto: Tairo Lutter / Postimees / Scanpix

Urve Eslas on Euroopa Poliitikaanalüüsi Keskuse kaasteadur.

Meeleavaldaja kasutab Montmartre'i jalamil oma sõnumi võimendamiseks liikluskoonust. Foto: Sameer Al-Doumy / AFP

gevaim emotsioonide tekitaja on grupiidentiteet. Postitused, mis kinnitavad grupiidentiteeti teisele grupile vastandumise kaudu, saavad ühismeedias märgatava võimenduse. See omakorda tähendab, et seni pigem mõttevahetuse äärealadel toimunud aruteludele ja varem radikaalsusega mõnetist pelgust põhjustanud mõtteviisidele antakse korraga voli olla esile tõstetud paljudel ühismeediaseintel ja sealt edasi juba ajakirjanduses. On täheldatud, et kui inimesed peavad oma seisukohta pigem äärmuslikuks, kalduvad nad seda endale hoidma, aga kui ekstreemsena tundunud arvamus hakkab laiemat kajastust saama, annab see „õiguse vihata" neile, kes on end seni tagasi hoidnud. Teiseneb ühiskondliku heakskiidu taotlus, mis peaks hoidma ära emotsioonide ja instinktide esmasuse; emotsioonid ja instinktid saavad otsuste – ka poliitiliste, inimeste ja riigi tulevikku mõjutavate – puhul samaväärseks mõistuslikkusega.

Ekslik oleks teha selle tõdemuse põhjal järeldusi algoritmide sihiliku kallutatuse kohta. Algoritm ei tee vahet, millise sõnumiga on tegemist – kas liberaalse või konservatiivsega, kas ühiskondlikult aktsepteeritava või äärmuslikuga –, tähtis on vaid sõnumi populaarsus. Aga kui algoritm on ideoloogiliselt neutraalne, siis miks näib see soosivat äärmuslikkust? Selgub, et liberaalse maailmavaate esindajad postitavad populaarseid sõnumeid tunduvalt harvemini kui äärmusliku ideoloogia pooldajad. Liberaalidele ei ole pigem omane enda vaateid reljeefselt väljendada, lisaks kalduvad nad pigem ratsionaalsuse kui emotsionaalsuse poole. Selle tulemusena moonutab ja kujundab ühismeedia mõneti tegelikkust: ühiskonnas võivad olla üldkehtivad ühed arusaamad, ühismeedias teised; ühismeedia mõjul nihkub aktsepteerituse piir, mis liigub pigem liberaalsusest eemale ning äärmusluse poole.

Algoritm ei tee vahet, millise sõnumiga on tegemist – kas liberaalse või konservatiivsega, kas ühiskondlikult aktsepteeritava või äärmuslikuga –, tähtis on vaid sõnumi populaarsus.

ÄRIPOLIITILINE ELUKORRALDUS

Viimasena tuleks vast kõneleda ärilisest aspektist, mille aluspõhimõtet sai juba eespool mainitud: ühismeediaettevõtete siht pole demokraatia edendamine, vaid inimeste võimalikult kaua keskkonnas hoidmine. (Andmete kogumise ja müügiga seotud temaatika on liiga lai, et seda siinkohal eraldi avama hakata.) Pärast USA 2016. aasta presidendivalimisi tõstatus küsimus seoses ühismeedia vastutusega. Täpsemalt tekkis kaks küsimust. Kui ühismeedia ärihuvid mõjutavad poliitilisi protsesse, muudavad ühiskondi ja inimeste saatust; kui sellest hakkab kujunema oht riigikordadele ja kui see oht on ohjeldamatu, siis esiteks, kas ühismeedia ei peaks liitma oma ärilistele huvidele ka ühiskondlikke, või teiseks – kui ühismeedia seda ei tee –, kas riigid ei peaks hakkama mõtlema ühismeedia reguleerimisele. Mõlemad variandid on halvad. Teine põhjusel, et see võiks mõjuda omakorda pigem negatiivselt vabade ühiskondade aluspõhimõtetele. Huvitavam on aga esimene, mis pakub, et ühismeedia võiks end ise „korda teha". Näib, et see ülesanne on raskem, kui oskaks arvata. Seda kahel põhjusel. Esiteks leiavad koodikirjutajad, et algoritmide keerukus, sadade koodikirjutajate ebaühtlane panus ja mitmed parandused aitavad jõuda vaid tõdemuseni, et aina raskem on omada ülevaadet sellest, kuidas meie ühismeediaseinale täpselt teavet suunatakse. Olukorrad, kus algoritm on käitunud ennustamatult, lubavad eeldada, et kõik aspektid ei ole siin sugugi lõpuni hallatavad. Ja teiseks on sotsiaalne vastutus, millele on püütud ühismeediaettevõtete puhul rõhuda, paraku heakskiidu ja kulu vaheline tasakaal. See tähendab, et ei piisa poliitilisest survest, vaja on, et kasutajad teeksid valikuid, mis paneksid ühismeediaettevõtteid oma tuleviku pärast muret tundma. Paraku, nagu ilmneb, toetab ühismeedia pigem instinkte, mitte ratsionaalsust ja asendab kohati kuuluvustunnet loovat kogukonda, millest loobumine ei pruugi olla kerge. Ja see lükkab kasutajate survest tingitud muudatused konkreetse platvormi toimemehhanismides ühismeediaettevõtete jaoks turvalisse tulevikku.

HIV JA DISKRIMINEERIMINE KÄIVAD KÄSIKÄES

HIV levik ja selle tõkestamine on suurel määral seotud ühiskonnas ringlevate stigmade ja diskrimineerimisega, mis takistavad vajaliku info jõudmist abivajajateni.

Kirjutas **Mariliis Mõttus**, pildistas **Aleksander Kelpman**

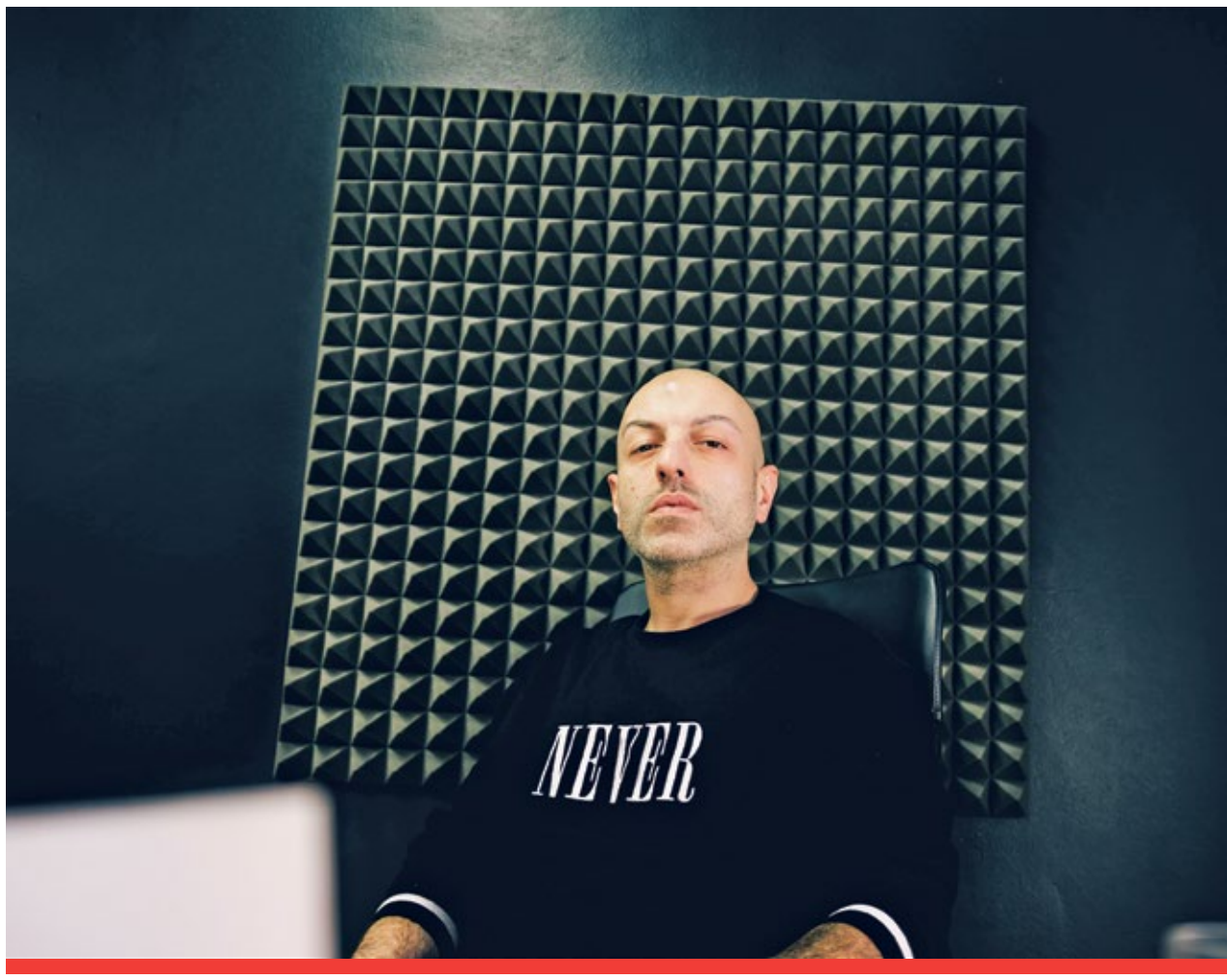

Alates sellest, kui HIV 80ndate alguses esimest korda epideemia mõõtmed võttis, on suhtumine nakkusesse vähemalt läänemaailmas paranenud. Kui 70ndatel ja 80ndatel ristiti HIV „geide vähiks"[1], kuna suurema osa toona diagnoosi saanutest moodustasid homoseksuaalsed mehed, sai õige pea selgeks, et see ohustab kõiki olenemata soost, vanusest, seksuaalsest orientatsioonist või seisusest. Teiseks on HIV ravis astutud olulisi teaduslikke samme, mis võimaldavad nakatunutel õige ravi korral kõrge eani elada, ning välja on töötatud ravimeid, mille kasutamine aitab viirust vältida. Sellegipoolest valitsevad ühiskonnas endiselt HIVd puudutavad stigmad, mis muudavad selle võitluse keeruliseks.

Ülemaailmse AIDSi vastu võitleva organisatsiooni UNAIDS andmetel on suurimateks HIV riskigruppideks süstivad narkomaanid, meestega seksivad mehed, vangid, sekstöötajad ja transsoolised ning diskrimineeriv suhtumine ühiskonnas vajutab pitseri ka võimalusele neile segmentidele õigeaegset ravi tagada, kuna kardetakse minna testima, puudub ligipääs vajalikule infole või tervishoiutöötaja võib näiteks keelduda abistavat teenust osutamast[2]. Viimast on HIV Stigma Indexi viiekümnes riigis kogutud andmetele toetudes kogenud iga kaheksas HIV-positiivne patsient[3]. Suuresti on hirmude põhjus see, et HIVd ja AIDSi seostatakse alati surmaga või käitumisega, mis on teatud inimestele või kultuuridele vastumeelsed, nagu homoseksuaalsus, narkootikumide tarbimine, sekstöö või truudusetus[4].

SÜNDINUD AKTIVIST

„Iga kord, kui AIDS on võitnud, on selle kõrval seisnud stigma, häbi, usaldamatus, diskrimineerimine ja apaatia. Iga kord, kui AIDSi on võidetud, on see juhtunud tänu usaldusele, avatusele, inimestevahelisele dialoogile ning kogukondadele, perekonna toetusele, solidaarsusele ja inimeste visadusele leida uusi teid ja lahendusi," on öelnud UNAIDSi tegevjuht **Michel Sidibé**.[5]

Selle, et AIDS ei võidaks ning väärarusaamad muutuksid, on võtnud oma südameasjaks ka **Paata Sabelashvili**, Gruusiast pärit aktivist, kes on viimased kaks aastat Eestis elanud ning töötanud rahvusvahelises valitsusvälises ühenduses ECOM (Eurasian Coalition on Male Health), mille tegevusvaldkond on HIV-ennetus just geide, meestega seksivate meeste (MSMide) ja transsooliste inimeste seas Ida-Euroopa ja Kesk-Aasia piirkondades.

Paata ise arvab, et ta sündis aktivistina: „See on nagu ravimatu haigus. Sa ei saa teha seda üheksast kuueni, vaid tegeled sellega 24/7." Paata on seda, miks kellestki on aktivist saanud, ka teistelt küsinud ning tihtipeale on tõukeks olnud mõni valus sündmus, mis puudutab inimest ennast või kedagi lähiringkonnast. „Kui sa näed enda ümber ebaõiglust ja tead, et saad selle muutmiseks midagi ette võtta, kuid ei tee seda, pole sa aktivist. Ent kui tegutsed vastupidi, siis see tähendab, et oled," ütleb ta.

Paata tee aktivismi juurde sai alguse, kui ta elas Gruusia homofoobses ja tugevalt usklikus ühiskonnas geimehena ning mõttega, et ta on seetõttu justkui riigireetur. „See, et sa oled gei, oli stigma ning pidev enese allasurumine. Selle kohta polnud mingit informatsiooni, oli vaid nõukogudeaegne entsüklopeedia, milles seisis, et homoseksualism on perversne kiindumus samasse soosse," meenutab Paata. „Samas tekitas minus küsimust, kuidas saab tunne, et keegi meeldib mulle või et ma armastan kedagi, olla niimoodi sildistatud. See oli hetk, mil otsustasin olukorrale vastu astuda ning alustada aktivismiga. Piisas vaid arusaamast, et meile on antud ainult üks elu ja ma ei saa elada seda hirmus." Paata sõnul on just see üks punkt, kus paljud noored ei leia endas toimetulekuks jõudu ning lõpetavad oma elu. Sel põhjusel on väga oluline aidata neid, kes on üksi jäetud. Nii alustas ta Gruusias 2006. aastal geipidude korraldamist, mis viis hiljem sealse esimese LGBT-organisatsiooni Inclusive Foundation loomiseni, mille eesmärk oli jagada informatsiooni turvaseksi kohta, korraldada erinevaid uurimusi, nõustada ning pakkuda vajaduse korral juriidilist abi. Sellest ajast alates on tõstnud Gruusias pead hulk teisigi sarnaseid organisatsioone ja aktiviste, ent sellest hoolimata on homoseksuaalsus riigis, kus samasooliste suhted on legaalsed alles 2000. aastast, endiselt tabu: vähemalt 80% rahvastikust on uuringute põhjal homoseksuaalsuse suhtes negatiivselt meelestatud ning varem domineeriti ka kõige homofoobsemate maade tabeli esiotsas[6].

EITAMINE SÜVENDAB PROBLEEMI

Sama taaka kannavad ka mitmed teised Paata tööpõlluks olevad riigid, mille hulka kuuluvad teiste seas Eesti, Albaania, Armeenia, Valgevene, Leedu, Venemaa, Kasahstan ja Kõrgõzstan ning millest paljusid iseloomustavad kommunistlik pärand ja religioossus. Kui nõukogude ajal oli homoseksuaalsus neis riikides kriminaliseeritud, siis nüüd ripub selle kohal just stigmakardin.

Paata toob näiteks Venemaa, kus kõige läänest tuleva perverseks tembeldamine on täiesti tavapärane narratiiv. Venemaal kehtib 2013. aastast geipropagandavastane seadus, mille ametlik eesmärk on „laste kaitsmine informatsiooni eest, mis propageerib traditsiooniliste pereväärtuste eitamist"[7]. Antud seaduse tõttu puudub noortel ligipääs olulisele LGBT-temaatikat puudutavale informatsioonile, samuti ei saa meedikud jagada adekvaatset teavet neile, kel on küsimusi oma seksuaalse orientatsiooni ja sooidentiteedi kohta. Human Rights Watchi andmetel on pärast seaduse jõustumist intensiivistunud stigmad ning ahistamis- ja vägivallajuhtumid LGBT-vähemuste esindajate vastu[8]. Nii toob Paata välja, et seetõttu on Venemaal väga raske teha HIVga seotud tööd, sest kogu jagatud informatsiooni võidakse tõlgendada kui homopropagandat. „Kui sa räägid turvaseksist, on see promomine, kuna sa õpetad inimestele, kuidas toimib homoseksuaalne akt." Paata sõnul on diskrimineerimine ja HIV levik otseselt seotud: „Kui tahad selle haiguse elimineerida, pead kõigepealt lahti saama faktoritest, mis kogukonna haavatavaks muudavad."

Diskrimineeriv suhtumine vajutab pitseri ka õigeaegsele ravile, kuna puudub ligipääs vajalikule infole või tervishoiutöötaja keeldub abistavat teenust osutamast.

Muidugi leidub praegusel ajal ka ekstreemseid juhtumeid. 2017. aastal kajastas meedia olukorda Tšetšeenias, kus võimud saatsid kinnipidamislaagritesse rohkem kui sada geimeest, keda solvati verbaalselt ja koheldi vägivaldselt ning kellest vähemalt kolm surid saadud vigastustesse. Tšetšeenia president **Ramzan Kadõrov** lükkas need väited ümber ning tema eestkõneleja **Alvi Karimov** sõnas: „Sa ei saa arreteerida ega rõhuda neid, keda siin riigis pole."[9] Jaanuaris lekkis aga meediasse uut infot, et ka detsembris toimus Tšetšeenias samalaadne aktsioon, mille käigus võimud vahistasid üle 40 naise ja mehe, ning väidetavalt kaks inimest ka hukkus. Lisaks on nende lähedasi ähvardatud vägivallaga, kui kinnipeetud avalikult repressioonidest rääkima peaksid.[10] Samalaadseid juhtumeid on esinenud viimastel aastatel ka näiteks Aserbaidžaanis, mis on Rainbow Indexi põhjal üks vähim LGBT õiguseid arvesse võttev Euroopa riik.[11]

HIRMU LAHUSTUMINE

Sellegipoolest paistab mõne tunneli lõpus siiski valgus ning Paata sõnul on muutumas pilt, kuidas HIVd nähakse. Müüt, et HIV lõppeb alati surmaga, on praeguseks

iganenud ning tihtipeale on nakatunute keskmine eluiga isegi kõrgem kui neil, kes haigust ei põe, seda tänu efektiivsetele antiretroviirusravimitele, millega on võimalik haiguse kulgu pidurdada ning organismi tugevamaks muuta. Teiseks edasiminekuks on PrEPi (*pre-exposure prophylaxis*) kasutuselevõtt, mis muudab igapäevasel kasutamisel HIVsse nakatumise seksuaalsel teel 90% ulatuses võimatuks, narkootikumide süstimisel on see protsent 70[12]. Seda meetodit kasutavad Paata sõnul tihti näiteks sekstöötajad ning paarid, kellest üks on HIV-negatiivne ning teine -positiivne. Samas tuleb märkida, et kondoomi kasutamist PrEPi tõttu vältida ei saa, sest teiste sugulisel teel levivate haiguste eest see ei kaitse. Paata lisab, et üks suur murekoht on PrEPi hind, mis on Euroopas 500–600 eurot kuus, kuna kohalikud originaalravimite tootjad on kaitstud Euroopa Liidu intellektuaalse omandi õigustega, mistõttu pole ka odavamaid analooge veel laialdaselt kasutusele võetud. „Me räägime siin siiski inimeste eludest," ütleb ta ja toob seekord positiivse näite just Gruusiast, kus PrEPi kuuajase ravikuuri saab kätte 10 euroga.

Kui tahad selle haiguse elimineerida, pead kõigepealt lahti saama faktoritest, mis kogukonna haavatavaks muudavad.

Paata sõnul on ECOMil käsil koostöö Tervise Arengu Instituudi, Eesti HIV-positiivsete võrgustiku, Eesti psühhotroopsete ainete sõltlaste ühingu Lunesti ja Eestimaa venelaste LGBT kogukonna VEK LGBTga. Ühiselt üritatakse levitada infot võimalikult laiahaardeliselt. HIV on Eestis siiski endiselt põletav probleem. Uute juhtude arv 100 000 elaniku kohta ületas 2015. aastal Euroopa Liidu keskmist neli korda (20,5 *vs.* 5,8 uut juhtu)[13]. Samuti võib Tervise Arengu Instituudi 2017. aastal korraldatud uuringust välja lugeda, et HIV-positiivsete suhtes on diskrimineeriva hoiakuga 45% täiskasvanud elanikkonnast, milles mängivad olulist rolli piiratud teadmised HIV levikuteedest ning see, kas ollakse kunagi nakatunud inimesega kokku puutunud.[14] See näitab taas, et valearusaamad tekivad suuresti just hirmude ja teadmatuse pinnalt, ja nende vastu saab võidelda vaid inimesi harides, mitte vähemusgruppide olemasolu eitades ja neid stigmatiseerides.

Müüt, et HIV lõppeb alati surmaga, on praeguseks iganenud.

LOE MÜÜRILEHE VEEBIVÄLJAANDEST KA PARIISIS TÖÖTAVA INIMÕIGUSTE ADVOKAADI **ROHIT MALPANI** ARTIKLIT AVALIKKUSE HUVIDES TEHTAVAST LOBITÖÖST NING SELLEGA KAASNEVATEST VASTUOLUDEST.

[1] *Blake, T. 2014. 9 ways HIV/AIDS has changed over the past 30 years. – Global Citizen, 01.12.*
[2] *Improving data on key populations. – UNAIDS.*
[3] *Zero Discrimination Day 2017. – UNAIDS.*
[4] *HIV Stigma and Discrimination. – Avert.*
[5] *Samas.*
[6] *LGBT Supporters Rally in Tbilisi, Despite Fears of Violence. – Radio Free Europe / Radio Liberty, 17.05.2018.*
[7] *Russia's „Gay Propaganda" Law Imperils LGBT Youth. – Human Rights Watch, 11.12.2018.*
[8] *Russia: Impunity for Anti-LGBT Violence. – Human Rights Watch, 15.12.2014.*
[9] *Kramer, A. E. 2017. Chechen Authorities Arresting and Killing Gay Men, Russian Paper Says. – The New York Times, 01.04.*
[10] *Roth, A. 2019. Chechnya: two dead and dozens held in LGBT purge, say activists. – The Guardian, 14.01.*
[11] *Rainbow Europe Country Ranking.*
[12] *Pre-Exposure Prophylaxis. – hiv.gov.*
[13] *Riiklik HIV tegevuskava aastateks 2017–2025. – Sotsiaalministeerium ja Tervise Arengu Instituut.*
[14] *Eesti täiskasvanud elanikkonna seksuaalkäitumine. – Tervise Arengu Instituut, 2017.*

BRÄNDID BARRIKAADIDEL

Üha enam brände on hakanud sekkuma ühiskondlikku dialoogi ning võtnud ülekeevas poliitilises kliimas suuna, mis peegeldab nende väärtushinnanguid.

Margus Tamm

*Aastal 1999 kirjutab juhtiv tarbimiskultuurikriitik ja kodanikuaktivist **Kalle Lasn**, et korporatiivseid brände on ootamas ees enneolematu vastupanu ajastu. Uuel sajandil on inimesed juba piisavalt informeeritud ja progressiivsed, et hakata vastu neid seni orjastanud korporatiivse* cool'*i masinavärgile. „We the people will strike by unswooshing*[1] *America!"*[2] *Sellise sõjahüüuga lõpetanud, lükkab Kalle Lasn klaviatuuri eemale. Tekst on hea, tuju on hea. Ta otsustab teha väikese jalutuskäigu, astub koduuksest välja ja saab löögi mööduvalt autolt.*

Kakskümmend aastat hiljem ärkab Kalle Lasn koomast. Ja kui ta on veidi toibunud, siis mida ta näeb? Ta näeb, et tal on olnud õigus: 21. sajandi inimesed tõesti unswoosh'*ivad Ameerikat! Kõlavad üleskutsed Nike'i boikoteerida, inimesed lõikavad oma riietest välja Nike'i logosid ja põletavad kaamera ees Nike'i jalanõusid. Midagi on seejuures aga ka väga-väga teisiti läinud. Inimesed, kes nii teevad, kes Nike'i kaubamärgi vastu võitlevad, need inimesed ei ole ju üldse informeeritud ja progressiivsed, vastupidi, nad on pigem nagu mingi* basket of deplorables, *ksenofoobid, rassistid, neonatsid. Ja megakorporatsioonist Nike on saanud samal ajal kodanikuaktivismi eestkõneleja.*

Kõige lihtsamalt öeldes tähendab brändiaktivism seda, kui bränd otsustab võtta mõnes ühiskondlikus küsimuses selge seisukoha ning seab selle ka oma sõnumites ja väärtushinnangutes kesksele positsioonile.

Margus Tamm on disainer, kunstnik, kirjanik ja kultuurikriitik.

Kuidas see nüüd küll nii läks?

AKTIVISM KUI 21. SAJANDI TURUNDUSPRAKTIKA

Viimastel aastatel on hakatud eelkõige USAs rääkima nähtusest nimega brändiaktivism (*brand activism*). Kõige lihtsamalt öeldes tähendab brändiaktivism seda, kui bränd otsustab võtta mõnes ühiskondlikus küsimuses selge seisukoha ning seab selle ka oma sõnumites ja väärtushinnangutes kesksele positsioonile.

Paralleelselt räägitakse CEO-aktivismist: korporatsioonide tegevjuhid võtavad isiklikult sõna sotsiaalsetel teemadel, on aktiivsed arvamusavaldajad ning valivad väärtuskonfliktides pooli.

Brändiaktivismi ühe teedrajava näitena tuuakse tihti välja USA vabaõhurõivaste ja -varustuse tootja Patagonia. Ettevõte, mille asutas alpinist **Yvon Chouinard** ja mida juhib praegu budist **Rose Marcario** ning mis tituleerib end ise „The Activist Companyks", on pööranud aastakümneid tähelepanu keskkonnahoiule, säästlikule tootmisele ja taaskasutusele, püüdnud tõsta igati üldist keskkonnateadlikkust, toetanud ja koolitanud rohujuuretasandi keskkonnaaktiviste. 2017. aasta lõpus alustas Patagonia seoses USA presidendi otsusega vähendada looduskaitsealade territooriumeid (eeldatavasti selleks, et võimaldada maavarade kaevandamist) meediakampaaniat „The President Stole Your Land", annetas kogu USA uuest maksukärpest saadud tulu keskkonnaorganisatsioonidele ning kaebas presidendi lisaks ka kohtusse.[3] Paljud kommentaatorid on pidanud Patagonia keskkonnaaktivismi liialt konfliktseks ja seetõttu äriliselt ebamõistlikuks, kuid fakt on, et mida aktiivsemalt on ettevõte hakanud ühiskondlikku dialoogi sekkuma, seda suuremaks on kasvanud nende käive.[4]

Brändiaktivismi n-ö peavooluliseks läbimurdeks peetakse üldiselt 2017. aasta Super Bowli mänge. Tegemist on teadupoolest USA ja kogu maailma ühe vaadatuima spordisündmusega, mida saatval *show*'l on omaette väärtus. Mängude vahele näidatavad reklaamklipid esindavad oma žanri tippu ning annavad edasi turunduse hetkeseisu ja trendide kvintessentsi. 2017. aasta SB reklaamides jäid domineerima poliitilised teemad – tavapärase tootepromo asemel kasutati ülikallist eetriaega, et rääkida põgenikest, keskkonnakaitsest, soolisest võrdõiguslikkusest, ühiskondlikust mitmekesisusest (*diversity*), LGBT perekondadest.[5] Eksperdid tõttasid hoiatama, et reklaam ja poliitika ei käi kokku.[6] Kaugeltki mitte kogu vastukaja kõnealustele klippidele polnud positiivne. Mõne kaubamärgi turuväärtus nõksatas allapoole, aga nagu näitas hilisem turuanalüüs, siis kokkuvõttes nende ettevõtete majandusnäitajad kasvasid.[7] Aktivismist oli saanud seega tõsiseltvõetav – s.t majanduslikult ratsionaalne – turundispraktika.

Umbes samal ajal, 2017. aasta alguses tekitas palju kõneainet kohvikukett Starbucks, mille tegevjuht kritiseeris avalikus kirjas USA administratsiooni immigrandivaenulikku poliitikat ja teatas, et vastusena võtab korporatsioon järgmise viie aasta jooksul tööle 10 000 põgenikku.

Starbucks on üks CEO-aktivismi pioneere. Veel aastatuhande alguses kehastas see paljude, valdavalt vasakliberaalsete kriitikute jaoks vähkkasvajalikku globaalset kapitalismi. Kümmekond aastat tagasi toimus aga kuvandis pööre, ühepoolse reklaamturunduse asemel keskendus Starbucks dialoogile sotsiaalmeedias, kogukondlikule mikroaktivismile ning ettevõtte tegevjuht **Howard Schultz** hakkas võtma aktiivselt sõna ühiskondlikult tundlikel teemadel, näiteks LGBT õiguste kaitseks. *Haters gonna hate*, aga nende kümne aastaga on Starbucksi brändi väärtus kasvanud kolmekordseks.[8]

Kõige enam furoori tekitanud brändiaktivismi kampaania pärineb 2018. aasta sügisest, mil spordirõivaste tootja Nike tähistas 30 aasta möödumist tunnuslause „Just do it" kasutuselevõtust. Juubelikampaania üks nägu oli liikumise Black Lives Matter ikoon **Colin Kaepernick**[9]. Selline persoonivalik[10] tekitas USA niigi lõhestunud ühiskonnas väga teravat vastukaja, mille üks väljund olid ka eespool kirjeldatud Nike'i-vastased aktsioonid, boikott, riiete lõikamine ja põletamine, mille taga olid inimesed, kes – ütleme siis nii – esindavad traditsioonilisemat arusaama patriotismist.

USA vabaõhurõivaste ja -varustuse tootja Patagonia 2017. aasta meediakampaania „The President Stole Your Land", mis kritiseeris Trumpi otsust vähendada looduskaitsealade territooriumeid. Lisaks annetas firma kogu USA uuest maksukärpest saadud tulu keskkonnaorganisatsioonidele ning kaebas presidendi kohtusse. Rõivabrändi kodulehe kuvatõmmis (04.12.2017)

Kampaania tekitas mõningast kõhklust ka progressiivsetes arutelugruppides, üldiselt jäädi aga rahule.[11] Teadvustades, et tegemist oli turundusliku nükkega, kodanikuaktivismi kaubastamisega, tunnistasid nad ka seda, et suurkorporatsiooni solidaarsus andis neile legitiimsuse ja võimenduse, mida nad ise poleks võib-olla iial saavutanud.

BRÄNDIAKTIVISMI ESILEKERKIMISE KONTEKST

Pole erilist mõtet üritada tõmmata brändiaktivismi puhul joont heategevuse ja kasumisoovi vahele. Kogu idee seisnebki selles, et kahe vahel asub kontiinum. Tegemist on pikkade traditsioonidega ideega.

Lähiajaloo vast üks mõjukaim majandusideoloog **Milton Friedman** pidas teadupoolest ettevõtte ainsaks ühiskondlikuks kohustuseks kasvatada oma kasumit[12] ja mõistis sestap hukka isegi filantroopia kui amoraalsuse, kuna see eksitab põhikohustusest eemale. Sellist käsitlust pidas lühinägelikuks majandusteadlane **Archie Carroll**, kes visandas 1979. aastal korporatiivse sotsiaalse vastutuse (*corporate social responsibility*) mudeli.[13] CSR sai populaarseks akadeemilistes majandusringkondades, kus nähti, et suurema sotsiaalse vastutuse võtmine on korporatiivkapitalismi kestvuse seisukohalt hädavajalik ja pikemas perspektiivis vältimatu. Praktikud tingimata nii ei arvanud. Aastatuhandevahetuse paiku hakkas olukord aga muutuma. Seda põhjustasid mitmed korporatiivsed maineskandaalid ning ka globaalkapitalismi- ja tarbimisvastaste liikumiste esilekerkimine. Kindlasti polnud tegemist kohese edulooga, ühtäkki tärganud korporatiivne maailmavalu tekitas paljudes põhjendatud skeptitsismi. Kriitikud leidsid, et CSR on eelkõige riskide maandamise ja maine kujundamise vahend, mille omaksvõtt on odavam kui globaalkapitalismi sisulisem reformimine.[14] On väga võimalik, et praktiseerijad leidsid umbes sedasama, ja nii see läks. Praeguseks on sotsiaalsest vastutusest saanud korporatiivse prestiiži, brändi väärtuse oluline osa.[15]

Sotsiaalsest vastutusest kodanikuõiguste aktivismini on siiski pikk samm, mida poleks kindlasti astutud, kui oleks puudunud tarbijanõudlus ja majanduslik alus.

Brändiaktivism on kerkinud esile USA praeguses, teravalt lõhestunud ühiskonnas, kus räägitakse muu hulgas juba avalikult punastest ja sinistest – vabariiklikest ja demokraatlikest – brändidest. Äriettevõtete jaoks on avalik poliitiline poolevalimine riskantne, aga valimata jätmine võib anda veelgi suurema tagasilöögi.[16] Uuemad arvamusküsitlused USAs näitavad ka seda, et olukorras, kus valitsuse ja meedia usaldusväärsus on rekordmadalal tasemel, oodatakse suurettevõtete juhtidelt seda enam moraalse tühimiku, arvamusliidri rolli täitmist. Suur osa küsitletutest peab seejuures tõenäoliseks, et tegevjuhtide ühiskondlikud seisukohad mõjutavad nende edaspidiseid tarbimisvalikuid. Teisisõnu on tarbijanõudlus olemas.

Kui nüüd võiks arvata, et ühtmoodi ühiskondlikult aktiveerunud on nii sinised kui ka punased, nii konservatiivseid kui ka liberaalseid väärtusi esindavad brändid, siis nii see ei ole. USA brändiaktivismis annab selgelt tooni liberaalne ja progressiivne suund. Üks põhjus on kindlasti, et just see on sattunud mitmel pool läänemaailmas, sh USAs, poliitilise löögi alla ja neid ümbritseb kõige aktiivsem kultuurisõjatander.

Teiseks, siin jõuame me brändiaktivismi majanduslike aluste juurde. Laiem mõjutaja on linnastumine ja ääremaastumine. USA valimissüsteemis tähendab see, et hõrenevate piirkondade elanike hääle suhteline poliitiline kaal on aina kasvanud ning suurlinnade elanike oma vastavalt kahanenud. Samas on linnades keskmine sissetulek kõrgem kui maapiirkondades. Arvestades, et maapiirkondade elanikkond on üldiselt konservatiivsemate ja metropolide elanikkond pigem liberaalsemate vaadetega, joonistub välja huvitav majanduslik-poliitiline lahknemine: skaalal konservatiivid *vs.* liberaalid asetsevad USAs praegu vastakuti valijavõim ja tarbijavõim. Valitseva poliitikaga vastuollu minemine on saanud ettevõtjatele paljudel juhtudel majanduslikult tasuvaks, eriti elustiilibrändide puhul, mille sihtrühm on nagunii pigem noorem ja linnastunum osa elanikkonnast. Konservatiivid saavad realiseerida end paari aasta tagant valimiskastide juures, progressiivsed liberaalid aga iga päev osteldes.

•

Nike'i kampaaniast Colin Kaepernickuga on praeguseks möödas mõned kuud ja *the results are in*. Tulemus? Eepiline. Brändi väärtus tõusis rekordkõrgele. Inimesed, kes tahtsid näidata solidaarsust progressiivse poliitikaga, saavad näidata seda nüüd Nike'i tooteid kandes, nagu ka inimesed, kes olid sellele vastu. See on postmodernse bränditeooria üks postulaate, et bränd on vajalik isegi selleks, et brändi eitada. Sa ei saa lõigata Nike'i logo välja särgist, millel seda pole.

2017. aasta Super Bowli reklaamides kasutati ülikallist eetriaega, et rääkida põgenikest, keskkonnakaitsest ja soolisest võrdõiguslikkusest.

Konservatiivid saavad realiseerida end paari aasta tagant valimiskastide juures, progressiivsed liberaalid aga iga päev osteldes.

[1] *Swoosh'iks nimetatakse Nike'i korporatsiooni logo. Kuna tegemist on maailma ühe tuntuima ja ühtlasi enim kantava brändiga, kasutatakse* swoosh'*imist mõnikord ka üldistava mõistena, et tähistada igasugust korporatiivset brändikultuuri.*

[2] *Lasn, K. 1999. Culture Jam: The Uncooling of AmericaTM.*

[3] *Vt nt Gelles, D. 2018. Patagonia v. Trump. – The New York Times, 05.05.*

[4] *Vt nt The 2018 edition of the World's Most Innovative Companies. – Fast Company.*

[5] *Tegelikult jäi küll enamik 2017. aasta Super Bowli ajal näidatud reklaame tavapärastesse meelelahutuslikesse raamidesse, aga lõviosa (valdavalt positiivsest) vastukajast pälvisid just tugeva ühiskondliku sõnumiga reklaamid. Sümptomaatiliselt omistati mõnel juhul sõnumlikkust ka reklaamidele, mis oleksid eraldi võttes mõjunud üksnes tootepromona.*

[6] *Vt nt Marshall, J. 2017. Marketing Experts to Advertisers: Steer Clear of Politics. – The Wall Street Journal, 20.06.*

[7] *Vt nt Puckett, K.; Blessington, M. 2017. Should Marketing be Political? – The Marketing Journal, 19.07.*

[8] *Best Global Brands 2018 Rankings – Starbucks. – Interbrand.*

[9] *Colin Kaepernick on endine NFLi atleet, kes algatas 2016. aastal USA sportlaste hulgas aktsiooni hümni mängimise ajal põlvitada (traditsioon näeb ette seismist), et protestida politseivägivalla vastu. Colin Kaepernicku aktsioon leidis nii pooldajaid kui ka hukkamõistjaid, viimaste hulgas oli ka USA president, kes süüdistas sportlast ebapatriootlikkuses. Aastal 2017 lõpetas NFL Kaepernickuga töölepingu. Antud asjaolule, sportlase martüüriumile viitas otseselt ka Nike'i Kaepernicku juubeliplakati reklaamlause: „Usu millessegi. Isegi kui see tähendab kõige ohverdamist."*

[10] *Nike'i juubelikampaania kujutas endast tegelikult seeriat erinevate sportlastega, aga kõik teised versioonid peale Kaepernicku oma jäid järgnenud diskussioonis täielikult varju.*

[11] *Vt nt Bain, M. 2018. Kaepernick ad is what happens when capitalism and activism collide. – Quartz, 29.09.*

[12] *Friedman, M. 1970. The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits. – The New York Times Magazine.*

[13] *Carroll, A. B. 1979. A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance. – The Academy of Management Review, nr 4.*
Varem ja hiljem on erinevad autorid pakkunud kümneid sarnaseid käsitlusi, kuid Carrolli mudel on neist kõige tuntum.

[14] *Vt nt Shamir, R. 2011. Socially Responsible Private Regulation: World-Culture or World-Capitalism? – Law & Society Review, nr 45 (2).*

[15] *Näiteks Harvard Business Review' koostatav üliprestiižne edukaimate tegevjuhtide edetabel hakkas võtma alates 2015. aastast arvestuse aluseks lisaks majandustulemustele ka sotsiaalset vastutustundlikkust.*

[16] *Viimastel aastatel on esinenud näiteks hulk skandaale ja skandaalikesi, kus mõne brändi reklaamriba on sattunud tahtmatult algoritmi otsuse tõttu äärmuslikke vaateid propageerivale internetileheküljele ning tulemuseks on PR-tulekahju: pahameeletorm sotsiaalmeedias,* #boycott, *süüdistused äärmusluse, terrorismi vms toetamises jne. Ettevõtte turundusosakond on pidanud siis kurja vaeva nägema, tegevjuhtide vabandusi edastama, heategevusele annetama, selgitama, millised on nende brändi tegelikud väärtused. Vt nt Fleishmann, G. 2018. Thousand of Advertisers Shun Breitbart, But Amazon Remains. – Fast Company, 16.04.*

**ÜÜRIDA RUUM NAISELE.
LÄBIKÄIDAV, VIIE UKSEGA, 25,5 M²
ROTERMANNI KVARTALIS.
AADRESS AHTRI 2, 10151 TALLINN
VAATAMA SAAB TULLA
K–P KL 11–18
TÄPSEMAD TINGIMUSED KOHAPEAL.**

MILLIST PLATVORMI PEAKS SPORT PAKKUMA ÜHISKONDLIKELE LIIKUMISTELE?

20. ja 21. sajandil on sportlastelgi olnud piisavalt sotsiaalset kapitali, et oma väljaütlemiste ja avalike valikutega ühiskondlikke hoiakuid kujundada. Viimane niisugune püüdlus kuulub soome jalgpalluri Riku Riski pagasisse.

Johannes Vedru

Nende ridade kirjapanemise aegu viibin koos Eesti meeste jalgpallikoondisega Katari pealinnas Dohas. Periood, mil kodumaal valitsevad talvised olud, sobib välisreisideks mitmel põhjusel väga hästi. Viimastel aastatel on jalgpallikoondis väisanud näiteks Okeaaniat ja Kariibi mere saari, tänavu treenitakse ja mängitakse aga kokku seitse päeva Pärsia lahe rannikul asuvas Kataris. Just see riik võõrustab 2022. aastal jalgpalli maailmameistrivõistluste finaalturniiri.

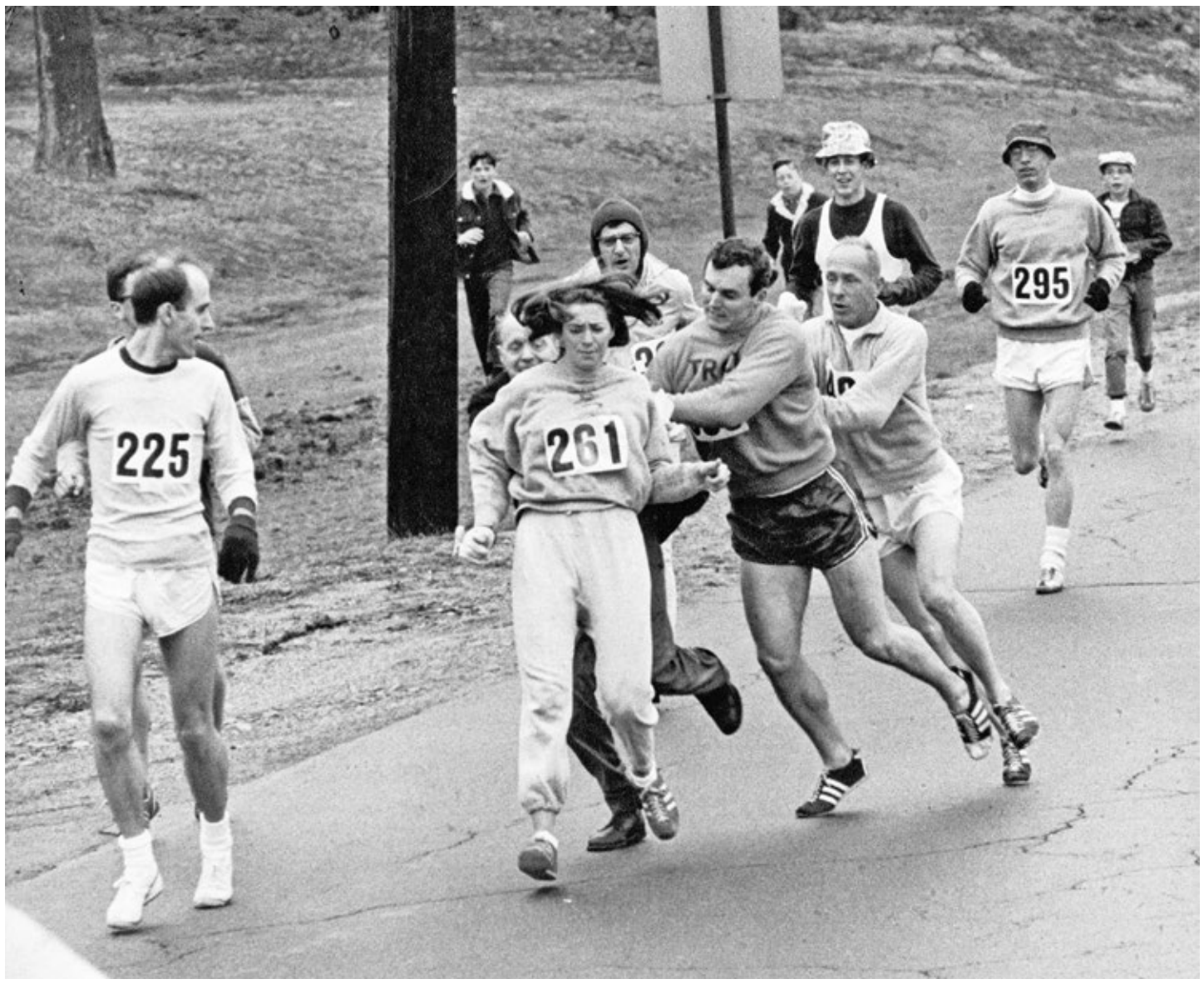

Kathrine Switzer 1967. aastal esimese registreeritud naisena Bostoni maratoni läbimas. Ikooniline fototabamus hetkest, mil jooksu korraldaja Jock Semple üritab Switzerilt numbrit ära tõmmata. Tänu kaasvõistlejate, kelle hulgas oli ka Switzeri elukaaslane, toetusele ja sekkumisele õnnestus naisel legendaarne võistlus küll lõpetada, aga ametlikult lubati naised Bostoni maratonile alles 1972. aastal. Foto: Paul Connell / The Boston Globe / Getty

Johannes Vedru on Eesti Rahvusringhäälingu uudiste- ja sporditoimetuse reportertoimetaja ning vahendab spordiuudiseid iga päev Vikerraadios. Oma suureks huviks peab ta spordiajalugu. Lisaks on ta Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi doktorant.

Rahvusvahelise jalgpalliliidu ehk FIFA täitevkomitee otsustas usaldada turniiri korraldamise Katarile 2010. aastal. Otsus tõi FIFA aadressil kaasa ägeda kriitika ja korruptsioonisüüdistused – edasised arengud on näidanud, et Katari jalgpalliliidu vajalike häälte kättesaamiseks kasutatud meetodid olid väga suure tõenäosusega ebaausad.

Katar pingutab, et pakkuda maailmameistrivõistlustest osavõtjatele parimaid võimalikke tingimusi, mida võib näha praegugi tänavapildis, kus üks ehitus ajab teist taga. Iseküsimus on aga, kuivõrd eetiliselt ja õiguspäraselt kohtleb riik töölisi, kes MMi õnnestumise heaks iga päev vaeva näevad. Meie siinoleku päevil tõusis esiplaanile just see teema. Ka Eestiga maavõistlusmängu pidanud Soome koondisesse oli kutsutud teiste seas ääreründaja **Riku Riski**, kes loobus koondise esindamisest, põhjendades oma otsust sellega, et ta ei soovi mängida jalgpalli riigis, kus rikutakse inimõigusi ja kasutatakse orjatööd.

SPORTLIK TULEMUS JA SOTSIAALNE MÕJU

Sotsiaalse närviga inimeste jaoks on sport intrigeerivaid võimalusi pakkuv valdkond. Kuna tippsportlastele ja tippspordivõistlustele elab kaasa väga suur publik (näiteks 2018. aasta jalgpalli MMi finaali jälgis rohkem kui miljard inimest), siis on sportlaste edastatud sõnumite potentsiaalne mõju ühiskonnas märkimisväärne.

Miks on sportlane ühiskondliku liikumise seisukohast veenev eestkõneleja? Pakun, et veenev ei ole mitte iga sportlane, vaid tõeliselt usutavaks saadakse alles sportliku tulemuse kaudu. Ühiskond vajab erinevaid eeskujusid, kuid tunduvalt hõlpsamalt leiab tee inimeste südamesse see, kes on oma elualal edukas. Ja edukus on spordis suhteliselt selgesti fikseeritav, mis lihtsustab omakorda kangelaste kujunemist.

Paratamatult lähevad esimeste hulgas finišisse jõudnute mõtteavaldused meile rohkem korda kui tagumises otsas lõpetanute omad. Üks ja seesama lause või ütlus võib tunduda võitja sõnastuses originaalne ning mõtlemapanev, viimasena lõpetanu suu läbi kõlada aga ekstsentriliselt ja piinlikkust tekitavalt.

Soomlasest jalgpalluri Riku Riski protestiaktsioonile andis kõlapinna just rahvuskoondisse kuulumise fakt. Arvan, et kui **Luka Modrić**, **Cristiano Ronaldo** või **Lionel Messi** teataks oma otsusest Katari pinnal jalgpalli mitte mängida, oleks ühiskonna reaktsioon veel määramatult suurem. Sellest hoolimata jõudis Riski sõnum kohale. Jalgpall on lihtsalt nii suur ala.

PROTEST JA VABADUS

Riski on oma protestiaktsiooni ajastamisel spordimaailmas valitsevaid trende ilmselt õigesti tunnetanud. Kui võrrelda praegust aega varasemaga, mil tippsport omas enam-vähem samaväärset ühiskondlikku mõju, siis julgen arvata, et tippatleetide protestivabadus pole olnud kunagi nii suur kui nüüd.

Viimase sajandi jooksul toimunud arengud saab võtta hästi kokku ühe iseloomult väga konservatiivse spordiorganisatsiooni ehk Rahvusvahelise Olümpiakomitee (ROK) retoorikat uurides. Nii ROKi esimene tugevamalt tooni andnud president parun **Pierre de Coubertin** kui ka 20. sajandi keskpaiku seda rolli täitnud **Avery Brundage** vältisid spordi, poliitika ja protestivaimu ühes narratiivis esitamist. Eriti reljeefne oli selles kõiges Brundage.

Rahvusvahelise Olümpiakomitee praegune president **Thomas Bach** on lähtunud tunduvalt rohkem reaalsest situatsioonist. Ta leiab, et sport peab jääma poliitikast sõltumatuks, aga nendib, et spordivaldkonna otsused võivad omada poliitilisi tagajärgi. Mõistagi on see paradigmavahetus kaugel ideaalsest, kuid niivõrd konservatiivse organisatsiooni nagu ROK puhul näitab see siiski tuntavat suunamuutust.

Eksperdid leiavad viimastele aastatele hinnanguid andes ja tulevikku vaadates, et ühiskondliku aktivismi ja spordi sümbioos suureneb veelgi. Maailmas toimub temaatikat käsitlevaid konverentse, paljud uurijad avaldavad vastavat teaduskirjandust. Sotsiaalmeedia annab sportlastele „hääle" ja vabaduse, mida neil pole võrreldavas ulatuses kunagi varem olnud. Kuid mõistagi kaasneb vabadusega alati ka vastutus.

VÕRDSE KOHTLEMISE POOLE

Paljud atleedid, aga ka spordist üksjagu kaugel seisvad isikud, näiteks sufražettide liikumine Inglismaal, ongi valinud 20. ja 21. sajandil sotsiaalsete taotluste elluviimiseks (muu hulgas) just spordivaldkonna pakutavad platvormid. Nendesamade sufražettide üks kuulsaim protestiaktsioon toimus 1913. aasta Epsom Derby võiduajamisel. Seal kaotas oma elu **Emily Davison**, kes astus rajal ette Inglise kuningale **George V-le** kuulunud hobusele. Hiljem on pakutud, et Davisoni eesmärk oli kinnitada kuninga hobusele sall, millel seisis kiri „Votes for Women".

Kelle kogemusi ja kordasaadetut oleks kasulik arvestada? Kui analüüsida, millised aktivistide grupid on viimase veidi rohkem kui saja aasta vältel spordiareene kõige innukamalt ja tulemuslikumalt oma võitlusväljana kasutanud, siis võrdsete töötingimuste eest hea seisvad aktivistid nende hulka pigem ei kuulu. Tõstaksin esile hoopis naiste õiguste eest võidelnud ning afroameeriklaste ühiskondlikku emantsipatsiooni taotlenud inimesed. Nende kahe grupi tegevusest ja saavutustest on kirjutatud ka ridamisi akadeemilisi uurimusi.

Ma ei tea, kui lihtne või raske on uskuda, et 21. sajandil spordivaldkonnast olulist tuge saanud sotsiaalsete liikumiste alla võiks kuuluda mõne aja pärast näiteks needsamad tööjõu eetilise kohtlemise eest seisvad aktivistide grupid. Kahtlen, kas valge põhjamaa mees Riku Riski on rõhutute jaoks niivõrd inspireeriv eeskuju. Aktivistidest heeroseid on ka spordi

puhul otsitud ikka omade hulgast: afroameeriklased nägid enda õiguste eest võitlejana **Muhammad Alid** (**Cassius Clayd**) ja naised **Billie Jean Kingi**.

Sportlase tegevusest saadakse jõudu siis, kui ta loob kõrgetasemelise sooritusega teatud tüüpi ilu. Miks sobis sport väga hästi naiste ja meeste võrdse kohtlemise eest seisnud aktivistide lavaks? Tõenäoliselt põhjusel, et kõigile naiste võimetes kahtlejatele oli võimalik spordi kaudu üheselt arusaadavalt tõestada, et naised suudavadki! Ilmekas näide on 1967. aastal esimese naisena ametlikult Bostoni maratoni läbi jooksnud **Kathrine Switzer**, kes pidi eesmärgi täitmiseks elama rajal üle korraldajate rünnaku.

Ühiskond vajab erinevaid eeskujusid, kuid tunduvalt hõlpsamalt leiab tee inimeste südamesse see, kes on oma elualal edukas.

Inspireerijana tasub meelde tuletada ka mainitud Billie Jean Kingi. 1973. aastal tegi King omapärases näidiskohtumises tuule alla meeste tennise endisele maailma esireketile, toona 55-aastasele **Bobby Riggsile**. Jah, Riggs polnud enam ammu tippsportlane, aga sellest hoolimata kasutas ta oma varasemat esireketi staatust jõuliselt ära ning tegi naistennisistide sportliku võimekuse (võimetuse) suunas üpris lugupidamatut kriitikat. Matši Billie Jean Kingiga reklaamiti kui „sugude lahingut" („Battle of the Sexes"). Kingi võit kõigis kolmes setis polnud suur teene ainult naiste tennisele ja naiste spordile, vaid laiemalt kõigile naisterahvastele, kes tundsid ennast ühiskonnas alaväärsistatuna.

Eksperdid leiavad viimastele aastatele hinnanguid andes ja tulevikku vaadates, et ühiskondliku aktivismi ja spordi sümbioos suureneb veelgi.

VEENDUMUSE KAAL JA HIND

Eelneva taustal on minu jaoks kõige olulisem küsimus, mida on näiteks Riku Riski valmis oma tõekspidamiste nimel ohvriks tooma. Vähem kui nelja aasta pärast toimuvad just Kataris jalgpalli maailmameistrivõistlused. Kuigi Soome koondise võimalused turniirile pääseda pole väga suured, näitavad Euroopa liigas saavutatud tulemused, et meeskond on suuteline üllatama – ja jalgpallis juhtub aeg-ajalt imesid.

Iga jalgpallur unistab MMi finaalturniiril mängimisest. Praegu loobus Riski kahest suhteliselt vähetähtsast sõpruskohtumisest, kuid kas ta oleks nõus koondisekutse saabudes kõrvale jääma ka maailmameistrivõistlustest?

Spordiajaloost leiab erinevaid näiteid, kus sportlased on pidanud seisma samalaadsete küsimuste ees. Pesapallur **Shawn Green** ei taganenud kunagi põhimõttest, et judaismi kõige tähtsamal pühal Yom Kippuril tema platsile ei jookse. Püha langeb aega, mil Põhja-Ameerika pesapalliliigas (MLB) käib pingeline võitlus viimaste *playoff*'i kohtade eest. Ja ehkki pesapalluri jaoks on MLB meistrisõrmuse väärtus samaväärne sellega, mida jalgpallimaailmas tähendab MMi kuld, seadis Green religioossed suunised alati spordist kõrgemale.

Kõigile naiste võimetes kahtlejatele oli võimalik spordi kaudu üheselt arusaadavalt tõestada, et naised suudavadki!

Kolmikhüppaja **Jonathan Edwardsi** kristlikud veendumused keelasid tal hingamispäeval võistlemise. Nii jäi britt 1991. aasta maailmameistrivõistlustest eemale, sest kvalifikatsioon toimus just nädala viimasel päeval. Edaspidi Edwardsi suhtumine pühapäevasesse võistlemisse siiski muutus. Ta jõudis arusaamale, et tema eriline ülesanne on oma annet rakendada, ning tuli nii maailmameistriks (1995) kui ka olümpiavõitjaks (2000). Ometi seda 1991. aasta Tōkyō MMi lugu mäletatakse.

Loodetavasti teab Riku Riski, olles langetanud otsuse Soome koondist Kataris mitte esindada, kuidas ta käitub praegu ja kuidas veidi vähem kui nelja aasta pärast. Selge on aga see, et suur süda, ausus ja kirg on omadused, mida me sportlastelt alati eeldame.

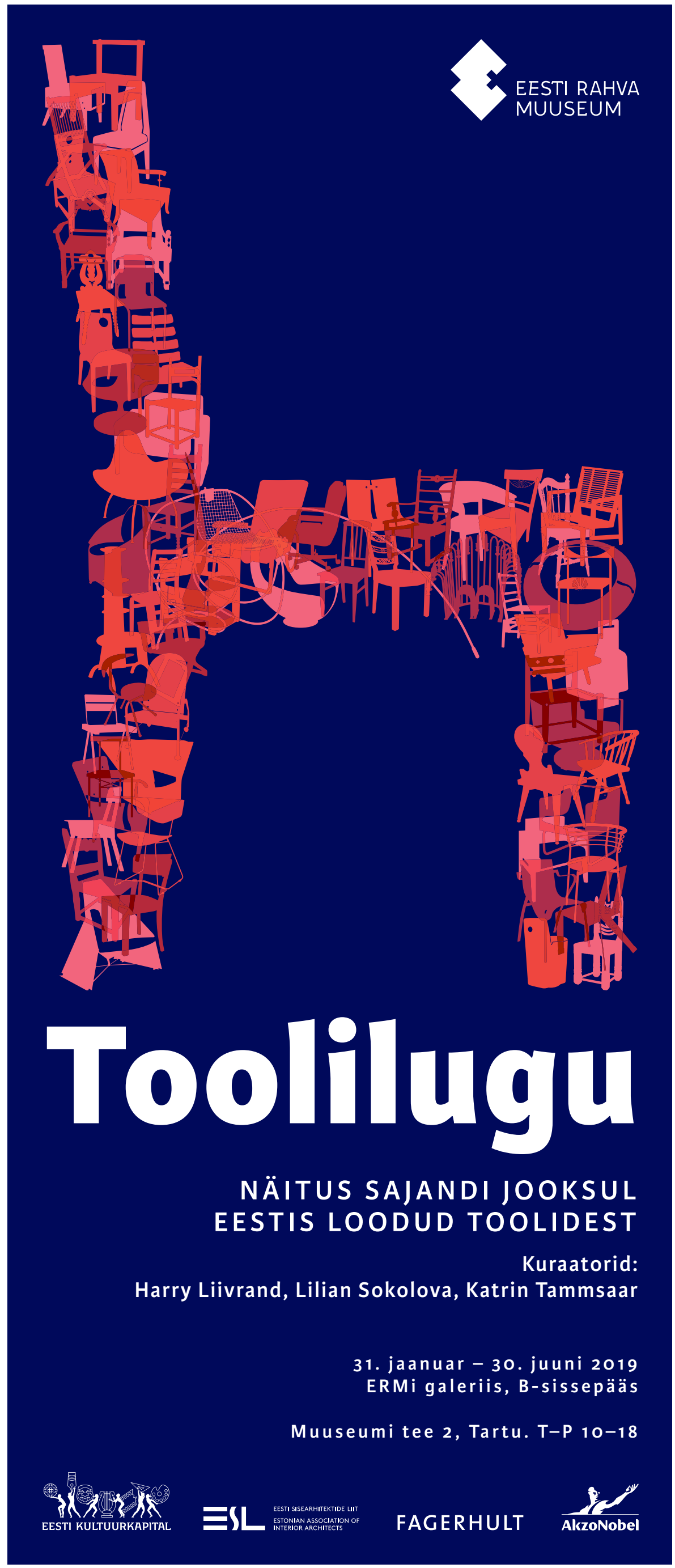

USKUMISE EETIKA JA POLARISATSIOON

Meie veendumused polariseeruvad üsna lihtsa skeemi järgi. Millal on meie tõekspidamised ratsionaalsed ja eetilised ning millal (enam?) mitte? Kui ma saan teadlikuks sellest, et minu kogutud tõendusmaterjal on süstemaatiliselt kallutatud, siis kuidas ma peaksin sellesse edaspidi suhtuma?

Kirjutas **Toomas Lott**, illustreeris **Andrei Kedrin**

1970ndatel korraldati Stanfordi ülikoolis kahe grupiga esimest korda nüüdseks juba klassikaks saanud eksperiment.[1] Ühe grupi liikmed arvasid enne katset, et surmanuhtlus piirab kuritegevust, ja teised olid veendunud vastupidises. Kõik osalised said lugeda kahe statistilise uurimuse tulemusi: üks kinnitas vastavalt nende kehtivat seisukohta ning teine sellele vastukäivat. Esitatud informatsioon oli seega „segatud", aga tasakaalus, toetas võrdselt mõlemat vastandlikku poolt. Osalejatelt küsiti nende arvamust enne ja pärast andmetega tutvumist (omavahel katses osalejad ei suhelnud).

Võiks arvata, et gruppide veendumused lähenesid üksteisele ja muutusid seega nõrgemaks. Tõendusmaterjal, mis neile anti, oli ju täpselt sama ning tasakaalustatult esitatuna ei toetanud see kokkuvõttes kumbagi seisukohta. Nagu lugeja ilmselt juba aimab, näitasid katse tulemused aga hoopis midagi muud ehk osalejate veendumused mitte ei liikunud teineteise suunas ega jäänud isegi samaks, vaid need *eemaldusid* üksteisest. Mõlemad pooled olid pärast katset oma seisukohtades *rohkem* veendunud kui enne. Seda fenomeni, mida on kinnitanud korduvad hilisemad katsed, on hakatud nimetama uskumuse polarisatsiooniks (*belief polarization*, *attitude polarization*).

Kui me kontrolliks pidevalt informatsiooni, mis toetab meie uskumusi, siis peaksime kogu aeg näiteks uuesti kontrollima, kas meie meelelised kogemused on korrektsed.

Praegu, mõned aastakümned hiljem on selge, et polarisatsioon on laialdaselt levinud fenomen, mis ei ole seotud ei haridustaseme, rahvuse ega sooga. Me kõik polariseerume. Kui mingi küsimus on sulle ja mulle oluline ning kui maailm on täis tõendusmaterjali segaputru, millest osa toetab minu ja osa sinu seisukohta, siis see segatud info pigem *kinnitab* süstemaatiliselt nii minu kui ka sinu veendumusi (meie kummagi perspektiivist). Polarisatsioon tekitab loomulikult terve hulga sotsiaalseid ja poliitilisi probleeme. Selles tekstis tahan ma aga juurelda natuke isiklikumat laadi küsimuse üle: kas uskumuse polarisatsioonist mõjutatud tõekspidamised on õigustatud?

Toomas Lott uurib Tartu Ülikooli filosoofia osakonnas antiikfilosoofiat.

CLIFFORDI PRINTSIIP

Lugeja võib-olla protestib, et tõekspidamised on ju meie isiklikud asjad – ma võin uskuda, mida tahan, meil on uskumisvabadus! Juriidilises mõttes on see muidugi tõsi, aga õigusnormid ei ole ainsad normid. Olemas on ka moraalsed ja võib-olla ka intellektuaalsed normid ja kohustused. Üks mõjukaimaid argumente selle poolt, et meil on uskumuste sfääris kohustusi, pärineb **William Cliffordilt**. 1877. aastal avaldas see inglise matemaatik lühikese essee „Uskumise eetika" („The Ethics of Belief")[2]. Clifford palub meil kujutada ette olukorda, kus laevaomanik on saatmas hulka emigrante oma laeval üle ookeani. Ta küll kahtlustab, et täiesti turvaliseks reisiks peaks laeva remontima, aga tal õnnestub end veenda, et kõik on korras, ja nõnda lubabki ta laeva teele. Selgub, et kõik jõuavad ilusti üle ookeani ja midagi halba ei juhtunud. Clifford küsib, kuidas me peaksime seesinasesse laevaomanikku suhtuma, ja väidab, et laevaomanikul ei olnud olemasolevale puudulikule tõendusmaterjalile tuginedes *õigust* uskuda seda, mida ta uskus. Veelgi enam, Clifford ütleb, et kõik meie uskumused peaksid vastama järgmisele printsiibile: „Millal iganes, kus iganes ja kelle jaoks iganes on väär uskuda midagi ilma piisava tõendusmaterjalita."

Tõekspidamised (uskumused, veendumused jne) on, nagu eestikeelne sõnagi ütleb, suunatud struktuuriliselt selle poole, et need on tõesed. Kui tõekspidamine osutub vääraks, siis see kukub läbi. Tõendusmaterjal on aga see, mis aitab meil läheneda tõele ehk peamine viis, kuidas me saame kontrollida, kas meie uskumused on tõesed. Cliffordi laevalugu peaks meid veenma selles, et vähemalt teatud juhtudel vastutame me selle eest, et meie uskumused oleksid adekvaatse tõendusmaterjaliga põhjendatud.

Muidugi võiks ju siinkohal öelda, et ainult mõned meie uskumused mõjutavad teisi, ülejäänute puhul pole meil mingeid kohustusi. Paraku me ei tea (nagu Clifford rõhutab), millised neist võivad tulevikus tähtsaks osutuda, ja vaid üks ekslik uskumus võib nakatada tervet uskumuste kompleksi. Tähtis on, et iga meie uskumus oleks adekvaatselt põhjendatud. Clifford järeldab sellest, et meie kohustus nii enda kui ka teiste ees on otsida välja küllaldane tõendusmaterjal ja muuta oma uskumused sellele vastavaks – mitte lasta ennast mõjutada sellel, mille puhul meile meeldiks, kui see oleks tõsi, mille puhul me loodame, et see on tõsi, või mille puhul me kardame, et see on tõsi. Ainus, mis lõppkokkuvõttes maksab, on see, kas meie tõekspidamised on *ratsionaalselt* kujundatud.

Selleks et olla oma tõekspidamistes ratsionaalne, tuleb kulutada aega ja näha vaeva, tagamaks, et meil on piisavalt teavet (mis sõltub ka sellest, kui oluline mingi teema meile on), ning siis uskuda täpselt nii suure veendumusega, kui tugevalt kogutud teave meie seisukohta toetab. Ehk kujundlikult väljendudes peame me oma intellektuaalset kodu korras hoidma. Nagu reaalne kodugi, nõuab see pidevat tegelemist.

Mulle tundub see mõte laias laastus õige. Kui selgub, et seda, mida ma usun, ei kinnita tõendusmaterjal, siis ma peaksin oma veendumusi muutma. Sellest ideest lähtuvat uurimissuunda on hakatud epistemoloogias nimetama „uskumise eetikaks". See tegeleb näiteks järgmist tüüpi küsimustega: kas on olemas *sui generis* intellektuaalsed normid; mil määral mõjutavad pragmaatilised kaalutlused seda, kui palju me peaks mingile probleemile tähelepanu pöörama; kas lahkarvamused teistega peaksid meie uskumusi mõjutama; millal on meil intellektuaalne kohustus ekspertide poole pöörduda jne.

KAS POLARISEERUNUD USKUMUSED ON ÕIGUSTATUD?

Tuleme aga tagasi polarisatsiooni juurde. Kas need uskumused, mis on kujunenud polariseerumise tulemusel, vastavad Cliffordi printsiibile? Küsimus käib suure hulga uskumuste kohta, mis on seotud poliitiliste ja ideoloogiliste tõekspidamistega. Küsimused, kas samasooliste kooselu mõjutab iivet, kes ja kui palju kannatab lähisuhtevägivalla all, milline on olukord lihakombinaatides jne, on kõik objektiivsete faktide kohta. Nii peaksid neid puudutavad uskumused vastama Cliffordi printsiibile. Ning nende uskumuste puhul on maailm täis tõendusmaterjali segaputru. Sellele viitab muu hulgas tõsiasi, kui levinud on nendes valdkondades lahkarvamused. Esmapilgul tundub, et polariseerunud uskumused ei saa vastata Cliffordi printsiibile, ning jääb mulje, et polariseerudes inimesed lihtsalt eiravad tõendusmaterjali, mis nende uskumustega kokku ei sobi. Sellisel juhul oleks suur osa meie poliitilistest ja ideoloogilistest uskumustest irratsionaalsed.

Ometi tuleb polariseerumisega seotud eksperimentidest välja, et lugu on hoopis vastupidine. Vastukäivat infot ei eirata. Kui anda inimestele infot, mis *kinnitab* nende uskumusi, siis nad suhtuvad sellesse üldiselt mittekriitiliselt ja võtavad selle lihtsalt teadmiseks ehk info, mis toetab inimeste seisukohti, „lastakse läbi" ilma mingit märkimisväärset filtrit vahele seadmata. Problemaatilise informatsiooni suhtes on katsealuste hoiak aga hoopis teistsugune. Oma olemasoleva uskumusega mittesobivale tõendusmaterjalile lähenetakse väga kriitiliselt ja selles suudetakse leida vigu just seetõttu, et neid otsitakse! Ja ükski tõendusmaterjal ei ole täiesti veekindel, alati on võimalik leida midagi, mis õigustab selles kahtlemist, või on võimalik näidata, et tegelikult see näiliselt problemaatiline tõendusmaterjal lõppkokkuvõttes ikkagi sobib meie uskumustega.

See on täiesti *mõistlik* käitumine. Kui me kontrolliks pidevalt informatsiooni, mis *toetab* meie uskumusi, siis peaksime kogu aeg näiteks uuesti kontrollima, kas meie meelelised kogemused on korrektsed. Meil ei ole lõputult energiat, et kõike ühtelugu revideerida. Kui ma tean, et väljas sajab lund, on absurdne suhtuda kriitiliselt koridori astunud sõbra lumisesse jopesse ja küsida endalt, kas seda lumist jopet võiks seletada millegi muu kui lumesajuga. Samamoodi on täiesti otstarbekas mitte kahelda selle statistilise uurimuse kvaliteedis, mis toetab seda, mida sa juba usud, vaid kriitiliselt tuleb kontrollida neid uurimusi – ja leida neist vigu (sest neid on alati võimalik leida) –, mis on sinu olemasolevate uskumustega vastuolus. Seega ongi mõistlik suhtuda tunduvalt vähem skeptiliselt tõendusmaterjali, mis sinu uskumusi toetab. Pole vahet, kuidas me määratleme ratsionaalse uskumuse, selge on see, et see peab võtma arvesse meie vaimse energia piiratust. Seega näib, et polariseerumise tulemusel tekkinud uskumused vastavad Cliffordi printsiibile.

Grupipolarisatsioonis muutuvad inimeste veendumused tugevamaks pärast suhtlust teistega, kellel on sarnased veendumused (kuigi veendumusi toetavat tõendusmaterjali ei lisandu).

HAIHTUV RATSIONAALSUS

Miski paistab polariseerunud uskumuste juures siiski kahtlane olevat. Seda näitab järgmine väike mõtte-eksperiment. Kujutage ette seitsmeteistkümneaastast Jutat, kes istub kohvikus ja ootab sõpra. Juta pole mõelnud varem selle üle, kas sisserändajatel on sisserände sihtriigile positiivne või negatiivne mõju. Kohvikus on kaks ajalehte: ühes on artikkel, mis esitab argumendi, et mõju on negatiivne, teises aga artikkel, mis väidab, et mõju on positiivne. Loo ühes versioonis haarab igavlev $Juta_1$ ühe ajalehe ja teises versioonis $Juta_2$ teise ajalehe. $Juta_1$ eelistab alguses õige pisut esimest väidet, sest argumendid $artiklis_1$ paistsid üsna veenvad. $Juta_2$ aga eelistab õige pisut teist väidet, sest argumendid $artiklis_2$ paistsid üsna veenvad. Eeldame, et mõlemas versioonis saavad Jutad nüüd aastate jooksul jupphaaval *täpselt sama* infohulga, mis koosneb tõendusmaterjali segapudrust. $Juta_1$ suhtub üha kriitilisemalt infosse, mis toetab seisukohta, et sisserände mõju on positiivne, ja $Juta_2$ suhtub üha kriitilisemalt infosse, mis toetab seisukohta, et mõju on negatiivne. Polarisatsiooni fenomen ütleb meile, et aja jooksul muutub $Juta_1$ üha veendunumaks sisserände vastaseks ja $Juta_2$ muidugi pooldajaks. Lõpuks on Jutad diametraalselt vastupidistel positsioonidel.

Loomulikult on päriselus asjad palju keerulisemad ja meie uskumusi mõjutab erinevate asjaolude müriaad. Polarisatsioonil on aga reaalne mõju meile kõigile ja selge on, et *midagi* on Jutade juures valesti, isegi kui nad järgivad Cliffordi printsiipi. Kui välja arvata see esialgne ajaleht, on Jutade filtritest läbi käinud infohulk peaaegu täpselt sama, aga nende lõplikud tõekspidamised on risti vastupidised. See, mis järjekorras keegi tõendusmaterjali omandab, ei tohiks olla nii oluline.[3] Kas mõlema Juta uskumused saavad tõesti olla ratsionaalsed?

Filosoof **Thomas Kelly** pakub sellele küsimusele väga huvitava vastuse.[4] Ta on nõus, et veendumused, mis on tekkinud polarisatsiooni tulemusena, vastavad Cliffordi printsiibile ja need on ratsionaalsed, kuna ratsionaalne on olla kriitiline info suhtes, mis ei sobitu meie tõekspidamistega. Kelly väidab aga, et keskne põhjus, miks need uskumused on ratsionaalsed, on see, et polariseeruvad inimesed ei ole *teadlikud* polarisatsiooni fenomenist. Kui sellest teadlikuks saada, siis olukord muutub, sest ei ole ratsionaalne hoida kinni oma uskumustest, kui teatakse, et tõendusmaterjal, mis neid toetab, on kogutud kallutatud teel. Teadmine, et inimeste (sealhulgas minu) tõendusmaterjal on kallutatud, muutub minu tervikliku tõendusmaterjali osaks, mistõttu minu veendumused peavad nüüd kohanduma uue olukorraga, et olla õigustatud.

Kui Kellyl on õigus, siis ma pean lugeja ees vabandust paluma. Ilmselt on vähemalt *mõned* sinu uskumused vähemalt *mingil* määral polarisatsiooni fenomenist mõjutatud. Enne käesoleva jutu lugemist olid sa oma veendumustes ratsionaalne. *Nüüd* aga (eeldusel, et sa polnud Kellyt lugenud või uskumuse polarisatsioonist mujalt kuulnud), kui sa oled teadlik polariseerumise fenomenist ja jätad sellest hoolimata oma veendumuse tugevuse vastavusse oma (nagu sa nüüd tead) kallutatud tõendusmaterjaliga, ei ole sa enam ratsionaalne. Nii sõnastatuna on see kõik muidugi üleliia dramaatiline, aga ma loodan, et küsimus, kuidas peaks polariseerumise fenomenile intellektuaalselt reageerima, mõjub tõsiseltvõetavalt.

MIDA SIIS NÜÜD TEHA?

Kui ma tean, et minu kogutud tõendusmaterjal on süstemaatiliselt kallutatud, siis kuidas ma peaksin sellesse suhtuma?

Tundub, et on kaks varianti. Üks on lihtsalt möönda, et jah, ma olengi kallutatud. Sellisel juhul peaks mu intellektuaalne kohus olema oma veendumusi *nõrgemaks* muuta. Kui ma enne olin kindel, et [sisesta siia oma lemmik poliitiline/religioosne/filosoofiline seisukoht], siis *nüüd*, kui ma olen teadlik, et minu tõendusmaterjali kogumine on olnud kallutatud, tuleb olla natuke (või natuke rohkem kui natuke) vähem kindel. See ei tähenda loomulikult, et oma tõekspidamistest tuleks loobuda. Lihtsalt, kui ma olin varem valmis panustama selle peale, et [sisesta siia oma lemmik poliitiline/religioosne/filosoofiline seisukoht] on tõene, tingimustel 99:1, siis nüüd oleks korrektsem panus näiteks 90:10 või 85:15.

jätkub >

< *eelneb*

Mida aga teha, kui ma ei taha oma veendumusi lihtsalt sellistel abstraktsetel kaalutlustel nõrgendada? Seni ei ole päris täpselt teada, kuidas polarisatsiooni fenomeniga n-ö üksikisiku tasandil võidelda, aga tihti soovitatakse suhelda/vaielda inimestega, kes meiega ei nõustu. Seda mitte selleks, et neid ümber veenda, vaid pigem selleks, et nemad meid ümber veenaksid. Sarnaste veendumustega inimestega suhtlemine ei aita – kalduvad ju nemadki sama info suhtes ebakriitilised olema. Lisaks toob nõustujatega suhtlemine kaasa teistsuguse polarisatsiooni ohu: grupipolarisatsioonis (*group polarization*) muutuvad inimeste veendumused tugevamaks pärast suhtlust teistega, kellel on sarnased veendumused (kuigi veendumusi toetavat tõendusmaterjali ei lisandu).

Lihtsalt erinevate arvamuste kuulamine (näiteks arvamusfestivali kontekstis) ei kahanda kuigivõrd polarisatsiooni (kuigi võib tekitada tunde, nagu me oleksime „avatud"). Oluline on just emotsionaalne, isiklik kontakt.

Niisiis tuleb suhelda just mittenõustujatega. Kuna meie leiame vigu infos, mis ei toeta meie uskumusi, siis nemad leiavad vigu infos, mis ei kinnita nende uskumusi, aga mis võib toetada *meie* omi ja mille me seetõttu ebakriitiliselt filtrist läbi laseme. Kui me kuuleme aja jooksul piisavalt nende kriitikat, peaks see polarisatsiooni mahendama. Nii et tuleb õue minna, vaielda ja kuulata. Seda isegi juhul, kui need teised tunduvad irratsionaalsed. Ja arvestada sellega, et need, kes meiega meie baasuskumustes ei nõustu, tunduvadki meile tihti irratsionaalsed (nagu meie neile).

Ma ei taha jõuda punkti, kus ma olen täiesti kindel, et ma tean vastust keerulistele sotsiaalsetele küsimustele, millega seonduv tõendusmaterjal on äärmiselt kompleksne.

See on teatud mõttes paradoksaalne. Kui lähtuda sellest tõendusmaterjalist, mis meil on (ja mille me oleme vastutustundlikult kogunud), siis need teised inimesed *eksivad*. Nendega vaidlemine tekitab ohu, et nad hakkavad ka meid eksitama. Polarisatsiooni fenomenist teadlikuks saamine loob seega olukorra, kus n-ö esimese isiku vaatevinklist (näiteks Juta$_1$ perspektiivist) on minuga kõik hästi ja mittenõustujatega debateerimine pigem ohustab minu uskumuste ratsionaalsust, aga kui ma vaatan olukorda väljastpoolt (ehk sealt, kust meie mõlemat Jutat vaatame), muutub see intellektuaalseks kohustuseks. Ehk vaadates ennast väljastpoolt, olen ma kohustatud tegema midagi, mis seestpoolt vaadates tundub ebaratsionaalne.

Me juhime oma ihasid ja soove niimoodi kogu aeg, sest me teame, et kui aeg kätte jõuab, ei suuda me neile vastu seista. Mina näiteks lülitasin interneti välja, kui ma seda juttu kirjutasin, sest muidu oleksin ma kogu aja internetis malet mänginud. Odüsseus lasi ennast masti külge siduda, sest ta teadis, et ta poleks suutnud sireenide laulule vastu panna. Polarisatsioon näitab, et sarnast enesekontrolli on vaja ka intellektuaalses sfääris. Selleks et iseenda polariseerumise vastu võidelda, tuleb seada end olukorda, kus suhtleme inimestega, kes meid (intellektuaalses ja võib-olla ka muus mõttes) häirivad, kes „seestpoolt vaadates" meid eksitavad. Kuna me üldjuhul pigem väldime nendega suhtlemist, tuleb tekitada olukordi, kus selline vältimine ei ole kerge.

Psühholoogid väidavad, et lihtsalt erinevate arvamuste kuulamine (näiteks arvamusfestivali kontekstis) ei kahanda kuigivõrd polarisatsiooni (kuigi võib tekitada tunde, nagu me oleksime „avatud"), ja oluline on just emotsionaalne, isiklik kontakt. Sellele ideele tugineb näiteks ka viimasel ajal populaarseks muutunud *deep-canvassing*-meetod valimispropaganda tegemisel. Meie seisukohti ei muuda postkasti jäetud valimisreklaam või lühike vestlus trepimademel, vaid pikem, isiklik jutuajamine. Kui tahta iseenda polarisatsiooni vastu võidelda, ei jää üle muud, kui tuleb *ise* mittenõustujatega suhelda ja anda neile võimalus endale naha vahele pugeda. Aga lisaks sellele, et see võtab aega, energiat ja on muus mõttes kulukas, on see kohati lihtsalt ebameeldiv. Üks tegelane, kes sellest kogu aeg teadlik oli, on **Sokrates**. **Platoni** „Gorgiases" ütleb ta, et tahab nii vestluskaaslasi kummutada kui ka lasta neil ennast kummutada ja et ta „peab suuremaks hüveks saada kummutatud", sest see võimaldab tal „halvimast pääseda", s.t vältida väärasid arvamusi[5].

Möödunud aastal avaldas psühholoog **Lee Ross**, artikli alguses mainitud uurimuse üks autoritest, tagasivaate oma karjäärile[6]. Ross töötas aastaid Lähis-Ida konfliktikoldes. Artiklis väidab ta, et polarisatsiooni ja vastaspoole irratsionaalseks pidamise vastu aitas kõige paremini järgmine taktika: konflikti ühele poolele anti ülesanne konflikti *teise* poole (mitte iseenda) seisukohti esitada ja neid põhjendada. Seda tuli püüda teha nii kaua, kuni *vastaspool* jäi sellega rahule. Loomulikult osutus selline ülesanne alguses raskeks, aga kui üks suutis teha seda lõpuks teist rahuldaval viisil, tõi see konflikti pooled teineteisele lähemale ja kahandas polarisatsiooni. Intellektuaalse kodu korrashoidmiseks ei piisa tõendusmaterjali passiivsest töötlemisest. Suhtlemine on möödapääsmatu.

KAJAKAMBRI OHT

Aga miks üldse polarisatsiooni pärast muretseda? Minu jaoks on üks põhjus selles, et ma ei taha jõuda punkti, kus ma olen täiesti kindel, et ma tean vastust keerulistele sotsiaalsetele küsimustele, millega seonduv tõendusmaterjal on äärmiselt kompleksne. Ma ei taha jõuda sinna, kus ma olen võrdselt kindel näiteks selles, et samasooliste kooselu õõnestab perevääratuseid ja et 2 + 2 võrdub 4. Aga peale põhjendamatu enesekindluse peidab polarisatsioon endas ka sügavamaid ohte.

Nüüdisaegne infotehnoloogia on loonud olukorra, kus polarisatsioon on drastiliselt võimendunud. Ma pean siin silmas paljuräägitud kajakambreid (*echo chambers*). Erinevalt infomullidest (*filter bubbles*), mille eest vastutavad näiteks Facebooki ja Google'i algoritmid (söötes meile ette informatsiooni, mis toetab meie olemasolevaid uskumusi)[7], ei pääse kajakambrist välja vaid „väljastpoolt" informatsiooni vastu võttes, sest kajakambri mõju ei seisne selles, et „väline" info ei ole inimestele ligipääsetav[8]. Mitmed autorid on rõhutanud, et kajakambri residendid loevad aktiivselt ka „peavoolumeediat"[9]. Info on kättesaadav ja kätte saadud. Asi on aga selles, et nad ei *usu* seda, mida nad loevad. Infomulli võib tekitada näiteks tsensuuri või enesetsensuuriga, kajakambri tekkimiseks ei ole aga seevastu tarvis väljast tulevat infot piirata. Kajakambris diskrediteeritakse välised hääled ning usaldatakse ainult neid, kellele kuulub vastavas kambris autoriteet. Klassikalised näited kajakambritest on vaktsiinivastased, konspiratsiooniteoreetikud, Breitbarti lugejaskond jne. Ilmselt võib Eestis lisada siia varsti Objektiivi lugejaskonna ja Delfi kommentaatorid.

Kajakambrid muudab problemaatiliseks tõsiasi, et väljastpoolt tulev kriitika pigem tugevdab neid ja suurendab usaldust kajakambri autoriteetide vastu. Kuna „peavoolumeediat" peetakse kallutatuks, siis sellest lähtuv kriitika pigem näitab kajakambri residendile, et tal on õigus!

Kajakambrid muudab eriti problemaatiliseks tõsiasi, et väljastpoolt tulev kriitika pigem tugevdab neid ja suurendab usaldust kajakambri autoriteetide vastu[10]. Kuna „peavoolumeediat" peetakse kallutatuks, siis sellest lähtuv kriitika pigem näitab kajakambri residendile, et tal on õigus!

Nagu lugeja on ilmselt juba ise tähele pannud, seonduvad infomullid mainitud grupipolarisatsiooni fenomeniga. Infomullides saame me teavet inimestelt, kes on meiega nõus. Kajakambrites oleme aga ülimalt kriitilised selle info kvaliteedi ja allikate suhtes, millega me nõus ei ole. Nii on kajakambrid seotud uskumuse polarisatsiooniga. Ning nagu polariseerunud uskumused, on ka kajakambrid „seestpoolt" vaadates ratsionaalsed. Oleks ekslik arvata, et näiteks vaktsiinivastased ei argumenteeri ega „mõtle kriitiliselt". Mõtlevad küll, võib-olla isegi liiga kriitiliselt (kriitika objektiks on *big pharma*, kallutatud meedikud jne). Kui ma olen milleski täiesti veendunud, siis selle veendumuse vastu käiv teave *peab* olema eksitav.

Probleem on ennekõike sotsiaalsetes struktuurides (ja nendest struktuuridest kasu lõikavates tegelinskites), mis kajakambreid alal hoiavad. Kui on olemas platvormid, kus esitatakse emotsionaalselt laetud informatsiooni, soositakse grupi- ja uskumuse polarisatsiooni ning toidetakse kahtlusi „peavoolumeedia" suhtes, siis tulemus ongi vandenõuteooriate vohamine.

Hiljutise Cambridge'is tehtud uuringu kohaselt pooldab ligi kuuskümmend protsenti (!) brittidest mõnda vandenõuteooriat.[11] Eesti kohta vastavat infot ei ole, võib arvata, et see protsent on väiksem, aga kindlasti tõusuteel. Nii et valvsuseks on põhjust.

Polariseerumine aitab kaasa kajakambreisse sulgumisele. Mida rohkem polariseerunud on sinu seisukohad mingis küsimuses, seda rohkem tundub olukorra neutraalne esitus kallutatud[12]. Ning siit on lühike tee „peavoolumeedia" kahtlustamise ning alternatiivsetesse maailmadesse sulgumiseni. Sealt alternatiivsest maailmast on endal raske välja saada (sest seestpoolt paistab kõik kombes olevat), sealt peavad teised sind välja sikutama.

KOKKUVÕTE

Clifford arvas, et selline elu, kus oma intellektuaalseid kohustusi ei täideta, on „üks pikk patustamine inimsoo vastu". Patt ei ole ilmselt see, mida enamik selle teksti lugejaid kardab. Kohalikule rahvale arusaadavamalt: südamerahuga edasi polariseerudes teed sa paraja sigaduse nii endale kui ka teistele.

[1] *Lord, C.; Ross, L.; Lepper, M. 1979. Biased Assimilation and Attitude Polarization: The Effects of Prior Theories on Subsequently Considered Evidence. – Journal of Personality and Social Psychology, nr 37 (11), lk 2098–2109.*

[2] *Clifford, W. 1877. The Ethics of Belief.*

[3] *Baron, J. 2000. Thinking and Deciding.*

[4] *Kelly, T. 2008. Disagreement, dogmatism, and belief polarization. – The Journal of Philosophy, nr 105 (10), lk 611–633.*

[5] *Platon. Gorgias, 458A.*

[6] *Ross, L. 2018. From the Fundamental Attribution Error to the Truly Fundamental Attribution Error and Beyond: My Research Journey. – Perspectives on Psychological Science, nr 13 (6), lk 1–20.*

[7] *Sunstein, C. R. 2017. #Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media.*

[8] *Nguyen, C. T. 2018. Escape the Echo Chamber. – Aeon Magazine.*

[9] *Jamieson, K. H.; Cappella, J. N. 2008. Echo Chamber: Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment.*

[10] *Nguyen, C. T. (ilmumas) Echo Chambers and Epistemic Bubbles. – Episteme: A Journal of Individual and Social Epistemology.*

[11] *Addley, E. 2018. Study shows 60% of Britons believe in conspiracy theories. – The Guardian, 23.11.*

[12] *Ross, L. 2018. From the Fundamental Attribution Error to the Truly Fundamental Attribution Error and Beyond: My Research Journey. – Perspectives on Psychological Science, 13 (6), lk 1–20.*

Essee valmis programmi „Horisont 2020" Marie Skłodowska-Curie grandi nr 659241 raames.

TEATRISPIKKER

TLN

PILVEOOPER
EHK DIDO PROBLEEM

Autorid **Liina Keevallik, Ann Reimann, Christina Batman** (Prantsusmaa)
Laval **Liina Vahtrik, Christina Batman, Siim Tõniste, Lauri Saatpalu** ja **Janne Fridolin** ning **Vox Populi.**

ETENDUSED 12., 13., 14. 02. 2019 KL 19
11., 12., 13. 03. 2019 KL 20

TLN

"(TEISITIMÕTLEJA)"

Andri Luubi menulavastus. Peaosas **Ivo Uukkivi.**

ETENDUSED 27. 02. / 1. 03. 2019 KL 19

TLN

"ELAGU ELU, MIS PÕLETAB RINDA"

Autorid **Jarmo Reha** ja **Armel Roussel** (Belgia)
Uuslavastuse märksõnadeks on armastus, iha, religioon, seks ja surm.
See on romantiline, šokeeriv ja erootiline lavastus, täis rikkalikku fantaasiat.

ETENDUSED 9., 13., 14., 15. 04. / 8., 9. 05. / 29., 30. 09. 2019 KL 19

NRV TLN

MINU EESTI VANAEMA

Narvast pärit Venemaal tuntud näitleja-lavastaja **Julia Aug** toob lavale oma vanaema loo.

ETENDUSED NARVAS 10.,11.,12. 03. 2019 KL 19
ETENDUSED TALLINNAS 18.,19. 03. 2019 KL 19

TLN

"ELEMENTAAROSAKESED"

Vaba lava toob Eestisse prantsuse teatri imelapseks tituleeritud **Julien Gosselini** lavastuse „Elementaarosakesed" („Les Particules élémentaires"), mis põhineb **Michel Houellebecqi** samanimelisel kuulsal romaanil.

ETENDUSED 4., 5., 6. 05. 2019 KL 19

TLN

PIME RUUM

Lavastus on inspireeritud tänapäeva rootsi kirjaniku **Sara Stridsbergi** romaanist „Unenägude reaalsus" („Drömfakulteten"). Rahvusvahelist menu saavutanud ehe, kriipivvalus ning tundlik teos portreteerib **Valerie Solanast**, popikooni ja radikaalset feministi, naist, kes kirjutas skandaalse „SCUM Manifesto" ja üritas tappa **Andy Warholi**.

ETENDUSED 23.,24. 05. 2019 KL 19

vabalava.ee

elisa | Vaba Lava suurtoetaja

vabalavalavalava

Kultuuriministeerium · Eesti Kultuurkapital · Institut Français Estonie · Refleks Design Agency · myfitness · BFM · Eventech · majutuspartner Tallink Hotels · MEDIT Meediainnovatsiooni ja Digikultuuri Tippkeskus

Piletid Piletilevis
PILETILEVI

EESTI RÄPI METSIK LÄÄS AASTAL 2018

Internetiavarustes alguse saanud räpirenessanss vallutas läinud aastal nii *underground*'i, raadioeetri kui ka edetabelid niivõrd ulatuslikult, et mõne loo sõnu teavad peast ilmselt iga generatsiooni esindajad.

Kirjutas **Mihkel Noot**, illustreeris **Villem Roosa**

Aasta tagasi oli kohaliku hiphopi teemal kirjutamine lihtsam. Muusika oli värske ja huvitav ning ainest oli veel võrdlemisi vähe, seega igasugune ülevaade tekkis justkui iseenesest. See, mis juhtus Suurbritannias aastal 2016, juhtus Eestis aastal 2018 – räpp on nüüd *zeitgeist*. Pakkumine ületab nõudlust ja iga räppari kohta, kelle SoundCloudist või YouTube'ist avastad, tekib asemele kaks uut. Ettevõtete jõulupidusid, kus keegi DJlt **nublut** palus, oli ilmselt sadu kui mitte tuhandeid.

Kohati võib isegi öelda, et kogu eesti muusika oli 2018. aastal mõnda aega üheainsa artisti käes pantvangis.

2018. aasta räpiga kaasnenud isikukultus ja *DIY*-mentaliteet kaotas kõiksugused illusioonid kvaliteedikontrollist ja igaüks hakkas järsku muusikat tegema. Eelmise kümnendi lõpus moodustasid argumendid stiilis „See ei ole päris räpp!" suure osa räppmuusika ümber tiirlevatest aruteludest. Sarnane kriitika elab teatud ringkondades jätkuvalt edasi, kuid päev-päevalt muutub räpi sildistamine aina võimatumaks. Kas näiteks **Väike Pede** on räppar või elav meem, kellele osaks saanud tähelepanu taga peidab ennast lihtlabane iroonia ja tahe kelleltki reaktsiooni välja pigistada? Ja kui Väike Pede ongi räppar, artist ja salageenius, kas sellisel juhul tuleks ümber hinnata, mida tähendavad eesti räppmuusika panteoni jaoks näiteks nimed **MC Vimpel**, Loogilised Poisid, **TomK** ja **Waterboy**?

Nalja pärast räpi lindistamine ei ole iseenesest midagi uut, kuid tänu interneti pakutavale võimalusele eimillestki väga kiiresti miski teha on senisest suurem šanss, et keegi seda tegelikult ka kuulab.

Mõistagi oli eesti räpp aastal 2018 laiema kuulajaskonna jaoks üks suur granaadiplahvatus (nublu) saja väikse laiali paiskunud killuga (kõik teised), seega tasub lõppenud aastale tagasi vaadata ning noppida lisaks nublule välja mõned tähelepanuväärsed räppartistid, kelle nimi ei juhtu olema **Tommy Cash**.

SOUNDCLOUDIST RAADIOSSE

Eelmise aastanumbri sisse mahtus seitse nublu lugu, millest neli olid hitid. Raske oleks väita, et 2018. aastal ei olnud eesti räpp monopoolses seisus. Kohati võib isegi öelda, et kogu eesti muusika oli mõnda aega üheainsa artisti käes pantvangis. Isiklikult jõudsin rongi peale „Droonideks" ja olin „Mina ka" tuleku ajaks nublu loominguga suhteliselt hästi kursis, kuid isegi mind tabas selle pala edu ootamatult, peamiselt seepärast, et nublu senine looming, paljuski nagu enamik muusikat, mida tänapäeval SoundCloudi räpiks tituleeritakse, oli laiaks tarbeks liialt toores.

„Mina ka" oli aga nublu esimene *päris* lugu: korralikult masterdatud, maitsekalt steriilne, **reketi** *feature* ja geniaalselt lihtne refrään. nublu muusika on olnud algusest peale kergesti meeldejääv, kuid „Mina ka" või vähemalt selle esimene minut ja kolmkümmend sekundit on ohtlikult nakkavad. Kuna nublu esitab oma ridu keskmisest eesti räpparist meloodilisemalt, peaaegu lauldes, kõlab selle esimene pool nagu üks terviklik refrään. „Öölaps" ja „tmt (tujud mitte tunded)" muutsid ta muusika kõlapildi tantsulisemaks, kuid temaatika keerles jätkuvalt varajase nooruse ja näotu, isikustamata romantika ümber. „Mina ka" murdis hitiloome koodi, mida korrates ja millele vähehaaval lisades suutis artist domineerida suurt osa möödunud aastast.

SOUNDCLOUDIST SOUNDCLOUDI

Avalik info: noored ei kuula raadiot ega vaata telekat. SoundCloudi räpp ei hõlma seega ainult muusikat, mida platvormile üles laaditakse ning seal jagatakse ja kuulatakse, vaid kirjeldab uut viisi, kuidas noored eelistavad üldiselt meediat tarbida – SoundCloudi ja YouTube'i vahendusel. Nalja pärast räpi lindistamine ei ole iseenesest midagi uut, kuid tänu interneti pakutavale võimalusele eimillestki väga kiiresti miski teha on senisest suurem šanss, et keegi seda tegelikult ka kuulab.

Ja kui keegi kuulab, siis tekib surve paremini teha. Kuna 2018. aasta räpp on Metsik Lääs, ei kehti SoundCloudi räpi puhul kindlad reeglid, aga artistide areng, juhul kui see toimus, oli muljetavaldav. (Märkus: mõned reeglid siiski kehtivad, sest artikli kirjutamise käigus selgus, et Väikse Pede x **Lil Antsu** muusikavideo palale „Silmatilgad" on kustutatud. Eeldatavasti tõmmati piir sinna, kus alaealised asusid visuaalselt meelemürke propageerima.) SoundCloudis lugusid ja artiste sirvides jõudsin küllaltki kiiresti arusaamale, et žanr areneb meeletu kiirusega.

Alguspunkti otsides leidsin **EUTANAA$IA**, kelle „47" tõi tagasi paari aasta taguse aja, mil **Yung Leani** „Ginseng Strip 2002" maailma vallutas. EUTANAA$IA „47" meenutab muusikaliselt küll pigem **Lil Uzi Verti** lähenemist, kombineerides melanhoolset biiti, vastanduvaid emotsioone ja näiliselt mittemidagiütlevaid laulusõnu („uus Audi, uus Bimmer, mul on ilus mimm mees, 47 nagu trimmer"; „mul on kõik, mis ma vajan, kuid ma olen ikka kurb"). EUTANAA$IA jälgedes jõudsin artistini **CLICHERIK**, kes on paljudest eelmisel aastal SoundCloudis pead tõstnud uutest tulijatest muusikaliselt ehk kõige hoomatavam. Ennist mainitud kvaliteedikontroll on mõne artisti puhul tegelikult siiski olemas ning CLICHERIKI „Madalal" illustreerib seda ilmekalt: Guccit, Fendit, Chevyt ja teisi Suurbritannia räpi stereotüüpe ei elata kui reaalsust, vaid neid kasutatakse sõnades ära, et luua nauditav ja kerge minekuga helirida, mida ei pea võtma ülemäära tõsiselt („mul on seitse Gucci vööd, aga püksid ikka madalal"). Mõlemad lood jätkavad eesti hiphopile omast trendi produtseerida pilkupüüdvaid muusikavideoid, ja kui võtta arvesse, et tegijad on tihtilugu iseõppinud amatöörid, on visuaalne pool igati tasemel.

Lisaks väärib esiletõstmist Korgiklanni kassett „Kadriorgia", mis oli konkurentsitult aasta kõige humoorikam, häirivam ja originaalsem väljalase. Formaadist tulenevalt ei ole see muusika mõeldud laiatarbekaubaks, kuid SoundCloudis ja Pudru Kuuli veebisaidil saavad huvilised ennast „Kadriorgiaga" kurssi viia.

SOUNDCLOUDIST YOUTUBE'I

Hiphop on lisaks muusikale visuaalkultuur, seega on muusikavideod säilitanud tähtsuse artisti identiteedi loomisel ja brändi edendamisel. Suurbritannia artistid, nagu **Travis Scott** („Sicko Mode"), **Childish Gambino** („This Is America"), **Kendrick Lamar** („King's Dead") ja **Kodak Black** („ZEZE"), on vaid mõned näited sellest, kuidas visuaalse keelega oma loomingut muusika raamidest kaugemale viia. YouTube'i liiguvad eesti räpis artistid, kelle nime tuntakse, keda laiem publik teab. Sestap domineerisid 2018. aastal videoplatvormi peamiselt nublu, Öed, 5miinust, **Bad Art**, **Sip€lga14**, reket, Küberünnak & Karmo ning **Pluuto**.

Sip€lga14 „Usain Bolt" tähistab esimest sellist katsetust, kus SoundCloudis kompromissitusega populaarsust kogunud artist püüab oma loomingut peavoolu jaoks tasandada. Tulemus tekitab kahetisi emotsioone. „Usain Bolt" kõneleb eestlaste joomisharjumustest, mis näitab teatud arenguid teemades, millest Sip€lga14 oma muusikas räägib, kuid **Genkaga** koostöös valminud lugu ja video kõlavad varasema diskograafia taustal üleprodutseerituna, vabana SoundCloudi paisatud loomingule omasest nooruslikust energiast. Üllatusi pole, kuid Sip€lga14 tõestab, et SoundCloudi räpp ei pea piirduma vaid obskuurse isetegevusega – väravad on avatud.

Sarnase ülemineku tegi Pluuto „Mõtetes". Eesti räpparitel on olnud alati probleeme hiphopi ja *rnb* tunnetuse kombineerimisega ning Pluuto oli üllataval kombel üks esimesi, kes lisas sarnaselt **Drake'i** ja **Bryson Tilleriga** edukalt oma muusikasse haavatavust. „Mõtetes" täitis tühimiku, mis oli eksisteerinud eesti hiphopis juba aastaid.

Kui rääkida nimedest, mille eest oli võimatu põgeneda, siis ei pääse Ödede suvehitist „Rulli Rulli Rulli". Eesti muusikas ei toimu aasta jooksul maailma mõistes kuigi palju. Kui aga tekib pisikenegi kahtlus, et juhtumas on midagi suurt, siis võib kindel olla, et raadiojaamad ja telekanalid pigistavad sellest välja nii palju kui võimalik. „Rulli Rulli Rulli" jõudis augustikuuks punkti, kus olemuselt küllaltki kordava loo kajastamine oli ületanud hea maitse piirid. Selle tugevus on lihtsakoeline struktuur, mille tõttu on „Rulli Rulli Rullit" algusest lõpuni lihtne kaasa laulda, kuid individuaalseid elemente lähemalt inspekteerides ei jää kahtlustki, et terve

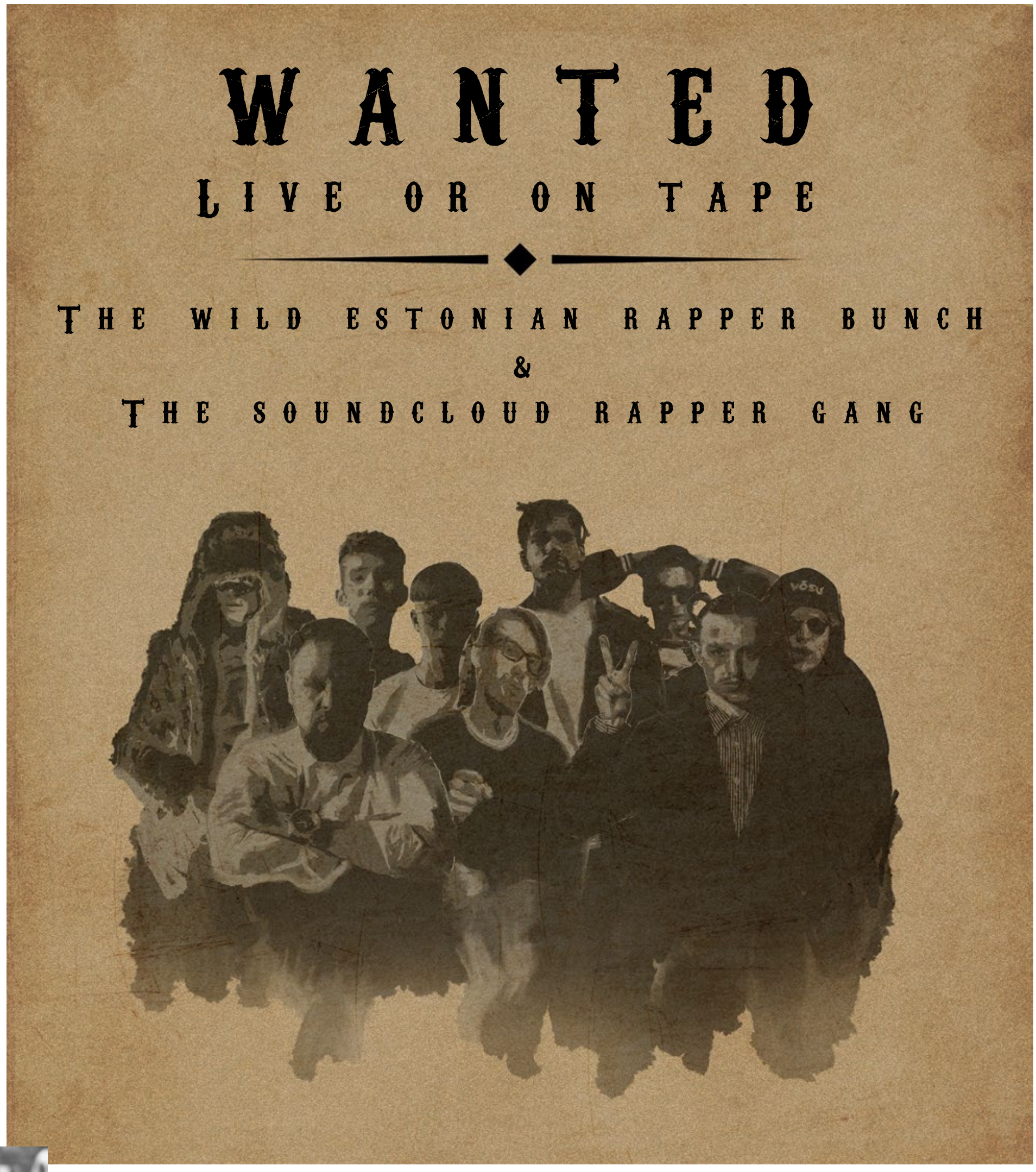

Mihkel Noot on BFMi nüüdismeedia magistriprogrammi esmakursuslane ja juhib IDA raadios korra kuus elektroonilise muusika saadet „Maa-alune". Kui ta parajasti ei õpi ega tööta, võite kohata teda mõnel Tallinna muusikaviktoriinil.

suve raadiosagedusi ja kohalikku YouTube'i keskkonda domineerinud pala on muusikaline kiirtoit, mida on soovitatud tarbida mõõdukas koguses.

TAGAPINGIPOISID

Alternatiivne hiphop toimetas vaikselt kulisside taga, kuid oli albumite, EPde ja muude projektide mõttes konkurentsitult eelmise aasta kõige viljakam alažanr. Sõna „alternatiivne" on pidevas muutumises, aga 2018. aasta kontekstis iseloomustab see kõige paremini näiteks artiste **EiK**, **James Wolfgang Rassakas** ja **Sammalhabe**, kes praktiseerivad sõnakunsti ning toimetavad väljaspool trende. Iseenesest ei tähenda see muidugi, et alternatiivsel skeenel kõik alati kenasti kokku tuleb. James Wolfgang Rassaka „Lõuna-Rakvere Underground Vol. 1" mahub hiphopi raamistikku väga lõdvalt ning töötab instrumentaalse albumina tunduvalt paremini. EiK maadleb „Unerohul" korraga luuletamise ja räppimisega; **Luurel Varga** produtseeritud „4SEIN" on üks vähestest lugudest, kus kaks maailma kohtuvad muusikaliselt rahuldavalt. Kõige oskuslikumalt liikus alternatiivse hiphopi maastikul Sammalhabe, kelle aastatel 2016–2018 valminud EP „james" seob mängleva kergusega rõõmsatujulise kuvandiga biite, murevabasid sõnu ja üle keskmise oskuslikku räppimist ning maksab Bandcampis ainult neli eurot.

KUHU EDASI?

Eesti Muusikaauhindade aasta räpialbumite kategooria nominente sirvides selgus, et eesti hiphop januneb albumite järele. Artiste, kes väärivad tähelepanu, tegutseb rohkem kui kunagi varem, kuid selge sihiga projekte on lõppkokkuvõttes vähe. Praegu on vaja midagi, mis toimiks samamoodi nagu **Dizzee Rascali** „Boy in da Corner" või **Skepta** „Konnichiwa" *grime*'i puhul – projekti, mis paneks hoomatavasse konteksti muutused, mis on žanris viimase kahe aasta jooksul toimunud.

Ülevaated jätavad tihtilugu kokkuhoiu eesmärgil mainimata küllaltki suure osa artistidest ja grupeeringutest, seega oleks viisakas lisada veel mõned väljatoomist väärivad nimed: ***HOAX****,* ***Rom****,* ***marp$****,* ***villemdrillem****,* ***Mäx****,* ***Dew8*** *ja* ***Grinks****.*

UUS EESTI BIIT

GRINKS

Foto: Siim Parisoo

Hiljuti uue albumi „Rubicon" välja andnud Grinks räägib sellest, miks ta looming pole soovitatud nõrganärvilistele ning kuidas läheb Eestis sellisel muusikastiilil nagu *grime*.

Räägi lühidalt, kes on Grinks?
Grinks on Tartust pärit võrukael ja riimiseadja, kes on muidu vaikse loomuga, aga kui õige biit või pala käima panna, läheb tal tuju heaks ja ta kuulab selle ribadeks. Võib ka juhtuda, et ta teeb sellele biidile loo või saab sellest inspiratsiooni. Seetõttu teavad need, kes eesti räpiga veidike kursis on, et Grinks on Eestis ilmselt kõige asjalikum *grime*'i MC.

2017. aastal ilmus su esimene sooloalbum „Bonafide", mille kohta sa sõnasid, et nõrganärvilistel ja konservatiividel võib selle kuulamisega keeruliseks minna. Ka „Rubiconil" oled sa vähemalt viimased jälle hammaste vahele võtnud ja ega nõrganärvilisedki pääse. Mis on sinu jaoks praegu kõige olulisemad teemad, millele sa tähelepanu tahad juhtida?
Mulle on oluline anda enda mõtteid edasi nii vahetult kui võimalik. Selle koha pealt on alati arenemisruumi ja selle poole ma ka püüdlen. Samuti pean tähtsaks raamidest välja astumist. Kui aga mõelda teemadele, millest ma räpin, siis kirjutan sellest, mida elu parasjagu ette söödab. Oma nägemus juurde ja läheb. Muidugi tuleb teha nii, et huvitav oleks kuulata. Seetõttu ei suudagi ma enam väga ühte nišši langevat räppi teha, sest üht ja sama asja on mul endal igav nii luua kui ka kuulata. Nii olen hakanud ise Abletonis taustu ehitama, et uusi stiile katsetada. Seal on palju avastamist ja viimasel ajal olengi riimide kirjutamise asemel sellega tegelenud. Olen märganud, et kui kogu aeg uusi tehnikaid juurde õppida, siis mõistad, kuidas saaks enda asja paremini teha, ja varasem tundub isegi natuke amatöörlik.

Selles, et keegi räpis märklauaks muutub, peitub tavaliselt antud žanri eripära. Mitte et ma praeguste tavade järgi ise eeskujulik kodanik oleks, aga inimrämpsu leidub alati, eriti torkab see viimasel ajal silma seoses valimistega. Ehkki, kui aus olla, see, et räppar adresseerib poliitikat, on pigem kulunud nähtus. „Bonafide'i" peal tegin seda kohati sihilikult, aga „Rubiconil" rohkem möödaminnes. Üritan luua muusikat võimalikult vabalt, et see ei muutuks kurnavaks. Seetõttu ei püüa ma mõelda nii palju sellele, kuhu oma mõttega jõuda tahan, sest niikuinii tõlgendab iga kuulaja asju enda vaatevinklist. Pööran rõhku sellele, et muusikategemine oleks huvitav ja elamusterohke. Samas peab korraliku loo nimel ikkagi vaeva nägema.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Pane kõrv peale:
facebook.com/karupoegpohhui

Kas sinu jaoks on laulusõnu kirjutades mõni teema ka tabu?
Otseseid tabusid mul tegelikult pole. Arvan, et üks, mille poolest ma tuntud olen, ongi minu pigem teravad väljaütlemised. Kui tuleb idee, millest kirjutada tahan, isegi kui see võib kellegi jaoks veidi solvav olla, mõtlen sellele, et tänu sõnavabadusele on mul võimalus teha lugusid, mis, nagu on juba albumi „Bonafide" väljalaskel ette hoiatatud, ei ole nõrganärvilistele. See pole küll tabu, kuid häirib pigem see, kui kirjutatakse teemadest, millest midagi ei teata või mida pole omal nahal kogetud. Tihti on see läbinähtav. Enamjaolt seetõttu, et taolist lugu esitades puudub artistil enesekindlus. Toon näiteks selle, kui räpparid räägivad rahast või relvadest, mida neil pole. Naljakas on kuulata eesti gängstaräppi. Tundub, et sellist asja tehaksegi meil rohkem pulli pärast või siis kujutataksegi ette, et oleme kuskil Kolmanda Maailma riigis, kus elatakse peost suhu ja tänavatel redutavad kuulipildujatega bandiidid. Selline elukorraldus oli siinkandis heal juhul kunagi 90ndatel. Samas olen ma suhteliselt laisk ja kodune inimene, nii et ma ei tea, mis iga nurga taga toimub. Nagu mul on niššidega, on ka teemade puhul küllaltki tavaline, et tekib tüdimus, kui kipun liiga palju ühest asjast räppima. Kontseptsiooni leidmine on mu jaoks sama suur väljakutse kui raamidest välja astumine. Enamasti avastan ma igast *track*'ist midagi, mis on vähemalt minu jaoks huvitav, olgu see siis energia, sõnamäng, *flow*, taust või midagi muud. Ja selle n-ö „mõõdupuu" järgi ma lugusid või kogumikke välja annangi.

Oma eelmise albumiga lubasid sa elavdada kohalikku *grime*'i-skeenet. Kuidas sinu meelest sellega praegu asjalood on?
Kui täitsa aus olla, siis *grime*'i kuulatakse Eestis suhteliselt vähe. Ilmselgelt pole see nii lihtne tarbimine kui näiteks *trap*'i puhul, sest *grime*'is on vähem meloodiat ja sõnade poolest on see tehnilisem. Mis puutub aga pidudesse ja muusikategemisse, siis mingisugune voog on olemas. Korraldame heade sõprade Slini, Patsi ja Bisweediga aeg-ajalt Dubshacki, kus mängitaksegi *grime*'i, *dubstep*'i, *garage*'i ja muud UK *underground*-muusikat, mille tempo on 140 lööki minutis. Shromik korraldab iga suvi HOME Studio Grime Cypherit, kuhu ta kutsub MCsid otse UKst, näiteks eelmine aasta olid kohal Eyez, Discarda ja Ransom ning ka kohalikud MCd. Lisaks andis härra Q100, kes tegi muide „Rubiconile" paar tausta, hiljuti välja kaks vinüüli, kust leiab kvaliteetseid *grime*'i ja *dubstep*'i radasid.

Kuhu tüürid aastal 2019?
„Rubiconi" tegemise peale läks eelmisel aastal nii palju auru, et võtan tänavu ilmselt rahulikult. Kindlasti tuleb mingeid *track*'e, kus ma olen külalise rollis, ja võib-olla visuaal mõnele loole äsja ilmunud albumilt. 7. märtsil toimub Tallinnas Kauplus Aasias „Rubiconi" esitlus ja üles astuvad veel Bisweed, Slin, Pats, Shromik ja Q100. Kindlasti tuleb sel aastal veel mõni Dubshack ning HOME Studio Grime Cypheri toimumiskuupäev on ka lukku pandud – 15. juuni. Lisaks käivad sahinad, et kevadel ilmub eesti *dubstep*'i kogumik, millelt saab kuulata kõigi mainitud artistide muusikat ja rohkemgi veel.

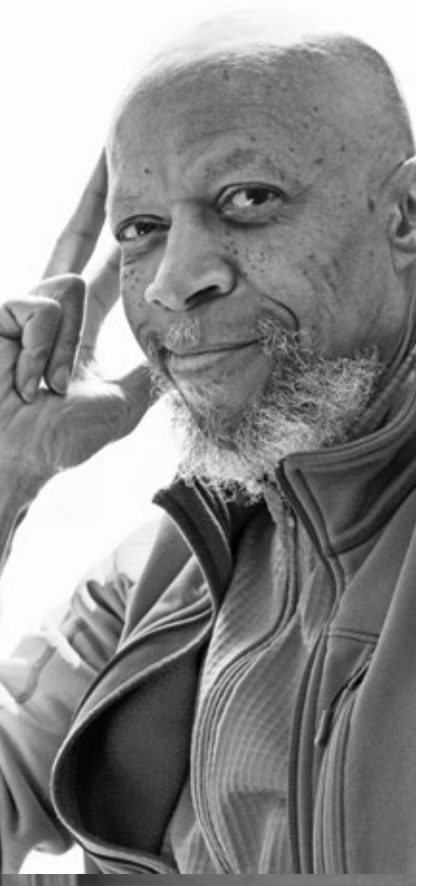

Foto: Nathan Perkel

angelic milk – Divine Biker Love
(PNKSLM, 2019)

Kuulas Jaane Tomps

Mõni aeg tagasi juhatas püha internet mind Peterburis pesitseva ansamblini angelic milk. Täiesti võõras kollektiiv, kuid nende visuaalne pool (pastelsed toonid, motikad ja lambad) andis lootust, et meeldiv võib olla ka looming. Kiire guugeldamine näitab, et EPsid ja oode Rowland S. Howardile on avaldatud juba pikemat aega, ent aasta alguses võttis bändi lambaprintsess (jah, nii ta end sotsiaalmeedias nimetab) Sarah Persephona koos poistega ahjust välja oma esimese kauamängiva „Divine Biker Love". Lugude nimistu järgi võiks olla vabalt tegemist mõne järjekordse *trap*'iüllitisega – „BALL GAG KI$$", „trust no 1", „acid & coca-cola" –, ent see on hoopis selline bänd, mida sa satud kuulama täiesti kogemata Tallinn Music Weeki kolmandal õhtul Rockstarsi pimedasse keldrisse. Kitarririfid on ausad, efekte kajab korralikult ja igat lugu tahaks kaasa karjuda, kui vaid sõnadest aru saaks. Müra ja *reverb*'i sisse upuvad tegelikult totralt toredad read: „When I die, don't get sad. Make a party by my bed with balloons and a cake. Play music loud, I won't awake."

„Divine Biker Love" ja angelic milk pole muusikamaastikul mingi uudne nähtus ning tegemist pole kindlasti 2019. aasta kõige originaalsema albumiga, kuid vana head *indie*-roki nostalgiat toob see küllaga. Kahju, et nad aastakümne või paari jagu hiljaks jäid…

Black Merlin – Kosua
(Island of the Gods, 2018)

Kuulas Indrek Kuuse

„Kosua" on helidokument Black Merlini rännakust Paapua Uus-Guineas, kus ta salvestas ümbritseva subtroopika kihavust ja kohaliku hõimu traditsioonilisi laule, komponeerides neist albumi jagu eksootilist *ambient*'i. Muu hulgas 14-päevase retke käigus läbi saare on artist suutnud tabada *field recording*'utena kohalikku müstilist mitmekesisust ning maalinud selle peale elektroonilisi emotsioone.

Plaat on personaalne kirjeldus läbielatust, kus üksinda olemise avaruses segunevad sise- ja välisilm. Olemuselt kohati jälgiv ja ümbritsevat avastav – „Stalking the Canopy" ja „Self Heati" salvestamisel on tabatud näiteks kirev ja detailne palett loodushääli. Teisalt on lugusid, nagu „Feeling Colour" või „Cloud", kus autor annab edasi enda tundmusi keset loodust ning milles üles võetud helid sulanduvad märkamatult Black Merlini atmosfäärilistesse ja pulbitsevatesse põksumistesse. Loodusest inspireerituna on edasi antud erinevaid meeleolusid: „First Light" on värviline ja sätendav salvestus hommikusest tärkamisest, samas kui tume ja hiiliv „Standing at the Summit of Bosavi" on justkui öine tundmatuga silmitsi seismine.

„Kosua" tervikuna on pretensioonitu ja hüpnootiline nagu keskkond, milles see on salvestatud. Plaadil olevad lood ei kätke narratiivset sõnumit, vaid ürgset olemist ilma alguse ja lõputa. See on maailm, mis asub väljaspool meie ühiskonna kategooriaid ja mille olemuse tahke ongi ehk kõige täpsem edasi anda sugestiivsete helirännakutega.

Kali Briis – Cloudy With a Chance of Briis
(Neat Beat, 2018)

Kuulas Helena Juht

Kali Briisi detsembris ilmunud uus kauamängiv lubab kuulajale pilvisust ja vaikset tuuleiili ning seekord ilmaennustuses pettuma ei pea.

Albumi inspiratsiooniks on nutimaailm, millest ei pääse enam keegi. Iga lugu on nagu omanäoline tase arvutimängus. Laulud on retrohõngulised, isegi kraftwerklikud. Vanu telefonihelinaid meenutavad süntesaatorikäigud, omapärased heliefektid ja hüpnotiseerivad biidid loovad üheskoos mitmetahulisi kõlapilte. Samas on tänu vokaalile säilinud orgaanilisus. Futuristlikule arkaadimuusikale vastanduvad solistide soojad hääletämbrid ja sügavad sõnad. Ühtlasi saadab see sõnumi, et inimene juhib veel nutimaailma.

Pealtnäha positiivsest albumist kumavad läbi sarkasm ja maskeeritud kurbus. Kostub igatsust tõelise maailma järele. Justkui muidu eredale ekraanile oleks peale pandud tagasihoidlik tume filter. Mõnes mõttes võiks isegi ette heita, et plaadil ei ole pakatavat energilisust, järske tõuse või meeletuid üllatusi, nagu on võimalik kogeda nutitelefonis passides: omas mullis, palju meeldivaid stiimuleid ja kahtlemata nauditav tegevus.

Ewert and The Two Dragons – Hands Around the Moon
(Sony, 2018)

Kuulas Vootele Ruusmaa

Ligi kümme aastat on möödunud Ewert and The Two Dragonsi suurepärasest debüütalbumist „The Hills Behind the Hills" ja omakorda seitse talve ühest eesti parimast popmuusika kauamängivast „Good Man Down". Nende kolmas plaat „Circles" oli pigem pinnavirvendus, mis möödus üsnagi märkamatult. Seetõttu tundub, et „Hands Around the Moon" on justkui reinkarnatsioon, sest intervjuudes või albumi bukletis on mainitud mitu korda, kuidas uue materjali salvestamine meenutas just esimese plaadi loomisprotsessi ja sellega kaasnenut.

Kõlapildile on pannud seekord õla alla Sander Mölder, mistõttu on uuel materjalil kohatisi viiteid diskole („Follow Me"), *rnb*'le sarnanevaid rütmifiguure ning uudset lähenemist. Erinevate efektide julgem kasutamine on lisanud värskust, detailsust ja eklektilisust. „Hands Around the Mooni" 11 lugu moodustavad ühtlase koosluse ja hitipotentsiaal nende on seas kõrge („Little Love", „Connect", „Hold On" ja „Follow Me"). Äramärkimist väärib „Angels (Far Away)", mille aina kasvav energia ja õhulisus on kaasakiskuv, „Tied for a Lifetime" lõppeb aga tromboonil mängitud paeluva harmooniaga. Seega on plaadil palju uut, kuid siiski on alles jäänud see „miski", see vana ja hää.

Usun, et „Hands Around the Moon" annab Ewert and The Two Dragonsi koosseisule uue tõuke edasiastumiseks ja kuulajate üllatamiseks.

Djerro – Djerrexxions
(Eesti Pops, 2018)

Kuulas Joosep Ehasalu

Erektsioon on vastuoluline nähtus. See on mehelikkuse ja viljakuse sümbol – ühelt poolt loominguline võlukepike, teisalt agressiivne penetreeriv sau. Ta käitub iseäralikult: vahel tuleb ta õrnalt välja meelitada, mõnikord üllatab ta aga ette teatamata, langedes juhusliku stiimuli ohvriks. Sellelt pinnaselt on „Djerrexxions" toores album ilma erutava eelmängu ning piisava stiimulita. Ta pole toores animaalses mõttes (mida võiks justkui oodata), vaid viimistluselt: helide valik, struktuur, produktsioon. See on steriilses kempsus toimuv kähkukas, mille puhul jääb puudu loomalikust ürgsusest, taltsutamata kirest ning räpasusest. Akt, kus üks pool vabandab teise ees, et ta on oma telgi vaiad koju unustanud. Kuid ometi nad siiski üritavad, küll kohmakalt. Selget rütmi, millest kinni haarata, ei teki, sest muusika vahetab liiga kiirelt oma „asendeid". Liigerk sinakas laelamp valgustab kõiki kehaosi, see teeb häbelikuks – puuduvad *darkroom*'id, kus uljamaid fantaasiaid välja elada, kuid ometi suudetakse paar mõnusat purtsakat välja pigistada („Tinty Tabou", „Longdong"). Kokkuvõttes ei masseeri „Djerrexxions" minu peas vajalikke kujutluse nupukesi – muusikaline *boner* jääb poolkõvaks.

Jan Helsing – Käed
(2019)

Kuulas Mari Pihl

2012. aastal sündinud eesti *indie*-roki ja *dreampop*'i klassikute (Pia Fraus, Imandra Lake, Dreamphish, Wolfredt) mitmest liikmest ja kirjanik Jan Kausist koosnev sõpruskond-rokigrupp hoiab eesti *indie*-loomakest kenasti kaitse all. 2019. jaanuaris ilmunud LP „Käed" tatsab oma olmepoeetilist eksistentsi kindlatel radadel ega lase neil rohtuda.

Kui kõrvad oleks silmad, siis nad kissitaks, püüdes leida sellelt plaadilt midagi, mis kohe rabaks nagu omal ajal Pia Fraus. Elu on edasi läinud, troonivad mõminaräpp ja hektilisus. Ei maksa siin aga kohe käega lüüa. „Käed" käitub pisut nagu stereotüüpne eestlane – vaja on aega, et atra seada, end avada ja meeldivaks kaaslaseks muutuda. Ja siis löövad paksu *dreampop*'i loori alt läikima vahvad laulusõnad ning rodu viisijuppe ja mängutehnikaid, mis võivad kummitama jääda.

Kohene lemmik on albumi lõpupoole esinev „Tere". Selge ja siiras ning veidi häbelik meesvokaal (porgandihääl?) vahelduseks Kristi Kindla kohati veidi Agent Mi meenutavale laulmisele. „Tere, mina siin / kuidas läheb elu täna sul? / Loodan, et pole väga hull või nii." Kelle nunnumeetri seierid ei hakkaks liikuma?

Laulus „Ärka üles" on olmepoeetika minu jaoks kõrgpunktis. Lihtsad, aga tugevad kujundid väikese kõditusega (nt „igapäevast võileiba") laulusõnades panevad hetkeks elu üle järele mõtlema. Treppidest üles ja alla kiirustamine ning päikesevalguse ja vee keemamineku ootamine on momendid, millega suhestumine pole raske. Reaalselt, kokkuvõttes läheb sellele üsna suur osa inimese eluajast.

„Kätel" on kuidagi rohkem vanade nunnukate Agent Mi ja Paha Polly hõngu kui eelmisel albumil „Kajalood". Teatav kodumaine ehedus. Sümpaatne on teada, et semud saavad looduskaunis kohas üle pika aja kokku ja hakkavad jämmima. Justkui tore kõrvalprodukt see plaat ongi.

VIHJE

6. märtsil toimub Tallinnas Erinevate Tubade Klubis järjekordne IDA raadio korraldatav Off Air, kus kontserdi annab New Yorgist pärit *ambient*-muusika pioneer, müstik ja naerumeditatsiooni praktiseerija Laraaji, kes on tuntud oma transsiviiva rütmimuusika poolest. Vaata lisaks: *idaidaida.ee*

ME KÕIK OLEME PÄRIT OMA LIBAVEREST

Luges **Mirjam Parve**

Mõni raamat lihtsalt on natuke nagu jalahoop läbi kipsplaadist seina. Kipsplaat on kena korrektne ja kunstlik ning igal pool üsna ühtemoodi, katab igasugu sodi ära, aga raskemat riiulit ei kanna. Kipsplaat on tänuväärselt praktiline, aga vahel saab sellest ikka kõrini. Ka keel, mida me räägime, on suurelt jaolt paratamatult praktiline. Asjad vajavad ajamist ja asjad saavadki enamasti aetud. Aga ka keelest saab vahel kõrini. See juhm tömp tööriist, lahutamatu lisajäse, mõtteprotees pole just päriselt meie endi käsutuses, vaid paneb mingid oma reeglid paika ja koliseb omaenda inertsi pidi edasi. Sest tal on vaja toimida.

KIPSPLAADILISE DISKURSUSE LÕHKUMINE

Igasugune suhtlus, sealhulgas (eriti?) luule, kõnnib täpsuse ja arusaadavuse, informatiivsuse ja kommunikatiivsuse vahelisel noateral. See, mida sa öelda tahad, peab teadagi olema piisavalt uus, et oleks mõtet seda öelda, ja piisavalt tuttav, et teised sellest aru saaksid. Halb luule on tihti, noh, liiga arusaadav, sest ta laseb keelel enda eest liiga palju ära öelda. Luulel on omaenda poeetiline prääkpruuk, nimetagem seda diskursuse vooluks. Vool viib kaasa ja võib kõnelejal jalad täiesti alt pühkida. Hurm ja surm, taevas ja vaevas vms riimuvad nagu iseenesest – aga mida me ise öelda tahtsimegi? Ei mäleta enam, keel lõpetas mõtte meie eest nii, nagu on tavaks mõelda. On asju, millest justkui ei saakski korralikus keeles rääkida, sest see keel kaaperdab nad, ütleb ette, annab ära. Jälle kukub suust lahmakas kipsplaati.

Tõnis Vilu keel tundub üritavat sellest voolust välja rabeleda, rääkida keelt, mitte lasta keelel ennast rääkida. Vahepeal tundus mulle, et näen täielikku mudamaadlust, heitlust diskursusega, peaaegu on tunda higilõhna ja hambakirinat. Katset keelt tegelikkuse poole tagasi tirida. Selle katse õnnestumiseks on tarvis praktilist, üldarusaadavat kipsplaadilist diskursust omajagu lõhkuda, ja pole vist parata, et vahetevahel hakkab seda nähes ka ebamugav, kui sõnad moonduvad su pilgu all nagu asjad, mida unenäos vaatad: „öeldasse üeldakse ööldaske […] öeldakse öeldass öeldase" (lk 60).

Tõnis Vilu keel tundub üritavat luulekeele mõtet dikteerivast voolust välja rabeleda, rääkida keelt, mitte lasta keelel ennast rääkida.

Mulle paistab, et selle lammutamise kaudu saabki tõesti rääkida millestki, millest muidu ei saaks; et viljeledes koolitahvli-õigekirjast õige kauget, justkui koolitamata kirjutamisviisi, tabad ehk endaski veel kuskil peidus kükitavat koolitamata mõtlemist, millel pole kõigele kohe siledat vastust valmis. Kirjutad, nagu oleksid metsik, ja saadki natuke metsikumalt mõelda.

Mirjam Parve on semiootika-õpingutest pöördumatult väändunud mõtlemisvõimega tõlkija ja muidu-udutaja. 2019. aasta projekt: õppida kasutama enesemääratlust „humanitaar" ilma vabandava toonita.

MILLEST EI SAA RÄÄKIDA…

Millest siis sellise keelekasutuseta rääkida ei saaks? Näiteks sellest, millest räägitakse nii palju, et valmis vormelid tulvavad vahel juba liiga abivalmilt peale ja jäävad jalgu enne, kui oma mõtte vormida jõuad. Näiteks armastusest, üksindusest ja tühjusest. Millised need ikkagi päriselt, toorelt on, kui kipsplaadidiskursusel neid võimalikult vähe korrastada lasta; kui võimalikult palju tavapäraste väljenduste ja tõlgenduste kultuurikihte pealt maha koorida? (Ma ei pea silmas, et need tekstid on päriselt toored, vahetult paberisse hõõrutud tunded. Nad võivad nii mõjuda küll, ja mõjuvadki, aga nad on siiski kunstilised tekstid, tähelepanelik konstruktsioon ja kontsentraat.)

Tühjus, üksindus, armastus on „Libavere" elementaararvud: 0, 1 ja 2. Suuremate hulkadega väga ei suhestuta, minahääl eelistab üksindust („Ma ole ikka üks jõle indviidulist. / vahest tunnen süüdi et mus põle / seda soont yhistkonnaselt mõedla. / Krdi riäksönäär, egoist ja piddur! / A m tahan umaetten olla lhtsalt", lk 26) või suhestub eemaletõmbumise kaudu (sest „outsaideriks / mõtelmine anna mulle miskit jõudu / midä ma kusagitl mujlt ei saa", lk 28) või õõnestava antiosakesena („üts moment läheb se uks lahti / jja säält valgubb lepingutess , / kohtu-otsustsese jo võidupühisse / minu salajajane LIBAVERE", lk 22). Kohe alguses tuleb küll välja, et 1 = 0: mina on „lõpeks mittemiski, mittekeegi" (lk 7) ja Libavere on „tühhjuse iseseiswuss-/maniffest" (lk 60). Isegi nii vist, et mida rohkem välja puhastad, mida sügavamale kaevad, seda vähem on leida. Seal kasvatuse ja kultuuri kokku kantud kihtide all paistab põhiliselt tühjus, vormitu udu, moodsalt (või iidselt, taoistlikult) voolav identiteet „nigu tume / jõgi" (lk 14), aga mingi mõistusetaguse trikiga on seal ikkagi ka 2, armastus ja „inimlkku sooojust" (lk 62). Selliseid asju on raske sõnastada, kõlamata kulunult ja labaselt – kipsplaadid tükivad peale.

Miskipärast on parema maailma huvides ikkagi vaja neid kogu aeg uuesti sõnastada. Mõnikord sedasi uutmoodi, et tunned üllatusega ära midagi, mida ilma nende sõnadeta veel olemas ei olnud (nt „Hää inimene on nigu õhk / elämise vahel ja elamine / isi põle kah miski külm / t e r a s .", lk 51). Teinekord oleks nii nagu juba öeldud ja mõeldud küll, aga ikka on luuletus teistmoodi ja elus, mitte kipsplaat, nt tõdemused, et armastatu on päike (lk 47), et „põhline tunne / on ikkagi armastus Kallis / põhiline tune on ikkagist / armastus" (lk 30), või palveformaat („Ma palu et elu kohtleks…", lk 56).

ÜKSIK JA ÜLDINE

On küllap õige, et see keel või hääl, „segu poolhullunud anonüümsest netikommentaatorist, lagunenud isiksusest, kes arvutis vaikselt klahve taob – ja nii mõnegi neist mööda lööb –; ülitundlikust *new age* mõjutustega intelligendist […]; neurootilisest maailmaparandajast […]; kohusetundlikust kodanikust, kes on ilmutuse saanud ja „keeltes rääkima" hakanud; mingisugusest ürgsest murdekeelsest kohavaimust, luudest, kontidest, luulefragmentidest ja pagan teab veel millest"[1] vastab üsna hästi sellele, „kuidas inimene end oma peas Eestis aastal 2018 tunda võib", nagu arvab **Heli Allik**. Niisiis on tegu ülimalt idiosünkraatilise keelega, mis võimaldab samas täiesti ootamatuid äratundmisi ja üldistusi. Kuigi ei saa öelda, et see oleks kõigile lihtsalt ligipääsetav – pärast seda, kui suvel esimest korda raamatu avasin, jäi see mulle veel tükiks ajaks täitsa suletuks. Mine tea, mis vahepeal muutus, aga novembris proovisin uuesti ja siis lasti sisse. Seega, kui algul tundub krüptiline, soovitan lugeda eri meeleoludes, asendites, valgusrežiimides jne.

Luuletus „Nägin tenepäev üht saadet" (lk 24–25) räägib **Agafja Lõkovast**, kes elas suure osa elust ülejäänud maailmast isoleeritult[2] ja kelle keel oli seetõttu samuti väga eripärane. Küllap ei saaks ka Libavere keel tekkida ilma tekste läbiva erakuhoiakuta. Ent kummalisel kombel ei jää see üheinimesekeeleks, vaid on arusaadav ka teistele. Üldiselt kehtib seadupära, et mida täpsem mudel, seda väiksem üldistusjõud (mida üksikasjalikumalt midagi kirjeldad, seda vähem selle kirjelduse alla mahub). Luule tundub aga sellise paradoksaalse mudelina, mis on ühtaegu ülimalt täpne, üheainsa inimese mõtted-tunded-keel, võimaldades samas paljudel teistel kordumatutel üksikisikutel tunda, et need sõnad käivad nende kohta[3]. Me kõik oleme pärit oma Libaverest.

Loogiliselt võttes, kui mudeli täpsus ja detailsus saavutaks maksimumi, polekski mudelil ja modelleeritaval enam vahet. Aga on keelekasutusviise, milles sõna ongi asi ise. Sellises keelerežiimis ongi igal nähtusel oma pärisnimi ja nime teadmine tähendab teatavat võimu nime kandja üle. Millest räägid, seda loitsid. Pealegi, alles nimetamine loobki nimetatu, (eriti) kui rääkida inimese siseasjust. Püüd midagi niimoodi täpselt, nimepidi kirjeldada on alati natuke nagu maailma algus, nimede panek Eedeni aias. Ja niimoodi luuletada tähendab saada – ja anda – teatav hingav kontroll selle häguse mäsu üle, mis inimese sees on (ilma seda kipsplaadiga üle löömata). Ja näe, udust ilmubki Fuji-san[4].

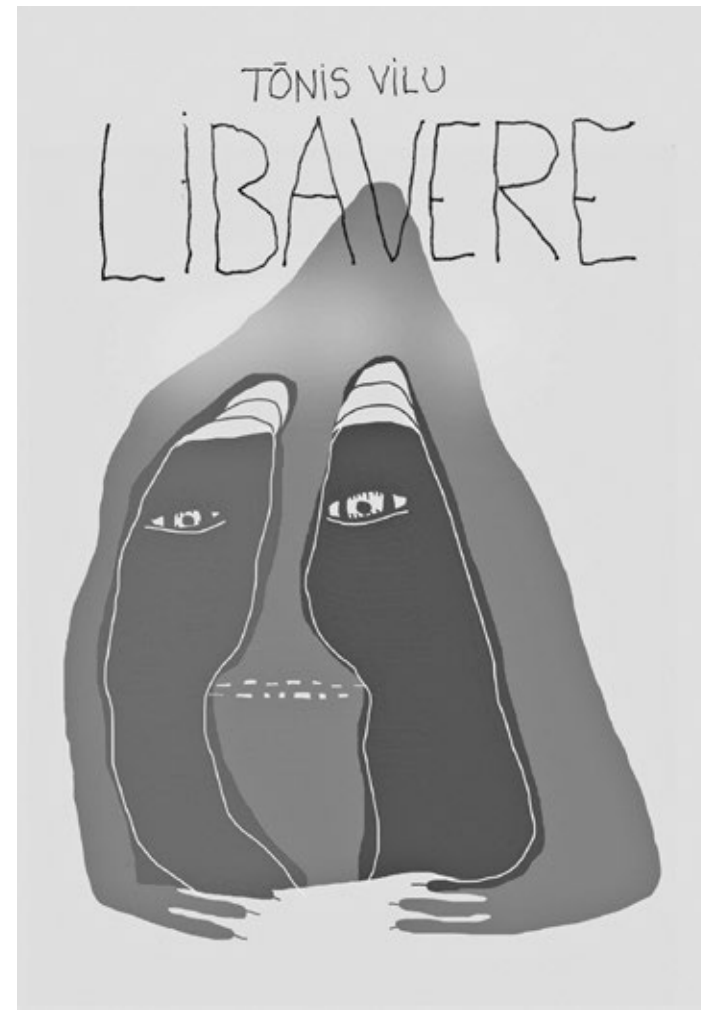

TÕNIS VILU „LIBAVERE: MÕNED ÜKSIKUD LUULETUSED"
ILLUSTREERINUD HANNA SAMOSON, KUJUNDANUD MARIS KASKMANN
HÄÄMAA, 2018 / 67 LK

[1] *Autahvel. Lemmikraamatud 2018. –* kultuur.err.ee, *19.12.2018.*

[2] *„Agafja / vanauskjast isa p õgenes / kiusamise eest perega / taigaasse. 70.ndate lõpus / leidsid nad üless geo-loogid / ja Llõkovid ei teadnud isegi / teisest maaillmasõjast miskit."*

[3] *Ma olen üsna kindel, et mõni tähtis semiootik on selle tegelikult kuskil viisakamalt sõnastanud, aga praegu ei tule meelde. Luule paradoksaalsuse teemal on Juri Lotman küll kirjutanud: „Kui luule olemasolu ei oleks vaieldamatult kindlaks tehtud fakt, siis võiks piisava veenvusastmega tõestada, et teda ei saa olemas olla." Lotman, J. 1999. Luule olemus. – Kultuurisemiootika, lk 67.*

[4] *„Ma tahagi olla jüst udu ise ja et mu / karahterri süda oless nigu Fuji mäggi / selle udu seees", lk 50.*

VANAPAGANAD JA DUBLJONKAD EHK KRULLI LUULE PATAFÜÜSIKA

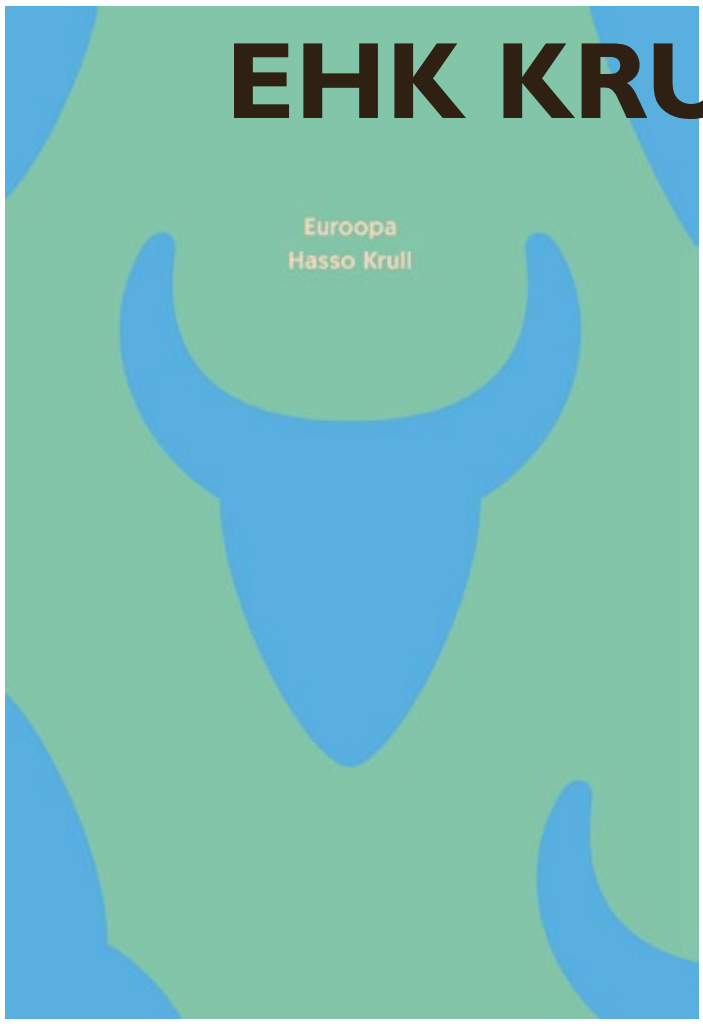

HASSO KRULL „EUROOPA"
KUJUNDANUD MARIS KASKMANN
KAKSIKHAMMAS, 2018 / 91 LK

Luges **Paavo Matsin**

peen on kirjutada arvustust luulevormis
oleksin justkui Krull kes peab loengut skisoanalüüsist 90ndatel
joonistab tahvlile kanalisatsioonitorusid kus hakkab mulksuma skisofreeniku loovus
mis külmub võimsaks plahvatusekujuliseks purikaks jõudes külma õue
kõik loengusviibijad joonistavad torud endile piinliku täpsusega vihikusse
aga neil purikaid ei teki kõik lihtsalt voolab
on selge et päris Euroopa siin veel ei ole inimesed istuvad loengus kampsunites
nagu põdrakasvatajad aga kõik on vaesed sest põtru ei ole
vanu nõukogudeaegseid põtru enam ei ole ja uusi põtru pole veel
keegi välja mõelnud ja kinni püüdnud
vaid Krullil on tahvli juures kuldne loom kes dikteerib talle
katkendlikult prantsuse keeles
ja akna taga on Krullil auto mitte Žiguli ega ka BMW vaid Lacani kaheksa
mida see kaheksa tähendab täpselt ei tea keegi võib-olla liitreid
aga võib-olla ka mitte
keegi koputab loengusaali uksele ja küsib kas siin on intuitiivteaduste kool
võib-olla on võib-olla ei ole
päris nii ka ei ütleks
näete ju ise et sõidetakse lahtise Lacani kaheksaga kohale
nagu saabutaks mereäärsesse villasse
kus alati puhub tuul

see on uus tuul ja uus villa aga Krullile see ei meeldi
ta vaatab igatsedes mitte merele nii nagu peaks
vaid pimedusse kus vilgub üksikuid uduseid taluaknaid
seal elavad eestlased
nad teevad veel ise pasteeti
ja ootavad kotkast seda nokkima
aga kotkas suitsetab Viru hotelli katusel
tal on muud huvid

sest kristlased on aktiveerunud
nende kiriku ukse ees ripub luukere suu mulda täis
nagu mõnes Ene-Liis Semperi tehtud videos
ja lõpuks on leitud tüdruk kes selle kontmehe kõrtsi peab lohistama
midagi niisugust ei ole kunagi juhtunud
ta teeb seda raha pärast
see on õudusfilm kinost kus ei näidata filmi vaid ainult süüakse mullast popkorni
pärast saadetakse sama tüdruk kalmistule surnutelt paelu varastama
aga me ei pea siin kõike ümber jutustama
tüdruku nimi on Euroopa

Krulli suhe Euroopaga on keeruline ja patafüüsiline aga isegi seda sõna ei teata siin
siin pole veel metafüüsikastki eriti kuuldud
kuid Krulli käsitlemise jaoks on vaja eriti ilusa nimega teooriat

patafüüsika ripub metafüüsika kohal külmunud purikana nagu kotkas
keda huvitavad vaid erilised erandid kummalised kõrvalekalded
ta on löönud küünised sama palju metafüüsika sisse
kui metafüüsika oma küüned füüsika sisse
see on ennekuulmata igivana peen kunst
sest
patafüüsikut huvitavad juhtumid kui vesi ei lähe keema kuigi peaks
nii saab teha teadusliku maailmapildi kriitikat
ja ei ole kohustust luua üldisi seadusi üksikute juhtumite kohta
sest lõppkokkuvõttes koosnebki maailm eranditest
ja neid saab igaühte uurida nagu ainukordset
vanapaganat
kõike just nii nagu oli vanasti
holistilise vanapagana koopas
niisuguseid ainukordseid nähtusi on kõige parem edasi anda aga kirjanduse keeles
luule keeles
selles ei ole Krullile võrdset
kui siis ainult salapärane kuldne loom
ma arvan et tema kirjutaski kunagi ajakirja Akadeemia pika luuletuse vanapaganatest
nii et professorid hullusid patafüüsika käes

võiks öelda et Krull otsib mingit vanapagana teed
papil on hirm ja kõrtsmikul on hirm
aga tänapäeval pole nad ju enam olulised sest kohe on kohal Russki Mir
dubljonkadega paksud naised kes ostavad ka tütardele dubljonkad
ja saadavad nad Londonisse ja Riiga õppima ning restorane pidama
niisugused isendid ei allu patafüüsika vaatlusele
kotkas lööb neile küüned selga aga ei jõua dubljonkat tõstagi
vanapagan keerab oma kasuka teistpidi ja pageb koopasse
see on reaalsus nii teaduslikus mõttes kui ka patafüüsilises
vaata kustpoolt tahad
dubljonka tähendab dubleerimist arvavad naised naiivselt mingis netifoorumis

tahad lugeja ma näitan sulle Riia linna?
nutitelefonidega lohesid juugendkvartali seintel
kes lõdisevad hirmust kui vaatavad alla
dubljonkadega täidetud tänavatele
nad teavad et maailma tulevik on Russki Mir
ja neil tuleb lõpuks taganeda muuseumisse
kus kohvikut peab perekond Dubljonka
sest kuhu on lohel või vanapaganal minna?
isegi tarbimiskultuurivastasele miitingule ei lasta lohesid ilma dubljonkadeta
ning tänavatel sõidavad maasturid reas nagu kuldsed tankid
ja kui üldse siis mediteeritakse vaid viis mintsi
ning juba kõlabki miitingu lõpusireen

dubljonkadel on kodus
üleni musta riietatud emad ja vanaemad
kes istuvad ja vaatavad põlevat küünalt
ning ootavad dubljonkavahetust
et minna turule kaubamajja kirikusse
pole enam mingit vahet
kiriku uksel ripub dubljonka
seda ei jõua keegi ära tuua
isegi mitte raha eest
paljud on proovinud
ja jätnud justkui selga ning roninud kuldsesse maasturisse
ning sõidavad tänavatel justnagu keegi juhiks neid

hääletasin kunagi maasturile
peale võttis trullakas maakler
kinkisin talle Krulli luulekogu Euroopa
üks patafüüsilisimaid raamatuid mida olen näinud
seda ei müüda enam kusagil
ei turul kaubamajas ega kirikus

mul on ka nüüd dubljonka
kevaditi läheb väga palavaks
oleks kui kõnniks päikese enese toas
õhtuti vaatan ma pimedale merele tuulisest majast
nagu lahtisest kabrioletist
tuul puhus lapsed kes õue läksid kohe kuhugi merele
kõik kivid aias on pehmed ja rasvased
kotkas käis siin
mõtles et on midagi hõrgutav-maitsvat
lendas pettunult minema

vaid hääletu rahvajõuk seisab ühe plakati ees tänaval

Paavo Matsin on Gustav Meyrinki seltsi Viljandi osakonna vanemteadur kraadiga skisoanalüüsi ja dubljonkade alal.

UUS EESTI ETENDUSKUNST

NETTI NÜGANEN

Küsis **Aleksander Tsapov**

Netti Nüganen on noor etenduskunstnik, kes õpib viimast aastat Amsterdami teatri- ja tantsuakadeemias (SNDO) koreograafiat. Ta on olnud Kanuti Gildi SAALi ja Sõltumatu Tantsu Lava resident ning avas jaanuaris koos **Kadi Estlandiga** Tartu Kunstimuuseumis näituse „oksendan ja karjun oksendan ja karjun: sina minu õde sina minu õde".

Mis sind kunstis kõnetab?
Mänguline väljendus, spetsiifilisus, julgus.

Tundub, et kehalisus on sinu jaoks väga oluline. Su videotest on jooksnud läbi elemente tsirkusest ja nüüd oled jõudnud kehakultuurini. Mida see väljendab?
Alustasin jõusaalis käimise ja kulturismiga kolm aastat tagasi. Võtsin seda kui uut liikumispraktikat, mis erines oma laadilt seni kunstikoolis õpitust. Lähenemine on suunatud rohkem tulemusele ja esteetikale. Lisaks köitis mind idee, et saan oma keha disainida, eraldi iga lihase toonust tõsta. Sellega tegeledes kerkisid esile rituaalsuse ja – huvitaval kombel – spirituaalsusega seotud teemad. Nüüd olen liikunud edasi CrossFiti ja tõstmise juurde, mis eeldab funktsionaalsemat lähenemist. CrossFiti puhul paelub mind poeetilisus, sest CrossFiti filosoofia on, et hea tuleb olla kõiges: peab oskama tõsta, joosta, ujuda, kätel kõndida jne. See idee on utoopilis-poeetiline ja mingil määral hale: *crossfitter*'ina treenin, et olla valmis elu äärmuslikeks hetkedeks, kus tuleb näiteks ennast või kedagi teist päästa, kuid reaalsus on see, et istun pigem arvuti taga ja olen ümbritsetud Amsterdami aedikute ja prügikastide „metsast". See on väga noor spordiala, mille filosoofia kirjeldab hästi praegust aega ja kehastab minu tüüpi eksistentsialistlikku poeetikat.

Tõstmistrenn on pigem kordav ja harjutuste mõttes ühekülgne. Suuri raskusi tõstetakse väga harva, aga suurtel tõstmisvõistlustel on tähtis roll vaatemängul.

Tõstmisega seostub sport üldisemalt ning mulle väga meeldib tuua sporti ja kunsti üksteisele lähemale. Tõstmistrenn on pigem kordav ja harjutuste mõttes ühekülgne. Suuri raskusi tõstetakse väga harva, aga suurtel tõstmisvõistlustel on tähtis roll vaatemängul. Kui toon tõstmise vaatemängu lavale, märgatakse esmajoones seda, et tegemist on naisekehaga. Võib-olla seostub raskust tõstva naisega *freakshow*-teema, millega suhestun. Mulle meeldib teha koreograafi kui otsustajana valikuid, mis heidavad valgust asjadele, mis tavaliselt pigem varju jäävad. See on minu reaalsus. Ma päriselt tõstan ja treenin ning loodan teha seda nii, et ma ei pea end nt meestõstjatest rohkem õigustama ja analüüsima – nagu *freakshow*'s on habemega naisel päriselt habe, see on tema reaalsus, millelt võiks kaotada liite „freak". Ma ei nimetaks oma etendusi ise iial *freakshow*'ks, pigem püüan neid normile lähemale tuua. Raskuste tõstmine on sümboolselt väga samastatav.

Ma ei ole kunagi kogenud eneseimetlust, aga tunnen suurt huvi enda kui materjali vastu.

Kas sa ise näiteks vaatad telerist raskejõustikku? Mulle meeldib seda spordialana jälgida, sest seda saadab teatud koomilisus.
Vaatan jah, aga eriti meeldib mulle vaadata CrossFiti võistlust CrossFit Games, sest see on huvitaval kombel teadlikult veelgi enam lavastatud ja kindla koreograafiaga. Väga suurt rolli mängivad kompositsioon ja vaatemäng.

Avasid just Tartu Kunstimuuseumis koos Kadi Estlandiga Marika Agu kureeritud näituse „oksendan ja karjun oksendan ja karjun: sina minu õde sina minu õde". Kuidas sa tunned end muuseumiseinte vahel ja kas visuaalkunstiväli on suund, kuhu soovid liikuda?
Ma olen tegutsenud ainult ajal, kus piirid erinevate väljade/väljundite vahel on väga hägused, erinevus kunstisaali ning lava vahel ei ole nii drastiline. Ma ei mõtle neid eristades, vaid pigem ühendades mitmesuguseid oskusi, mida olen kindlas olukorras praktiseerinud. Loomulikult vajab teatud kontekstis iga nüanss oma lähenemist, iga ruum on isepärane. Minu jaoks on olulisim valida meedium, mis sobib kõige rohkem materjali ja ideedega, millega soovin töötada. Selle näituse puhul olid antud tingimused tõukeks, et valisin just videomeediumi. Kindlasti on mul huvi töötada pigem erinevatel väljadel, seega ei pruugi näitusevorm jääda minu jaoks viimaseks.

Su loomingus on koos toores vahetus ning samas väga suur doos teatraalsust ja komponeeritust. Kuidas sa oma tükke üles ehitad?
Minu jaoks on asjade alguseks rütm, ajastamine ja olek, millega soovin publikuga suhestuda. Püüan tunnetada, kuidas tahaks seekord ehitada silda inimesteni, kes on tulnud mind vaatama, kujutlen kõige algelisemat esinemissituatsiooni ja mõtlen, kuidas kasutada seda tähelepanuaega. „Kuidas" on minu jaoks äärmiselt oluline. Materjali genereerimine toimub väga loomulikult, kui olen teatud karakterit või olekut praktiseerinud. Enamasti on mu tükid viimseni läbi mõeldud ja kui seal leidub hetkelist improvisatsiooni, siis see on täpselt valitud. Ma pole siiani suutnud eriti kontrolli kaotada.

Netti Nüganeni esinemine Riias performance-maratonil „Hydrogen Night". Foto: Andrejs Strokins

Kirjelda veidi neid *persona*'sid, kes su loomingust läbi käivad. Kohata võib valges vahulises kleidis printsessi, koolitüdrukut, *butch*'i ja teatud tüüpi klouni. Miks sa karaktereid kasutad?
Kasutan karaktereid, sest ilma nendeta ei saaks. Mul on tihti raske teha vahet fiktsioonil ja reaalsusel. Mängin karaktereid või rolle enda meelest kogu aeg: kunstnik, tütar, õde, lesbi, õpilane, eestlane, tüdruk, nooruk jne. Ühelt poolt tunnen end nendest rollidest väga kammitsetuna, aga teisalt on see minu jaoks mänguline, sest ma ei pea ühtegi neist ülimaks, ei suhestu ühegagi täielikult. Mulle meeldib trollida ennast ja teisi rollide kui stereotüüpide kehastamisega, tekitada nende vahel segadust ja tühistada neid üle ekspluateerides nende võimu ja tähendust.

Sa kuulud põlvkonda, kes tegeleb sotsiaalmeedias enesevaatlustega ja loob eri karaktereid. Kui nartsissistlik sa oled?
Ma ei oska öelda, sest erinevate arvamuste, hoiakute, kostüümide jms enese peal katsetamine ei tekita minus nartsissismi ideid. Ma ei ole kunagi kogenud eneseimetlust, aga tunnen suurt huvi enda kui materjali vastu. Mind intrigeerib vaadeldava ja vaatleja suhe. Ma ise pigem vaatlen palju rohkem ja panen ennast vähem vaadeldava situatsiooni.

Räägi veidi lähemalt oma õpingutest SNDOs. Miks sa otsustasid sinna minna ja kuidas on see sind loominguliselt mõjutanud?
Otsus tuli sellest, et sain sinna sisse, kuigi katsetele läksin pigem huvi pärast.

Töötades on mu jaoks väga olulised transformatsioon, muutus ja eksperimenteerimine. Vaatajana olen tugevalt mõjutatud kontekstist ja Amsterdami kunstiväljа tavadest – vahel ma ei suuda vaadata etendust iseseisvana. Ma olen väga kriitiline ja kohati võtan kriitilise otsuse olla ebakriitiline. Hindan intuitsiooni ja subjektiivset kriitikat – mulle meeldib kuulda, mis on kellegi maitse ja stiil. Kõik need elemendid on seotud kuidagi sellega, et õpin SNDOs, kas siis seetõttu, et neid toetatakse, või siis need on tekkinud vastureaktsioonina.

Kas täheldad Eesti ja Amsterdami etenduskunstiväljа ja õhus olevate probleemiasetuste vahel erinevusi?
Ma olen tuuritanud **Florentina Holzingeri** etendusega „Apollon" mööda Euroopat ja see on andnud mulle osaliselt aimu sellest, kus taolise *performance*- või tantsuteatri külastaja oma harjumuste ja ootustega paikneb. Saksamaa, Hollandi, Belgia, Austria, Šveitsi põhifestivalidel on mängitud ja mängitakse samu tükke – seetõttu tekib ühtne keskeuroopalik diskursus, refereeritakse samu töid ja nimesid. Tunnen, et kodumaine väli jääb sellest peavoolust välja ja kui mängida „Apollonit" Eestis, kuluks ebameeldiva tähelepanu tõttu õigustamisele palju energiat, kuna etendus on väga julge väljenduslaadiga. Seda märkasin juba Kadi Estlandi ja Marika Aguga näitust tehes. Ma ei osanud oodata nii palju korduvaid „intrigeeriva pealkirja põhjendamise" küsimusi ja üleüldse sellist laadi tähelepanu näituse ümber. See eeldab, et kunstnik on enesekindel ja hea väitlemisoskusega, vaja on paksu nahka. Kuigi tegelikult pean kunstis väärtuslikumaks pigem muid omadusi, sooviksin oma energiat teisiti rakendada. Kui rääkida *artist-run space*'idest ja väiksematest produktsioonimajadest, siis nende puhul ma nii suurt lõhet ei näe. See on minu jaoks väga positiivne, sest see väli on mulle isiklikult põnevam.

KADI ESTLANDI JA NETTI NÜGANENI NÄITUS „OKSENDAN JA KARJUN OKSENDAN JA KARJUN: SINA MINU ÕDE SINA MINU ÕDE" ON TARTU KUNSTIMUUSEUMIS AVATUD 28. APRILLINI.

Kuni 9. veebruarini on Temnikova & Kasela galeriis avatud Fred Kotkase näitus „Eesti pidu", mis sai inspiratsiooni EV100 pidustustest ning avab Eesti ühiskonna kontraste, mis eriti ekstaatilistel hetkedel esile tulevad. Info: *temnikova.ee*

07.02.

STIMULATSIOON JA SURM SAALIS

Vabakutselise tantsija ja tantsulavastaja Sigrid Savi soololavastus „Pushing Daisies" keskendub stimulatsioonile ja surmale kollektiivselt jagatud elamuses – hoiatab, aga ka ei hoia selle eest. „Pushing Daisies" taotleb meeleheitlikku efekti, mis paneb mõtestama vulgaarsust ja universaalsete kompositsioonide teket. Esietendus 7. veebruaril kell 19.30 Kanuti Gildi SAALis, 12. veebruari etendusele järgneb vestlus kunstnikega, mida juhib Mart Kangro. Info: *saal.ee*

08.02.

VÄRSKET SOOME *DREAM POP*'I!

Soome multiinstrumentalisti Jaakko Eino Kalevit on võimalik taas oma kõrvaga kuulda, kui ta 8. veebruaril Sveta baaris üles astub, seekord möödunud sügisel ilmunud kauamängiva „Out of Touch" (Domino Records) materjaliga. Uus plaat otsib enese väljalülitamise võimalusi, „olulist õndsust" ning mediteerib ajakarussellil. Terav kõrv võib tabada seoseid alates 80ndate alguse Bowie'st ja eurodiskost kuni Syd Barretti järgse Floydini. Vaata lähemalt: *facebook.com/BaarSveta*

08.02.

UUTE KOREOGRAAFIDE „PREMIERE"

8. veebruaril kell 19.00 toob Sõltumatu Tantsu Lava välja kaks uut lavastust uute koreograafide sarjas „Premiere". 11. lennu koreograafideks on Grėtė Šmitaitė (Leedu), kes debüteerib lavastusega „Mille pärast ma nutan?", ning Sanghoon Lee (Lõuna-Korea) lavastusega „Endiselt on võimatu eksisteerida kahes kohas korraga". 14. veebruaril kolib „Premiere" korraks Lõuna-Eesti publiku ette, esinedes Tartu Uues Teatris. Lähem teave: *stl.ee*

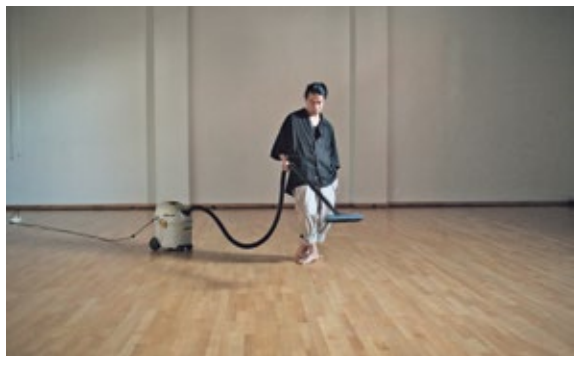

Shanghoon Lee. Foto: Kris Moor

12.–17.02.

MAAILMA KÕIGE SUUREM […] TEOS

12.–17. veebruarini on võimalik näha EKA galeriis (Põhja pst 7) ööpäevaringselt meediumiülest ja mitmedimensioonilist näitust „Maailma kõige suurem EKA galeriis eksponeeritud teos" rühmituselt PRIIT. Üks monumentaalne teos täidab kogu ruumi ning on väidetavalt suurim taies, mida selles galeriis kunagi näidatakse! Vaatlejale lubatakse iseenesestki mõista enneolematut kunstikogemust. Rühmituse PRIIT koosseisu kuuluvad EKA bakatudengid Riin Maide, Sidney Lepp, Johannes Luik, Cristo Madissoo, Nele Tiidelepp. Lähem info: *artun.ee/eka-naitused*

14.–16.02.

HOWLS OF WINTER

Kosutavat *black metal*'it külmadeks pimedateks talvepäevadeks! Suurejooneline festival Howls of Winter kutsub raskema muusika sõpru 14.–16. veebruaril klubisse Tapper. Kolmepäevasel festivalil on esindatud metalsed alažanrid toorest ja depressiivsest *black metal*'ist kuni avangardsete, *ambient*'sete ja kosmiliste variatsioonideni üheteistkümnest erinevast riigist. Lähem teave ja muljetavaldav kava: *howlsofwinter.eu*

15.02./21.02.

SARTRE JA REINAUS RAKVERES

Aasta kõige lühem kuu toob Rakvere teatrisse tervelt kaks esietendust! Esmalt ehk 15. veebruaril näeb lavavalgust Jean-Paul Sartre' filosoofiline draama „Kinnine kohus" (lavastaja Vallo Kirs Ugalast), mis manab meie ette ehk ühe inimlikest baashirmudest: mis siis, kui pärast surma ei ootagi meid ei paradiis ega ka mittemiski, vaid see kolmas? N-ö öistest teemadest räägib ka 21. veebruaril esietenduv Reeli Reinausi tume noortepõnevik „Verikambi" (lavastaja ja dramatiseerija Jaanika Juhanson). Kava, piletid ja kõik muu: *rakvereteater.ee*

„Kinnine kohus". Foto: Alan Proosa

15.–17.02.

TUDENGITEATRID VILJANDIS!

Järjekorras juba 17. tudengite teatripäevad kogunevad seekord 15.–17. veebruaril, nagu ikka, Viljandis. Eesti truppidest astuvad üles Tartu Üliõpilasteater, T-Teater, Ruutu10, K-äng 2 ja Polygoni Tartu stuudio, lisaks üks tudengitrupp põhjanaabritelt, kaks lõunanaabritelt ning üks Leedustki! Üliõpilastest harrastajad saavad tagasisidet teatriprofessionaalidest koosnevalt žüriilt, vaatajatele on kõik etendused tasuta! Info: *facebook.com/ttpfestival*

20.02.

EV100 LÕPUTIITRID

Väga-kaua-oodatud-kaunikene ehk Allfilmi toodang „Tõde ja õigus" esilinastub Eesti kinodes viimaks ometi 20. veebruaril. Kas Vargamäe värske noorperemehe Andrese läbisaamine naabritega saab olema meeldiv ja viisakas? Kas tema abikaasa Krõõda elukaar saab olema pikk ja sirgjooneline? Kas töötegemise tulemusel saabub armastus? Neile ja paljudele teistele küsimustele võib vastus selguda just sellest linateosest! Režissöör ja stsenarist Tanel Toom, operaator Rein Kotov, osades Priit Loog, Priit Võigemast, Maiken Schmidt, Simeoni Sundja, Ester Kuntu. Vaata veel: *allfilm.ee*

20.02.

AUGUST WEIZENBERG… PETERBURIS

Kuni maikuuni võõrustab Kadrioru kunstimuuseum seoses näitusega „Alguses olid … Köler ja Weizenberg" ka harivat loengusarja. Sarja osana toimub 20. veebruaril algusega kell 18 loeng „August Weizenberg Peterburis" ühes temaatilise ekskursiooniga kuraator Mai Levini juhtimisel. Osalemine muuseumipiletiga. Info: *kadriorumuuseum.ekm.ee*

22.02.

ARHIIV VIIS

22. veebruaril peab Tartu kõige imelikumas kultuurimajas asuv lokaal Arhiiv oma viiendat sünnipäeva! Aukülalisena maandub arhailine kosmoselaev OOPUS, mille pardalt kostab kõige folgim reiv koos *live*-visuaalide ja valgus-*show*'ga. Lisaks kuuleb kahes saalis erinevaid DJsid, nende hulgas näiteks Hurmet Ilus, Söör Paul, Ferdinand, Frisko, Kaspu, Pablo, e's ja paljud teised. Algus kell 23. Info: *facebook.com/lokaalarhiiv*

OOPUS. Foto: press

KARIKATUUR

NALJAST KAUGE KONKURSS

Prima Vista kirjandusfestival, mille selleaastane teema on „Naljast kaugel", on kuulutanud välja kirjanduslike karikatuuride konkursi. Sooliselt ja vanuseliselt (jne) ei diskrimineerita, osalema on oodatud kõik, kel terav meel ja pliiats! Võistlustööd võib saata postiga Tartu Ülikooli raamatukogu kunstnikule aadressil Struve 1, Tartu (märksõna „Prima Vista karikatuurid") või virtuaalselt e-posti aadressil *pvkarikatuur@gmail.com* või Google'i vormi kaudu (*lingid.ee/PVkarikatuurid*). Lisada tuleb kindlasti autori nimi, vanus, elukoht, e-posti aadress ning töö pealkiri. Tööde esitamise tähtaeg on 20. märts. Võitjad kuulutatakse välja 1. aprillil. Info: *kirjandusfestival.tartu.ee*

NÄITUS

VALI PAREM MINEVIK!

Ajaloomuuseumi 1. veebruaril Maarjamäe lossis startinud ekspositsioon „Vali parem minevik!" on Eesti esimene sündmusnäitus, mis käsitleb ekskursiooniformaadis 1992. aasta sündmusi. Näitusel on külastajal võimalik elada läbi naistepäev, krooni tulek ja Rock Summer ning osaleda riigikogu ja presidendi valimistel. Lisaks ekskursioonidele toimuvad igal nädalal kohtumised 1992. aastal tegutsenud prominentsete isikutega, nagu Marju Lauristin, Siim Kallas, Allan Roosileht jpt. Info: *valiparemminevik.ee*

EKA Eesti Kunstiakadeemia

AVATUD UKSED '19

Sul on küsimused, meil on kaasaegne kunst

28. veebruar

Põhja pst 7
Tallinn

Vaata kava:
www.artun.ee/avatuduksed